

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

*0: EK

*1: 2003-2004

*2: 28

*3: WordXP

*4: 28ste vergadering

*5: Dinsdag 18 mei 2004

*6: 13.30 uur

*Voorzitter: Jurgens

Tegenwoordig zijn 74 leden, te weten:

Van de Beeten, Bemelmans-Vidéc, Van den Berg, Bierman-Beukema toe Water, Biermans, Broekers-Knol, Van den Broek-Laman Trip, Van Dalen-Schiphorst, Dees, Doek, Doesburg, Dölle, Van Driel, Dupuis, Eigeman, Essers, Van Gennip, De Graaf, Hamel, Hessing, Van Heukelum, Hoekzema, Ten Hoeve, Holdijk, Jurgens, Kalsbeek-Schimmelpenninck van der Oije, Ketting, Klink, Koekkoek, Kohnstamm, Kox, Van der Lans, Van Leeuwen, Leijnse, Lemstra, Van der Linden, Linthorst, Luijten, Maas-de Brouwer, Meindersma, Meulenbelt, Middel, Van Middelkoop, Nap-Borger, Noten, Pastoor, Platvoet, Pormes, Putters, Van Raak, Rabbinge, De Rijk, Rosenthal, Russell, Schouw, Schuurman, Schuyer, Slagter-Roukema, Soutendijk-van Appeldoorn, Swenker, Sylvester, Tan, Terpstra, Van Thijn, Vedder-Wubben, Wagemakers, Walsma, Werner, Westerveld, Witteman, Witteveen, Woldring en De Wolff,

en mevrouw Van der Hoeven, minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, de heer Veerman, minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en mevrouw Van der Laan, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

**

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Van den Oosten, wegens bezigheden elders;

Timmerman-Buck, wegens verblijf buitenslands, namens de Kamer.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**. De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

De **voorzitter**: Ik deel voorts aan de Kamer mede dat is ingekomen een brief van de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap met het verzoek, de stemming over

het wetsvoorstel Wijziging van de Mediawet (29030) uit te stellen tot een nader te bepalen tijdstip. Mede naar aanleiding van deze brief heeft een aantal fracties verzocht om een derde termijn te agenderen inzake dit wetsvoorstel. Ik stel aan de Kamer voor, de stemming over het wetsvoorstel op dit moment niet te laten plaatsvinden en de derde termijn te agenderen heden aan het slot van de vergadering. Daarover heeft overleg plaatsgevonden in het College van Senioren. De staatssecretaris zal vanavond om half tien aanwezig zijn voor de derde termijn.

**

Daartoe wordt besloten.

*B

!Beleidsdebat LNV!

Aan de orde is het **beleidsdebat over de begroting van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (29200-XIV)**.

De **voorzitter**: Ik heet de minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit van harte welkom.

**

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mijnheer de voorzitter. Al vele malen mocht ik in de afgelopen twintig jaar de discussie voeren met de huidige minister van LNV over de toekomst van de landbouw en het platteland, maar vandaag is het de eerste maal dat het in deze Kamer gebeurt. Diverse malen bleek de minister een opvatting te huldigen die afweek van zowel zijn beroepsgroep als zijn bloedgroep. Ik refereer aan zijn diepe overtuiging uitgedragen met vele sociaal-democraten -- ik noem Mansholt, De Veer, Dick de Zeeuw en ikzelf -- zo'n vijftien jaar geleden in een manifest waarin een grondige herziening van het Europese landbouwbeleid werd bepleit.

Nog opvallender was zijn bereidheid als econoom niet lijdend aan zogenaamde "blinding insights", waar veel economen en econometristen aan lijdten, om in 1992 de WRR-studie Grond voor Keuzen als vernieuwend, stimulerend en geestverruimend te typeren en niet op grond van een te heilig geloof in econometrische modellen af te doen als irrealistisch. Hij zag in dat verkenningen nodig zijn om een beter zicht op de toekomst te krijgen en te zien wat de mogelijkheden en de beperkingen zijn en waar de kansen en de bedreigingen liggen. De uitkomsten van die WRR-studie van 1992 zijn nog steeds actueel. Met veel minder cultuurareaal, minder arbeid en vooral ook minder vervuiling, tot 80 à 90% minder vervuiling, kunnen de maatschappelijke doelen worden gerealiseerd. De minister was daar vroeger ook van gecharmeerd. Sterker nog, hij zei dat wij op die manier verder zouden moeten gaan. Die houding typeert deze minister en dat maakt een discussie nuttig. Daarom vind ik het beleidsdebat dat wij vandaag kunnen voeren ook zo belangrijk.

Immers er is wel iets aan de hand op het gebied van de door de minister behartigde portefeuille. Er komt een aantal ontwikkelingen van buiten: de afspraken in het kader van de WTO om de beschermende marktconstructies op termijn op te heffen en de subsidiestructuren die de toegang tot markten van bijvoorbeeld ontwikkelingslanden ondermijnen af te bouwen; de herziening van het Europese

landbouwbeleid, de toenemende beperkingen die worden opgelegd door Europese regelgeving bijvoorbeeld op het gebied van milieu, en de sterke vermindering van de politieke invloed van het groene front. Europa zet op milieugebied steeds meer in op meer middelenvoorschriften en minder doelvoorschriften, wat in mijn ogen zeer slecht is. Die doelvoorschriften laten het initiatief bij degenen die uiteindelijk die doelen moeten realiseren. Middelenvoorschriften, tot uiting komend in voorschriften ten aanzien van de inzet van bijvoorbeeld 170 kilogram stikstof per hectare, maar ook allerlei voorschriften voor de wijze van produceren, zijn in feite uit den boze. Toch is dat de tendens die wij in Europa op dit moment zien. Het zou goed zijn als Nederland daartegen ingaat, omdat dat een grote bedreiging vormt. De zojuist genoemde bedreigingen scheppen evenwel ook vele kansen en het is zaak die te benutten.

Immers de vitaliteit en de kracht van de sector zijn groot en de nieuwe uitdagingen kunnen zeker worden aangepakt. Anders dan sommige kamergeleerden ons willen doen geloven is de sector niet subsidieverslaafd. Zeker de Nederlandse land- en tuinbouwsector is dat niet, althans in veel mindere mate dan elders in Europa. Elders in Europa valt 80% van de producten onder enige vorm van marktordening en in Nederland is dat minder dan 40%. Bovendien is het Europese beleid niet uitsluitend beperkend voor de mogelijkheden van onze primaire sector. Aan vernieuwing van de sector wordt op vele plaatsen met grote inzet gewerkt. Weliswaar gaat het proces van vermindering van het aantal agrarische bedrijven onverdroten door, maar dat is in feite al sinds 1947 het geval. Toen bereikten wij de absolute top van het aantal mensen dat op landbouwkundig gebied werkzaam was. Dat is het gevolg van productiviteitsverhoging per eenheid van oppervlak en per eenheid van arbeid en dat zal op een aantal plaatsen vermindering van het cultuurareaal kunnen betekenen. Dat maakt ook de realisatie van andere maatschappelijke doelen beter mogelijk.

Dan kunnen de ecologische hoofdstructuur, meer bossen en meer onland –woeste grond – worden gerealiseerd en ook aan andere woonvormen kan worden gewerkt. Dat vraagt een activerend ruimtelijk beleid, met duidelijke en stringente toetsingskaders. Dan kan die ruimtelijke ontwikkelingspolitiek, ook een nota van de WRR uit 1998, echt iets worden. Daar praten wij vandaag niet over, maar wel over het plattelandsbeleid. Het plattelandsbeleid heeft ook heel veel te maken met ruimtelijke ontwikkelingspolitiek.

De begrotingsstukken zijn degelijk, volledig en alle nieuwe trends en ideeën zijn aanwezig. Er wordt gesproken over duurzame ontwikkelingsindicatoren, actief natuurbeleid, herziening van het Europees beleid voor het platteland en voedselkwaliteit. Het is allemaal zeer gedegen, maar waar blijven de bevlogenheid en de passie die de minister in zijn mondelinge bijdragen vaak tentoonspreidt? Het allerbelangrijkste wapenfeit in de beleidsstukken lijkt het terugdringen van de bureaucratie en de administratieve lastendruk te worden. Dat staat voorop. Dat is eigenlijk heel raar, want dat zijn geen inhoudelijke zaken. Het is terecht dat die lasten worden aangepakt, maar het voert wat te ver om dat het hoofdpunt van het beleid te maken. Ook bespeurt mijn fractie in de

beleidsstukken een nostalgisch terugverlangen naar de jaren '50. Zo ken ik de minister niet. Er staat letterlijk: "met een vertrouwd, traag en romantisch platteland, waar de hectiek van de moderne samenleving afwezig is". Dat kan toch niet waar zijn?

De beeldvorming van land- en tuinbouw is anders dan de feitelijke situatie. Dat beeld wordt wel gevoed door de afbeeldingen op de pakken melk en karnemelk, maar het is volstrekt strijdig met de megatrends die zich in de landbouw hebben voorgedaan.

Die megatrends zijn als volgt te typeren: ten eerste, een sterke productiviteitsontwikkeling per eenheid van oppervlak en per eenheid van arbeid en, onverwachts en tegen-intuïtief, ook grote productiviteit per eenheid van ingezette input; ten tweede, een sterkere ketenoriëntatie, dus niet alleen begin of eindproduct, maar de hele keten -- zoals bekend: van grond tot de mond, van zaadje tot karbonaadje; ten derde, een verschuiving naar een meer industriële productiewijze: meer mogelijkheden tot beheersing en controle van het productiesysteem; ten vierde, een verbreding van de doeleinden van de productie, dus niet alleen productiedoelen, maar ook milieudoelen, landschapsdoelen en sociale doelen; en ten slotte ten vijfde, een belangrijke megatrend: een verminderde politieke invloed van het groene front. Elders heb ik wel eens gezegd en de vorige voorzitter van de Kamer zei het ook wel eens: dat is de implosie van het CDA -- en daarmee bedoel ik niet het Christen Democratisch Appèl, maar het "corps diplomatique agricole".

Zo blijkt bij een analyse van de verschillende bedrijfstakken het beeld te worden bevestigd dat Porter zo'n vijftien jaar geleden schetste. Sterker nog, uit de economische analyse van Porter, een analyse van alle Nederlandse bedrijfstakken van tien à vijftien jaar geleden -- de diamant van Porter is niet onbekend -- bleek dat er bij de bovenste tien van tweehonderd bedrijfstakken, acht bedrijfstakken afkomstig van land- en tuinbouw stonden. Bij de eerste dertig stonden er vijftien. Uit een herhaling van die analyse blijkt hetzelfde. En als we die analyse verbreden naar een analyse waarbij ook de andere 2 P's, de "People" en "Planet" van het duurzameontwikkelingsdenken, dan kunnen de volgende vijf criteria worden gebruikt om de internationale positie van deze bedrijfstakken te typeren.

De eerste twee criteria zijn:

1. De economische potenties van de bedrijfstak en de mate van investeren, marktaandeel en financiële positie -- een economisch criterium;
2. De innovatie, vernieuwingskracht tot uiting komend in de koppeling van bedrijfstakken en kennisinstellingen. Dit is in feite een interactief, participatief kennismodel, in plaats van een lineair kennismodel.

Deze kunnen worden aangevuld met de volgende criteria:

3. Het denken in ketens en in laterale verbanden om daarmee de productie en productiewijzen te verbeteren;
4. Ecologische vernieuwing: met steeds minder steeds meer doen, geen vervuiling, gebruikmaken van biologische zelfhulp en dergelijke;
5. Sociale oriëntatie ten behoeve van het eigen personeel, maar ook aspecten zoals dierenwelzijn en

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

dergelijke, vernieuwing van de maatschappelijke positionering en daarmee het herstel van het maatschappelijk contract.

De toepassing van die vijf criteria op de verschillende bedrijfstakken resulteert in een typering per bedrijfstak. Dat houdt niet in dat alle bedrijven in dezelfde mate scoren; er kan binnen een bedrijfstak ook een grote variatie zijn. Het gaat erom of de bedrijfstakken het in potentie goed doen.

Op basis van de individuele score per criterium is, in samenhang, een gewogen score opgesteld voor alle criteria, wat resulteert in een score in een van vijf categorieën:

1. "Uitstekend", hoort tot de top 5% van de wereld;
2. "Zeer goed", hoort tot de top 15% van de wereld;
3. "Goed tot zeer goed", hoort tot de top 30% van de wereld;
4. "Voldoende", hoort tot de top 50% van de wereld;
5. "Onvoldoende"- "matig"- "slecht", gezamenlijk 50%.

De vergelijking van de bedrijfstakken levert dus een uitkomst op voor zowel individuele bedrijven als bedrijfstakken. Indien perspectiefvol door vernieuwing wordt een "↑" genoteerd, als symbool voor een tendens omhoog. Bij een dalende tendens wordt een "↓" genoteerd. Bij een beschouwing van zo'n 21 bedrijfstakken zien we de volgende scores:

Melkveehouderij	2↓	
Varkenshouderij	5↓	
Kalverenmesterij	2↑	
Pluimveemesterij	4↑	
Eieren en eiproducten	3↓	
Sierteelt onder glas		1↑
Groenteteelt onder glas	2↑	
Bollenteelt		1↑
Bomenteelt (uitgangsmateriaal)	1↑	
Groenteteelt, volle grond	3↑	
Fruitteelt		2↑
Akkerbouw		4↓
Zetmeelaardappelen	4↑	
Zaaizaad en pootgoed	1↑	
Paddestoelen	2↑	
Visteelt	3↑	
Bosbouw		4↓
Tuinbouwzaden	1↑	
Groene diensten	3↑	
Landschapsbouw	2↓	

De melkveehouderij is wel goed, maar als gevolg van het grote aantal kunnen er vele bedrijven niet mee in de modernisering, zodat de bedrijfstak als zodanig een dalende tendens vertoont. Dat is fnuikend als je deze tak beschouwt als een van de belangrijke bedrijfstakken in Nederland. Maar men moet de weg omhoog gaan, er moet dus vernieuwing plaatsvinden, wat een verandering in bedrijfsstructuur zal moeten betekenen. De varkenshouderij zit in de onderste categorie en daalt nog steeds. De kalverenmesterij heeft, nadat ze het lelijkste meisje was zo'n vijftien jaar geleden, de weg omhoog gevonden, in feite door maatschappelijke contracten met

de dierenbescherming aan te gaan, nieuwe stalsystemen te ontwikkelen en tracing en tracking in het slachterijsysteem te ontwikkelen. De pluimveemesterij lijkt zich wat te ontwikkelen, maar zit niet bij een erg goede categorie. Hetzelfde geldt voor de eieren en de eiproducten. Het is bekend dat de sierteelt onder glas heel hoog scoort en nog steeds stijgende is. Nu heeft deze enige tegenwind doordat het volume dat de veiling in Aalsmeer dit jaar zal slijten, iets lager is dan ervoor. Dat is niet onrustbarend en geeft aanleiding tot vernieuwing, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van nieuwe kassystemen waarbij energie wordt gewonnen in plaats van verloren gaat. Hetzelfde geldt voor de groenteteelt en de voedingstuinbouw onder glas. Belangrijke ontwikkelingen zijn er ook in de bollenteelt. Bij bomenteelt vooral een gunstige ontwikkeling bij het uitgangsmateriaal. Groenteteelt in de volle grond is goed, maar niet zeer goed. Fruitteelt maakt een flinke vernieuwingsslag; nog niet de helft van het cultuurareaal van 25 jaar geleden, maar wel een groter productievolume, met een wat breder assortiment. Akkerbouw is geen rooskleurige bedrijfstak in Nederland. Zetmeelaardappelen zou een sprong omhoog kunnen maken als productiviteitsverhogingen lukken en de ontwikkeling van derivaten tot stand wordt gebracht. Zaaizaad en pootgoed is traditioneel een belangrijke sector en biedt nog steeds veel perspectief. Paddestoelen in wat mindere mate. Visteelt is redelijk goed. Bosbouw gaat duidelijk achteruit. Tuinbouwzaden is een heel goede categorie. De groene diensten, waar wij veel op willen inzetten, kent een tendens omhoog, maar is nog steeds niet erg goed. Landschapsbouw gaat omlaag.

Het beeld dat ik hiermee schets van de bedrijfstakken is totaal anders dan het huidige beeld in de media, maar ook anders dan wat een aantal wetenschappers ons willen doen geloven. Internationaal hebben de verschillende bedrijfstakken een krachtige positie, die verder kan worden versterkt. Ook bij een realisatie van de verbrede, duurzameontwikkelingsgedachte zijn er dus mogelijkheden tot versterking. Een aantal bedrijfstakken hebben het erg moeilijk; daar is het de vraag of er nog blijvend perspectief is. Het merendeel van de bedrijfstakken -- en dat geldt zowel voor niet-grondgebonden als grondgebonden bedrijfstakken -- hebben in internationaal verband een kansrijke uitgangspositie, als gevolg van de goed functionerende keten- en netwerkstructuur, de innovatiebereidheid en de afwezigheid van stringente markt en prijsordening. Het is evenwel jammer dat de beleidsstukken die sfeer van perspectief en kansen niet ademen. Alhoewel de PvdA met veel van de beleidsvoornemens van de minister kan instemmen -- blijkens de discussies aan de overzijde vaak beter dan de conservatieve en remmende woordvoerders van de coalitiepartners -- verlangt de PvdA van de minister een realistisch en hoopvol beeld van de toekomst -- en dus niet alleen een zorgelijk beeld, met een accentuering van de beroerde bedrijfstakken, maar ook aangeven hoe de goede verder tot ontwikkeling kunnen worden gebracht.

Modernisering, vernieuwing en dynamiek blijken volgens deze schets vele mogelijkheden te bieden. Op welke wijze denkt de minister aan zo'n toekomst bij te dragen, hoe ziet hij de rol van de overheid en hoe denkt hij

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

de al 130 jaar oude traditie van versterking van concurrentiekracht door innovatie, dynamiek en versterking kennisintensiteit te vergroten? In welke mate en op welke wijze wil en zal hij bijdragen aan de transitie van de Nederlandse land- en tuinbouw en aan de ontwikkeling van een vitaal platteland? In de beleidsstukken wordt daar wel veel over gezegd, maar daar blijkt vooral uit dat hij de bestuurlijke verantwoordelijkheid vooral bij de lagere overheden wil neerleggen. In hoeverre wil hij de traditie van de overheid voortzetten waarbij in perioden van crisis -- en die is ondanks het positieve beeld dat ik zojuist schetste toch op een aantal plaatsen zichtbaar -- wordt geïnvesteerd in kennis en innovatie, landinrichting en institutionele arrangementen, en dat ter versterking van de concurrentiekracht? De middelen voor kennis en innovatie lopen terug, de WILG en de reconstructie lopen vertraging op en voor de institutionele arrangementen wordt vaak, mijns inziens te vaak, naar Brussel verwezen. De minister moet en kan duidelijk maken wat hij voor ogen heeft: transitie door vernieuwing van kansrijke sectoren, maar ook transitie naar primair andere functies. Dat zijn heel verschillende trajecten, die complementair zijn en in samenhang moeten worden bekeken. Dus zowel de vitale clusters waarover ik net sprak, als de transitie naar andere landschappelijke functies. Dat vergt een totaal andere instelling, waarbij de belangrijkste verantwoordelijkheden vooral op bestuurlijk niveau zitten.

Graag hoort mijn fractie de visie van de minister daarop. Indien wij op het voorgaande inzetten, zijn de WTO onderhandelingen geen bedreiging, doch een grote kans. Dat geldt ook voor de vergroting van de Europese Unie en de zo noodzakelijke grondige herziening van het Europese landbouwbeleid. Het plak- en pleisterwerk heeft lang genoeg geduurd; een beleid gericht op hoogproductieve landbouw op goede gronden schept ruimte, veel ruimte voor andere activiteiten, is beter voor het milieu en biedt perspectieven voor grondgebonden bedrijven die de grootte en structuur bezitten om internationaal concurrerend te kunnen zijn. Hoe denkt de minister over zo'n beeld? Is hij bereid het beleid, dat nu nog is gericht op het bevorderen van inertie en het tegengaan van veranderingen, te herijken?

In Europa wordt nog steeds niet erkend dat de sleutel van het beleid ligt in een veranderend grondgebruik. Met minder boeren en minder grond kan de grondgebonden landbouw optimaal tegemoetkomen aan de maatschappelijke doelen. In Nederland is die gewenste verandering waarschijnlijk marginaal ten opzichte van andere delen van Europa. In Nederland gaat het misschien om honderdduizenden hectares, maar in Frankrijk om miljoenen hectares. Het beleid is er nog lang niet op gericht. Integendeel, de mythe wordt in stand gehouden doordat vrijwel alle landbouwgrond behouden moet en zal blijven. Dat is het ontkennen van de micro-macroparadox. Er is te weinig grond op microniveau als gevolg van de stijgende arbeidsproductiviteit, waardoor een individuele boer grote stukken land kan bewerken. Daarentegen is er te veel grond op macroniveau als gevolg van de stijgende grondproductiviteit. De paradox is essentieel. Het is belangrijk dat het beleid daarop ingaat. Blijft dit passief of wordt via het beleid alles aan de markt overgelaten, dan

zullen nieuwe structuren ontstaan. Velen zullen dan echter door het vagevuur gaan van een te sterke marktucht. Dat levert geen optimale maatschappelijke structuren op. Daarom is overheidsbeleid nodig teneinde het veranderingsproces op een goede manier te begeleiden. Dit dient te geschieden op basis van een visie die kwantitatief is onderbouwd.

De minister bepleit een verbreding van doelen van het beleid en wenst zich te profileren als de minister van het buitengebied of van het platteland. Dat is een mooie ambitie, maar hoe verhoudt dat zich tot zijn pleidooi om plattelandsbeleid gelijk te stellen met verbreed landbouwbeleid? Landbouw met verbrede doelstelling is een onderdeel van plattelandsbeleid, doch vaak niet de belangrijkste trekker voor nieuwe arrangementen. Nieuwe allianties van de oude groepen, namelijk de landbouw, en de nieuwe groene partners, de natuurbescherming, kunnen een rol spelen. Maar dat geldt ook voor niet-conventionele groepen zoals institutionele beleggers, zorginstellingen en recreatiebedrijven. Dynamiek en vernieuwing zijn dan nodig, evenals een goede regierol van de beleidsverantwoordelijke bewindspersoon. Hoe denkt de minister die rol te vervullen? Wat zijn zijn doelen? Welke instrumenten hanteert hij? In de beleidsstukken wordt vooral gesproken over de competentieverdeling met andere overheden, doch niet over het toetsingskader dat het Rijk moet hanteren voor een goede ruimtelijke ontwikkelingspolitiek. Het Rijk is er primair verantwoordelijk voor. Als het toetsingskader ontbreekt, ontstaan suboptimale - om niet te zeggen "slechte" - structuren. Het ruimtelijk beleid wordt in dat geval bij het oud vuil gezet. Bovendien komt het plattelandsbeleid dan niet tot stand. Kan de minister op dit punt nader ingaan?

In het beleid wordt ogenschijnlijk een grote wissel getrokken op het agrarisch natuurbeheer. Dat beheer wordt voorts als perspectiefvol voor de inkomenspositie van de boer gezien. Maar wat stelt de minister zich daarbij voor, als hij weet dat grote natuurbeherende instanties voor de uitvoering van het beheer slechts een zeer gering aantal bos- en natuurarbeiders nodig hebben. Natuurmonumenten heeft bijvoorbeeld voor circa 70.000 hectare slechts 200 arbeiders. Zijn de te realiseren natuur- en milieudoelen daarbij niet het belangrijkste? Is het mogelijk om een en ander inderdaad met weinig arbeid te verrichten? Is het geen illusie om te denken dat het agrarisch natuurbeheer een belangrijke, substantiële inkomensbron zal zijn? Het is additief. De groene diensten zijn natuurlijk ook van grotere betekenis. Dat moet echter ook weer niet te veel worden gezien als een panacee voor de toekomst van de land- en tuinbouw. Met de natuur- en milieudoelen moeten wij oppassen. De overheid lijkt op dat punt namelijk doorgeschoten inzake de prestatieverplichtingen. De minister heeft gelukkig wat dingen veranderd wat betreft de natuurdoeltypekaart. Er waren namelijk 126 verschillende natuurdoeltypen. Ze waren alleen door zeer goede ambtenaren uit te werken, maar niet door degenen die het in de land- en tuinbouw zelf moesten doen. Er is nog veel winst te behalen door de gedetailleerde middelvoorschriften te vervangen door wat globalere doelvoorschriften. Is het daarom niet verstandiger om langjarige contracten af te sluiten waarin een basisfinanciering is opgenomen, bijvoorbeeld contracten

met de natuurbeschermingsorganisaties of met de milieu- en natuurcoöperaties. Die hebben dan in feite niet meer de verplichting om zich precies volgens het boekje te gedragen dat aan de Bezuidenhoutseweg wordt ontwikkeld.

Het realiseren van de Ecologische Hoofdstructuur - maar ook daarbuiten is veel natuur - is nu mogelijk vanwege de ophanden zijnde dynamiek van de verandering van het grondgebruik. Wij zien het gebeuren. De minister moet die dynamiek benutten. Hoe denkt hij dat te doen?

De minister is niet alleen de minister van de landbouw, de natuur en het platteland, doch ook die van de voedselveiligheid. De nu reeds enige jaren bestaande Voedsel en Waren Autoriteit heeft niet of nog niet het gezag en de competenties van de Food and Drug Administration in de Verenigde Staten. Is de minister van plan in die richting te werken of acht hij voor zichzelf nog steeds een belangrijke rol weggelegd? In de beleidsstukken wordt daarover geen duidelijkheid gecreëerd. Een aantal feiten wordt besproken, maar er wordt geen visie gegeven op de rol van de overheid en die van de private partijen. Is het niet noodzakelijk daarover meer duidelijkheid te scheppen? Is de minister van plan de ontwikkeling van de Voedsel en Waren Autoriteit te versterken? Hoe ziet hij in dat geval de rol van het onderzoek en de andere rijkstaken? Welke opvatting heeft hij over de verantwoordelijkheid van de overheid, zowel van het ministerie van LNV als van het ministerie van VWS?

Aan het einde van mijn inbreng kom ik terug op hetgeen waarmee ik begon. Van grote betekenis is de herziening van het Europese landbouwbeleid. De huidige Europees Commissaris verraadt zijn Oostenrijkse achtergrond door inkomensondersteuning voor de landbouw. Dat is in de ogen van de PvdA-fractie niet de weg die wij moeten gaan. Ongeclausuleerde ondersteuning moet niet via het landbouwbeleid worden gegeven, evenmin als een sociaal beleid via het landbouwbeleid worden gevoerd. Er moet wel compensatie worden gegeven en er moet op groene diensten worden afgerekend, maar dat vergt vooral een aanpassing van de structuur.

In het verleden hebben Nederlanders een prominente rol gespeeld bij de opbouw en ontwikkeling van een zeer succesvol landbouwbeleid. Vaak wordt vergeten dat het uiterst succesvol is geweest. Mensen realiseren zich niet dat wij momenteel maar acht tot tien procent van ons inkomen aan voedsel besteden. Toen wij begonnen met het Europees landbouwbeleid was het nog 30%. Voedsel is goedkoper geworden en kwalitatief beter. Bovendien wordt het nu op een betere wijze voortgebracht. Een grondige vernieuwing van het Europese landbouwbeleid is echter nodig. Daarbij moet een evenwicht worden gevonden tussen markt en overheid, steun en eigen verantwoordelijkheid, en maatschappelijke doelen en bedrijfsdoelen. Er gaan geruchten dat de huidige minister van plan is in dat verband een rol te spelen in Europa. Ik ben erg benieuwd naar de wijze waarop hij dat zal doen. Het zou ons veel waard zijn als hij een dergelijke rol zou kunnen vervullen. Op dit moment wacht ik vol belangstelling de antwoorden van de minister op de verschillende vragen af.

*N

De heer **Walsma** (CDA): Mijnheer de voorzitter. De land- en tuinbouw staat tegenwoordig maatschappelijk en politiek nadrukkelijk op de agenda. Vooral vanwege de consequenties van de uitbreiding van de EU, de ingrijpende landbouwhervormingen, de gevolgen van de mislukte WTO-onderhandelingen, de kwaliteitsontwikkeling van het platteland, de ketenontwikkeling en de voedselveiligheid. Dit zijn dan ook de thema's waarover wij vandaag met de minister willen spreken.

Door de gevolgen van de ontwikkelingen is het vak van boer er niet aantrekkelijker op geworden. Voor veel jonge boeren zijn de kosten niet meer op te brengen en/of zijn de te verwachten inkomsten te onzeker. Daardoor verdwijnen veel boerenbedrijven en worden de bedrijven die blijven alsnog groter. Voorts vertrekken heel veel boeren naar het buitenland. Het boerenprobleem is niet alleen het probleem van de agrarische sector, maar ook dat van de samenleving. De praktijk is echter dat de boeren hun problemen zelf maar moeten oplossen. De consument heeft alleen maar oog en oor voor de zoveelste prijsverlaging van de melk en andere producten. De boeren hebben het moeilijk, niet alleen materieel maar ook immaterieel.

De vraag is hoe om te gaan met de politiek-economische kwestie en het niet zo positieve oordeel van de samenleving. Men kan en moet zich afvragen hoe het zover is gekomen. Een bekende uitspraak van oud-senator wijlen de heer Hendrik Algra is dat je het verleden moet kennen om het heden te kunnen doorgronden. Dit geldt dus ook ten aanzien van de land- en tuinbouw.

Het valt niet te ontkennen dat de ontwikkelingen van de agrarische sector in het verleden vooral bepaald zijn door politiek-economische factoren. De arbeidsproductiviteit is de afgelopen decennia enorm gestegen. In de jaren vijftig werd expliciet aangegeven dat het beleid gericht moest zijn op een voldoende en goedkoop voedselpakket. De gedachte daarachter was dat daarmee de lonen laag en de concurrentiepositie sterk konden worden gehouden, hetgeen bevorderlijk was voor de economische groei. De relatieve daling van de voedselprijzen en de toename van het inkomen biedt ruimte om andere dingen te kopen. Door de stijging van de welvaart is het aandeel van de voeding in de uitgaven van de consument dan ook verminderd van ongeveer 40% rond 1950 tot ongeveer 12% nu.

Het zogenaamde OVO-model -- waarbij OVO staat voor onderzoek, voorlichting en onderwijs -- heeft hierin een zeer belangrijke stimulerende rol gespeeld.

Vooral de laatste jaren groeit het besef dat vooral andere dingen schaarser geworden zijn, zoals rust, ruimte, een schoon milieu, een mooi landschap en de gewenste biotopen, dat wil zeggen variatie in planten- en diersoorten. Voor een deel wordt deze verandering vertaald in een andere maatschappelijke oriëntatie. Hierbij komen nog de gevolgen van besmettelijke ziekten zoals de MKZ en de varkens- en vogelpest, die een enorm grote impact hebben gehad. Door deze ontwikkelingen in de samenleving is niet alleen de land- en tuinbouw in een

andere positie terechtgekomen maar is ook, en dat is zeer teleurstellend, de waardering voor de sector bij de burger en de consument sterk afgenomen. Dit roept de vraag op wat wij hieraan kunnen doen. Hoe kunnen wij de agrarische ondernemers in deze veranderende omstandigheden zo goed mogelijk van dienst zijn?

De CDA-fractie vindt dat ondanks de genoemde ontwikkelingen de land- en tuinbouw voldoende kansen moet krijgen. Samen met de nevensectoren is deze primaire sector van grote betekenis voor de Nederlandse economie. De bruto productiewaarde is namelijk circa 20 mld euro. De vraag is dan ook hoe wij de grondgebonden landbouw in deze veranderde omstandigheden weer voldoende perspectieven kunnen bieden.

Het researchinstituut Alterra te Wageningen heeft hierover een interessante studie uitgevoerd. In het rapport Boeren voor natuur wordt het voorstel gedaan te zoneren en wel met de bedoeling om in de verschillende omstandigheden bedrijfsvormen te ontwikkelen. Dit betekent dat er ruimte geboden moet worden aan grootschalige productie voor de wereldmarkt. Anderzijds moeten de doelen van natuur- en landschapsbeheer binnen de agrarische bedrijfsvoering een plaats krijgen. De landbouwsector kan op deze wijze een belangrijke rol spelen in het bereiken van de verbrede doelstelling van het landelijk gebied.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen drie bedrijfsvormen. Ten eerste noem ik het grootschalige landbouwbedrijf dat marktconform geïnnoveerd moet worden en dat met weinig landschappelijke beperkingen van doen krijgt. Ten tweede noem ik het landschapsgericht landbouwbedrijf dat naast de primaire productie inkomsten verwerft voor het instandhouden en beheren van landschapselementen binnen de kavelgrenzen. Ten derde noem ik het natuurgericht landbouwbedrijf dat zich geheel richt op de verdere ontwikkeling van natuur- en landschapswaarden. Er moet dan aansluiting gezocht worden bij de grotere natuurgebieden en bij de randen van steden en dorpen. Uiteraard zal dit vertaald moeten worden in onder meer streekplannen. Het IPO pleit ook voor een dergelijke inrichting. De realisering van de zonering zal plaats moeten vinden in het kader van de landinrichting. De CDA-fractie vindt dit een goede aanpak.

Nieuw is de nota Ruimte die wij onlangs van de regering hebben ontvangen. Hierin worden gebieden aangeduid als nationale landschappen. Dit zijn gebieden met unieke en nationaal kenmerkende landschapswaarden. Terecht wordt de grondgebonden landbouw beschouwd als een belangrijke drager van deze landschappen.

Deze voorstellen zijn naar onze mening goed inpasbaar in de voorstellen uit het rapport van Alterra. Over mogelijke financiële tegemoetkomingen staat in de Nota Ruimte: "Voor landbouwbedrijven die moeten produceren onder zware natuurlijke of landschappelijke handicaps zal het Rijk bekijken of financiële middelen vanuit EU beschikbaar kunnen worden gemaakt". Begrijp ik goed dat deze middelen los staan van de vergoedingen voor het verlenen van groene diensten zoals natuur- en landschapsbeheer? Wij zijn overigens blij dat 700 mln die hiervoor zijn vrijgemaakt in overleg met provincies ook besteed zal worden aan landinrichtingsprojecten.

Wij gaan ervan uit dat de cofinanciering uit de Nota Ruimte niet alleen van toepassing zal zijn op de veenweidegebieden en dat ook in overleg met de provincies een bundeling van financiële middelen per gebied zal plaatsvinden. In het rapport van Alterra wordt het voorstel gedaan om de groene diensten uit een groenfonds te betalen. Heeft de minister dit overwogen en, zo ja, waarom heeft hij hiervan afgezien? Er zou meer aandacht moeten zijn voor het ontwikkelen van mogelijke andere inkomstenbronnen zoals recreatie en zorgboerderijen. Een bijkomend voordeel hiervan is dat leegkomende bedrijfspanden op deze wijze weer een goede bestemming krijgen. Er moeten nieuwe wegen worden ingeslagen en het is de vraag of een hernieuwde OVO-aanpak -- dat is een aanpak die is gericht op onderzoek, voorlichting en onderwijs zodat kennisdoorstroming naar de agrarische ondernemers kan plaatsvinden -- geen goede optie zou kunnen zijn om dit te realiseren.

Vorig jaar was ongetwijfeld een van de meest bewogen jaren in de geschiedenis van het gemeenschappelijke landbouwbeleid. In januari werd besloten tot de toetreding van tien nieuwe landen tot de EU. In juni besloten de ministers van landbouw tot de meest ingrijpende hervorming van het landbouwbeleid en in september mislukte de WTO-top in Cancún. Ik zal kort ingaan op deze ontwikkelingen.

De onlangs tot de EU toegetreden landen beschikken over een belangrijk agrarisch potentieel dat tot nu toe onvoldoende wordt benut. De uitgangspunten zijn zeer verschillend. In Polen, Slovenië en Letland zijn overwegend kleinschalige bedrijven omdat de meeste boeren tijdens het communistische bewind zelfstandig zijn gebleven. In Tsjechië, Slowakije en Hongarije worden echter vooral grootschalige productiewijzen gebruikt. Dit heeft in de laatstgenoemde drie landen uiteraard gevolgen gehad voor de natuurlijke leefomgeving en de biodiversiteit.

De nieuwe lidstaten staan voor de uitdaging om de productiviteit in de land- en tuinbouw door structuurversterkende maatregelen te verhogen. De kosten van levensonderhoud liggen veel hoger dan in die de andere lidstaten en zij bevinden zich op een niveau dat Nederland ongeveer veertig jaar geleden kende. Er zijn grote verschillen tussen de EU-landen en ook tussen de toegetreden landen onderling. De vraag is hoe in deze omstandigheden kan worden gekomen tot een marktgerichte duurzame landbouw. Moeten deze landen dezelfde weg volgen als de eerste EU-landen zijn gegaan of zijn er zodanige verschillen dat een eigen beleid moet worden opgebouwd omdat ontwikkelingen die hier hebben plaatsgevonden voor deze landen gewoon niet passend zijn?

Zou de ontwikkeling van de landbouw daar niet meer gebaat zijn bij beleid dat is gericht is op ondersteuning van de structuur van de primaire sector en op de infrastructuur die nodig is voor de ketens? Dreigt de invoering van directe betaling aan de boeren, hoe gering die ook is, de herstructurering te niet vertragen door onder andere het duurder worden van de landbouwgronden en de administratieve problemen? Ik hoor graag de mening van de minister hierover.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Ik wil nog even terugkomen op de problematiek van het vrije verkeer van werknemers binnen de EU. Zoals u weet was de CDA-fractie in deze Kamer hiervoor. Helaas is anders besloten. Vorige week is in de Tweede Kamer gesproken over uitzonderingen op de arbeidsmarkttoets voor werknemers uit de nieuwe EU-landen. Wordt de land- en tuinbouw nu wel of niet definitief in de uitzonderingscategorie geplaatst?

Een ander punt is de hervorming van het gemeenschappelijke landbouwbeleid. Er gaat jaarlijks ongeveer 45 mld euro uit de kas van de EU naar de landbouwsector in de vorm van subsidies.

Dit was oorspronkelijk bedoeld om de voedselvoorziening op peil te houden en de boeren een goed inkomen te verschaffen. Melkveehouders en akkerbouwers profiteren van deze geldelijke steun. Tuinders, varkenshouders en kippenboeren hebben het altijd zonder moeten doen. Het geld wordt besteed aan product- en exportsteun. Productsteun heeft geleid tot overschotten, een situatie die ongedaan is gemaakt door het instellen van productieplafonds, zoals het melkquotum.

Exportsteun ondersteunt de positie van de Europese landbouw op de wereldmarkt. Vooral vanwege de hoge kosten wil de EU nu af van de product- en exportsteun en toe naar inkomensondersteuning. Deze landbouwhervorming is nodig om de Europese landbouw klaar te maken voor de toekomst. De inkomenssteun zullen de Europese boeren krijgen, vooral in ruil voor de zogeheten "groene" diensten die zij aan de maatschappij leveren.

Niet onvermeld mag blijven dat er ook nog binnen de Europese Unie de Cross Compliance regels zijn waar de boer aan moet voldoen, wil hij in aanmerking komen voor directe inkomenssteun. Dit zijn een 18-tal beheerseisen met betrekking tot onder andere volksgezondheid, diergezondheid, identificatie en registratie van dieren en conditie van landbouwgronden. Niet-naleving van deze voorwaarden leidt tot verlaging of zelfs tot intrekking van directe betalingen.

Er is door de minister deregulering en het afschaffen van regels beloofd, ook om de kostprijs van de agrarische producten te verlagen. Daarom wil ik de vraag stellen aan de minister of hier, mede vanwege dit Brusselse beleid, nog wel iets van terecht zal komen. Voorts stel ik de vraag hoe de andere EU-landen hierover oordelen en hiermee omgaan. Het kan en mag toch niet zo zijn dat dit sterk uiteen gaat lopen, want dan zal dit ongetwijfeld gevolgen hebben voor de concurrentiepositie.

Graag wil ik ook nog van de minister te weten komen of het juist is dat de Europese Commissie de laatste tijd bij het Europese landbouwbeleid wat meer op het spoor zit van renationalisatie. Dit zou betekenen dat de lidstaten in hun begroting meer geld zouden kunnen vrijmaken voor versterking van de primaire sector. Wat ons land betreft, zou dit goed passen bij het beleid dat in de Nota Ruimte wordt voorgesteld. Hoe beoordeelt de minister dit?

Ik wil het nog even hebben over een specifiek punt. De aanhangende tarragrond van de aardappelen, bieten en bloembollen wordt in ons land als afvalstof gekwalificeerd. Goede argumenten heb ik hiervoor niet

kunnen vinden. In de andere EU-landen wordt die kwalificatie niet gehanteerd. Graag zou ik van de minister dan ook de toezegging willen hebben, dat in Nederland hier op dezelfde manier mee wordt omgegaan als in de andere EU-landen.

Ik kom nu te spreken over WTO-Cancun. In september van het vorige jaar vergaderden de 146 leden van de Wereldhandelsorganisatie (W.T.O.) in de Mexicaanse stad Cancun. De onderhandelingen leden zoals we allen weten schipbreuk, nog voordat de landbouw aan de orde was gekomen. Dat was heel jammer. In de WTO gaat het om geleidelijke opheffing van handelsversturende steun en de EU is daartoe bereid. LTO-voorzitter Doornbos vindt het voor de korte termijn niet zo erg dat de landbouw niet wordt geliberaliseerd. "Dat geeft even lucht", zo liet hij weten. Toch is ook hij verre van blij met deze mislukking.

Hoe dan ook, de WTO bevindt zich in een diepe institutionele crisis, waarvan de gevolgen nog niet te overzien zijn. Organisatorisch en qua groepsvorming moet er nog heel wat gebeuren. De onderhandelingsgroepen zijn onlangs weer bijeen geweest. De sfeer was goed, maar het heeft niets opgeleverd. Dit liet de minister van Economische Zaken ons in zijn brief van 16 april jongstleden weten.

Verleden week heeft de Europese Commissie aangeboden de exportsubsidies voor de landbouwproducten te schrappen, echter onder de voorwaarde dat de andere handelsblokken, zoals de Verenigde Staten, hetzelfde doen. De EU heeft namelijk in de afgelopen jaren de subsidies al flink verlaagd van ruim 10 mld naar 3 mld. Wij zullen moeten afwachten hoe hierop gereageerd wordt.

In Europa is er dus consensus over het feit dat er meer internationale concurrentie moet komen en dat er meer aandacht moet zijn voor voedselkwaliteit en veiligheid. Daarnaast moet er het nodige gedaan worden aan de bestrijding van de armoede in de derde wereld met als oplossingsrichting dat deze landen ruimte krijgen op onze markten.

De genoemde onderwerpen moeten in de toekomstige WTO-onderhandelingen door de EU opnieuw aangekaart worden. Er moet vanuit worden gegaan dat de internationalisering van de economie doorgaat in de richting van steeds grotere onderlinge economische afhankelijkheid en integratie op wereldschaal. Is de minister het met ons eens dat er alles aan gedaan moet worden om te komen tot één wereldmarkt en dat het niet moet uitdraaien op regionale handelsakkoorden? Dit zou namelijk een enorme administratieve rompslomp met zich mee brengen. Ziet de minister, mede vanwege het EU-voorzitterschap, mogelijkheden om dit te bereiken?

De steeds strengere eisen aan voedselveiligheid, milieu en kwaliteitsgaranties dwingen de ketens zich in die richting te ontwikkelen. Onder aanvoering van grootwinkelbedrijven en toonaangevende ondernemingen in de foodservice vertalen onder andere de tuinbouwketens deze eisen in kwaliteitszorgsystemen en productieprotocollen. Een planmatige aanpak van teelt en handel en het leveren aan vaste afnemers is voor de Nederlandse tuinbouw nodig vanwege de ontwikkeling,

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

vooral in de landen rond de Middellandse Zee. De coöperaties spelen hierin tot nu toe een belangrijke rol. Zij verzorgen voor een belangrijk deel de communicatie tussen de primaire agrarische producenten, de voedingsondernemingen en de winkelbedrijven. Enerzijds gaat het daarbij om de vertaling van de eisen van de voedingsmiddelenmarkt in onder meer kwaliteitseisen, anderzijds om een goede noodzakelijke communicatie in de keten. De denkwereld van de retail is nu eenmaal anders dan die van de boeren en tuinders. De coöperaties moeten er mede voor zorgdragen dat de primaire producenten hun invloed blijven behouden en dus niet geketend worden.

We moeten naar meer duurzaamheid in de gehele keten. Daar zijn we het over eens. Van duurzaam produceren tot duurzaam consumeren. Mooie en noodzakelijke doelen, maar we weten allen van de tweeslachtigheid tussen burger en consument als het gaat om deze duurzaamheid. Uit vele onderzoeken blijkt dat de Nederlander als burger wel duurzaamheid wenst, maar als consument daar niet naar handelt en daar tot nu toe niet voor wil betalen. Dit betekent nadrukkelijk een belemmering voor de gewenste ontwikkeling en dat is heel erg jammer. De SER heeft in haar rapport "Duurzaamheid vraagt om openheid" een bijdrage geleverd aan het formuleren van beleid voor duurzaam produceren en consumeren. De regering heeft hier positief op gereageerd en is bezig met het vergroten van het duurzaamheidsbesef, bijvoorbeeld door middel van onderwijs. Dit dus met de bedoeling om de houding van burgers om duurzaam te consumeren te beïnvloeden. Verder moet er meer gedaan worden aan ketentransparantie en aan productinformatie. Kan de minister ons informeren over wat hieraan gedaan wordt?

Een beter besef van duurzaamheid bij de burgers is noodzakelijk, ook voor de agrarische sector. De reeds genoemde ontwikkelingen, het huidige consumptiegedrag, de prijsverlagingsacties van de supermarkten en het moeten inleveren van een deel van de productsubsidies brengen de boer in moeilijker vaarwater. Nu al houden veel boeren ermee op of vertrekken naar het buitenland. We kunnen het ons om meerdere redenen niet veroorloven dat een aanzienlijk deel van de boeren, vooral melkveehouders, vertrekt of failliet gaat. Bovendien zou dit grote gevolgen hebben voor de leefbaarheid en voor de sociale structuur van de dorpen en kernen. Toch zal door afname van het aantal boeren de schaalvergroting toenemen, vooral in de gebieden met weinig landschapsbeperkingen. Wat de CDA-fractie liever niet wil, is dat er te veel bedrijven gaan ontstaan waar de koeien het gehele jaar op stal blijven. Dit zou te veel ten koste gaan van de kwaliteit van het platteland. Bovendien is onlangs wetenschappelijk aangetoond dat dit ook ten koste gaat van de kwaliteit van de melk en dus van de zuivelproducten. Ik wil graag van de minister horen of hij de mening van de CDA-fractie deelt.

De overheid controleert de producten op voedselveiligheid door middel van Nederlandse Voedsel en Waren Autoriteit (NVWA) en houdt toezicht. De NVWA werkt onder auspiciën van de Europese Autoriteit voor Voedselveiligheid (EFSA). De Europese Autoriteit stelt eisen waaraan de lidstaten moeten voldoen. Het

bedrijfsleven is en blijft dus verantwoordelijk voor de voedselveiligheid en moet zorgen voor herkenbaarheid en etikettering van producten die in de ketens terecht komen.

Niemand wenst weer een BSE- dan wel een dioxinecrisis. Het zicht op de oorsprong van het voedsel neemt echter af, mede omdat er het gehele jaar door een aanbod van verse producten uit alle windstreken is. Het systeem is daardoor kwetsbaar, ook voor fraude. Dit vereist intensieve systemen van traceerbaarheid door de keten, ook naar de productieplaatsen inclusief het transport overal ter wereld.

Er dient dus een uniformering van keurmerken tot stand te komen en het moet voor de consument duidelijk zijn hoe producten tot stand gekomen zijn. De producten moeten dus herkenbaar zijn en geëtiketteerd in de schappen van de supermarkten liggen. Gelukkig is er een positieve ontwikkeling in het ketendenken. Lange tijd werd het bewaken van de voedselveiligheid vooral gezien als een individuele verantwoordelijkheid van de verschillende partijen in het proces van de voedselproductie. Interactie tussen deze partijen op dit onderwerp was niet in beeld. Ondertussen is wel duidelijk dat maatregelen genomen door vroege schakels in de keten een sterk effect kunnen hebben op de daaropvolgende schakels. In sommige ketens wordt dit beheer aangepakt door verticale integratie van de keten binnen één concern. De kalversector is hier een mooi voorbeeld van. In deze sector zijn er nu bedrijven die het volledige proces van diervoederproductie tot en met het slachten van dieren binnen het concern hebben gebracht en die binnen deze gehele keten een op elkaar afgestemd overkoepelend kwaliteitssystem hebben ingevoerd. In andere ketens wordt dit geregeld door onderlinge contracten tussen de verschillende partners in de keten. Daarbij wordt dan ook de aansprakelijkheid geregeld. Terecht heeft het toezicht van de overheid zich de laatste jaren dan ook steeds meer gericht op het toezicht op het controlesysteem van de bedrijven in plaats van het zelf op grote schaal uitvoeren van controle. Graag wil ik van de minister te weten komen of de Europese richtlijnen hierop zijn afgestemd en hoe de andere EU-landen hiermee bezig zijn.

Tenslotte. Ik zei zo-even dat niemand een voedselcrisis terugwilde. Helaas heerst alweer de vogelpest in delen van de wereld en er doet zich ook een nieuw probleem voor en wel dat van de verontreinigde zalm door dioxine en PCB's. Wetenschappers uit verschillende landen spreken elkaar tegen omtrent het gevaar. Dit onderstreept nog eens het belang van het verkrijgen van objectieve informatie en roept de vraag op wie voor het doen van dergelijke onderzoeken in aanmerking moet komen. Op basis van deze onderzoeksresultaten moeten immers besluiten genomen worden. Daarbij komt nog het probleem dat vele nieuwe lidstaten niet in staat zijn aan alle EU-voedselveiligheidsnormen te voldoen. Graag wil ik van de minister horen welke maatregelen we op korte termijn van hem en van de EU mogen verwachten.

De CDA-fractie heeft veel waardering voor de inzet van de minister om gestalte te geven aan het nieuwe beleid. De fractie ziet met belangstelling de antwoorden van de regering tegemoet.

*N

De heer **Pormes** (GroenLinks): Voorzitter. Een jaarlijks landbouwcongres was in de jaren vijftig een door Sicco Mansholt geïnspireerde linkse traditie. Deze traditie verdient herwaardering. Daarom heeft GroenLinks afgelopen zaterdag een congres over progressieve landbouw en plattelandsontwikkeling in Europa georganiseerd. Links zaaien, groen oogsten. Er waren 170 deelnemers op een mooie lentedag in mei. En dat krijgt navolging, daar kan men op rekenen. Veel kritiek heb ik beluisterd op het conservatief rechtse beleid van het kabinet. Veel vragen zijn er gesteld over dat beleid. Er wordt al geruime tijd rechts gezaaid en vaak oog nog rechtser geogost. Geen broodnodige vergroening. Jaarlijks wordt er met miljoenen dieren door Europa gesleept over lange afstanden. Een bedrag van 13 mld aan Europese subsidie aan dierlijke producten, waarvan tweederde aan vleesvee. Massale ruiming bij MKZ en varkenspest. Een nieuwe melkplas dreigt omdat de melk goedkoper moet. Maïs rukt op in het Nederlandse weidelandschap met Brusselse steun. Armoede onder de agrarische beroepsbevolking. Het is asociaal en onacceptabel als boeren moeten leven van 500 euro in de maand. Mogen wij actie van deze minister tegemoet zien of knippen we deze boeren ook af, zoals dit kabinet doet met vele andere zwakkeren in de samenleving?

Nederland koppelt vanaf 2006 de uitbetaling van de directe EU-inkomenssteun voor boeren los van de productie: geen steun per dier of per hectare voor een bepaald product, maar per producent. Waarom geldt dit niet voor de slachtpremies in de rundveehouderij en voor vlaszaaizaad? Waarom jaarlijks met 17 miljoen dieren slepen? Waarom geven wij nog altijd jaarlijks bijna 10 mld uit aan de veeteelt? Een Europese koe krijgt per jaar meer subsidie dan het jaarinkomen van een gemiddelde Afrikaan. Waarom dumpen wij nog altijd melk en suiker op de wereldmarkt? Waarom subsidiëren wij nog steeds landschapsbederf, dierenleed en mestoverschotten? Waarom moeten met name de kleine grondgebonden melkveehouders boeten voor de uitbreiding? Ik kan het niet uitleggen en ik wil het ook niet, want wij kiezen voor een ander landbouwbeleid met oog voor mens, dier en milieu. Bijna de helft van het EU-budget gaat naar landbouw. Dat geld kan naar ons idee beter worden gebruikt om economische steunprogramma's in achtergebleven regio's en in de nieuwe lidstaten te financieren.

Voorzitter. Er is jarenlang geknokt voor een beter dierenwelzijn en vorige maand liep het allemaal stuk. GroenLinks neemt daar geen genoegen mee. Wij willen Europa dwingen om met regels te komen. Als de ministers het niet kunnen, dan moeten de burgers maar het initiatief nemen. Samen met de andere Europese groene partijen zijn wij een actie gestart om 1 miljoen handtekening op te halen. Hiermee kunnen wij een burgerinitiatief indienen

om wetgeving af te dwingen. Wij willen een eind aan de lange transporten. Nu worden varkens naar Zuid-Europa gebracht om daar geslacht te worden. Nu worden biggen op transport gezet om in Spanje vetgemest te worden. Nu worden schapen naar Frankrijk geëxporteerd om daar geslacht te worden. Minister, maak een eind aan de lange transporten. Beperk deze tot vier, hooguit zes uur. Ik nodig de minister en al mijn collega's uit om mee te doen met het burgerinitiatief. Teken mee!

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik denk dat u uw oproep niet aan deze minister moet richten maar aan de ministers van andere landen. Deze minister is het eens met hetgeen u naar voren brengt.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Dan kan hij zijn handtekening zetten. Ook u nodig ik daartoe uit. Ik ga er overigens van uit dat de minister onze actie steunt. Ik zal hem persoonlijk benaderen.

Het kabinet heeft de zorg voor "normen en waarden" tot speerpunt van beleid gemaakt, maar daar zien wij weinig van terug op het terrein van dierenwelzijn. Er is geen wetgeving om misstanden in de bio-industrie op te heffen. Over het Honden- en kattenbesluit is veel onduidelijkheid. Ik noem het intrekken van het verbod op de nertsenfokkerij. Er worden geen regels voor het houden van exotische dieren opgesteld en ga zo maar door. Dierenwelzijn is een stiefkindje van het kabinet-Balkenende geworden. Het is doof voor de nadrukkelijke oproep van zo ongeveer alle dierenbeschermingsorganisaties in Nederland, om toch met wetgeving te komen om misstanden bij zowel landbouw- als huisdieren aan te pakken. De fractie van Groenlinks vindt dit niet verantwoord. De overheid leunt achterover en legt de verantwoordelijkheid alleen bij de houders van dieren, handelaren en de agrarische industrie. Zo zal het nooit lukken om dierenwelzijn naar een hoger plan te tillen. Alleen welwillenden zullen zich iets gelegen laten liggen aan zelfregulering, maar juist aan de "onderkant" van de markt, waar ook malafide praktijken voorkomen, zal men zich niets aantrekken van onderling afgesproken gedragsregels. Dat kan allemaal ongestraft.

Ik heb al gezegd dat wij ons grote zorgen maken over de armoede op het platteland en niet zonder reden. De besluiten over hervorming van het GLB zullen direct leiden tot inkomensdalingen bij melkbedrijven als gevolg van een daling van de melkprijs. Steeds meer bedrijven zullen niet langer in staat zijn om aan hun financiële verplichtingen te voldoen. Het LEI heeft uitgerekend dat met name kleine melkveebedrijven onevenredig getroffen worden; een inkomensdaling van maar liefst 24%. Middelgrote bedrijven leveren 22% in. Akkerbouwbedrijven zullen een vermindering van het gezinsinkomen tegemoet zien van ruim 3%, zetmeelaardappelbedrijven van 9 tot 15%, afhankelijk van de grootte. Kleine melkveebedrijven zullen verdwijnen. In de drie noordelijke provincies is dat 76% van de bedrijven. Dat moet de minister toch ook tot nadenken stemmen. Dat vraagt ook om concrete actie, met name als speciaal gebied daarmee extra wordt belast. Het ontkoppelen van inkomenssteun van productie is onvoldoende. Extra investering in het provinciale plattelandsbeleid is gewenst.

Boeren moeten in staat worden gesteld om op verantwoorde wijze te stoppen dan wel om om te schakelen. Daar is naast visie ook veel lef voor nodig. En dat mist dit kabinet.

Het Kompas voor het Noorden is bij de minister uiteraard bekend. Daarin wordt uitvoering gegeven aan de gewenste ruimtelijke economische ontwikkelingen in Noord Nederland. Voor de landbouw is het deelprogramma landelijk gebied relevant en dan vooral de daarin beschreven maatregelen voor de versterking, verbreding en vernieuwing. Dan gaat het met name om de uitvoeringsprogramma's innovatie landbouw Noord-Nederland en de extra budgetten voor onder andere biologische landbouw. Welke concrete initiatieven zal de minister nemen, zowel op korte termijn, tot 2006, als daarna? Wij weten maar al te goed dat volgend jaar het laatste jaar is voor het Kompas.

De minister heeft tot onze verbazing geen gebruik willen maken van de mogelijkheid om een deel van de zuivelinkomstensteun en tot 10% van de toeslagrechten af te romen om daar vervolgens specifieke vormen van landbouw mee te steunen. De onderbouwing daarvan in de brief van de minister aan de Tweede Kamer is nogal mager. Hoe verhoudt zich dit tot eerdere toezeggingen van zijn voorganger en collega Brinkhorst? Hij heeft juist gepleit voor een serieus debat over modulatie. Hij heeft er ook voor gepleit om op kleine schaal aan de slag te gaan met dit instrument en zo praktijkervaring op te doen. Hij heeft ook gepleit voor het zoeken naar mogelijkheden om de modulatiegelden in te zetten voor bestedingen binnen de sector en/of binnen de regio. Wat is hiervan terechtgekomen? Wat is er mis met de ideetjes van Brinkhorst?

GroenLinks maakt een eigen keuze. Wij zijn voor vitalisering van het platteland, dus voor maximale modulatie en afroming. Hiermee kan geld voor groene en blauwe diensten beschikbaar komen. Daarbij dient men zich met name te richten op economisch zwakke landbouwregio's, want ook daar moet boeren mogelijk blijven. De minister heeft zijn keuze gemaakt, maar kan hij ons duidelijk maken hoe de andere landen in Europa hiermee zijn omgegaan? Zien ook zij af van een maximale modulatie of juist niet? Op welke wijze wordt dit ingezet en in welke sectoren?

Ik ben beland bij het onderdeel biologische landbouw. Hoe is de stand van zaken ten aanzien van de 10% biologische landbouw in 2010? Volgens de minister zitten wij nu op 2,25%. Als wij onze doelen in 2010 willen halen, moeten wij een jaarlijkse stijging realiseren van 1,3%. Dat zal de minister niet redden. Hij is echter optimistischer dan wij. Naar zijn overtuiging redden wij het wel. Dat zal dan ook moeten blijken uit de evaluatie van "Een biologische markt te winnen". Als wij het echter niet halen, heeft hij ongetwijfeld nog een aantal maatregelen achter de hand om alsnog het doel van 10% te realiseren. Ik nodig en daag de minister uit om de maatregelen die hij achter de hand heeft, hier op tafel te leggen.

Ook in Europa valt nog een wereld te winnen. Hoe ambitieus is deze minister in zijn nieuwe rol als voorzitter van de landbouwministers? In dit verband is mijn fractie benieuwd naar het Europees actieplan voor de

biologische landbouw. Hoe is het daarmee gesteld? Volgens mij zou dat in het voorjaar worden uitgebracht. Mogen wij ook andere initiatieven tegemoet zien, zoals vergroening van de belastingen, het doorberekenen van milieukosten in prijzen en het bevorderen dat biologisch vlees net zo duur wordt als bio-industrievlees? Daarmee wordt voorkomen dat consumenten gestraft worden voor goed gedrag.

Ook GroenLinks heeft er kennis van genomen dat de groei van eco stagneert. Albert Heijn koopt contracten met biologische varkensboeren af.

Een eco-kip kost 15 euro, terwijl haar collegaatje uit de bio-industrie al voor 3 euro van eigenaar wisselt.

Voorzitter: Bierman-Beukema toe Water

De heer **Pormes** (GroenLinks): Welke bijdrage mogen wij van deze minister verwachten om deze negatieve trend te keren? Welke bijdrage mogen wij van de minister verwachten om met alternatieven te komen? GroenLinks wil vooral doen aan prijsbeleid. Wij vinden dat de minister hierin een verantwoordelijkheid heeft. Hij moet mensen over een drempel helpen om eerlijke voeding te kopen, zonder het gelijk in de portemonnee te voelen.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik bespeur een verlangen naar iets wat in de jaren '50 nog kon, maar wat op dit moment natuurlijk niet meer opportuun is. Bovendien wil de heer Pormes dingen instandhouden die niet meer mogelijk zijn, gegeven de verhoudingen zoals zij op dit moment van toepassing zijn. Ik vraag mij af of hij daarmee maatschappelijke doelen dient. Ik vraag mij af of hij in staat is uiteen te zetten wat de bijdrage is aan het milieu, de gezondheid, een kwalitatief goede ruimtelijke inrichting.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Wij streven naar 10%. Met zijn allen hebben wij afgesproken om de biologische landbouw en het consumeren van biologische producten te stimuleren. Wij bemerken echter een negatieve trend en proberen dat recht te trekken. Wij komen met een heel concreet voorstel. Het voorstel heeft ook binnen het CDA veel steun gekregen. Ik denk even aan vlees, waarop een ecoheffing kan worden gelegd. Dat kan natuurlijk, bijvoorbeeld door het hanteren van een ander btw-tarief. De consument moet iets te kiezen hebben. Het kan niet zo zijn dat je voor biologische producten vijf keer zoveel betaalt. Ik weet dat deze minister heel creatief kan zijn. Ik vraag hem om maatregelen te bedenken om het verschil in prijs op te heffen. Misschien kunnen wij op termijn een ecotaks invoeren. Wil de minister hierover meedenken en de effecten ervan bekijken?

Het is zeer belangrijk dat er ook bij groente en fruit geen prijsverschil meer is. Geen gif meer in sla en druiven. Een zak ecoaardappelen kost nog geen 2 euro. Dat is ongeveer net zo duur als gifpiepers. Een maatregel kan simpel en effectief zijn. Er kan een belangrijke bijdrage worden geleverd aan een schoon milieu en aan een diervriendelijke landbouw. Het mag van Europa.

Er is sprake van zwaar weer voor de landbouw wereldwijd, als ik althans het volgende bericht mag

geloven. Lester Brown van het US Earth Policy Institute waarschuwt de internationale gemeenschap voor het slinken van de graanvoorraad. In 2004 moet 120 miljoen ton graan meer geoogst worden om de verwachte bevolkingsgroei van 74 miljoen mensen te voeden en de bressen die de laatste vier jaar in de voorraden zijn geslagen, aan te vullen. Dit tegen de achtergrond van een wereldwijde daling ten gevolge van klimatologische en milieudegraderende invloeden. Dat maakt de noodzaak tot afschaffing van de EU-exportsubsidies op landbouwproducten noodzakelijk, maar niet voldoende. Natuurlijk hoopt de EU met deze move het vorig jaar september in het Mexicaanse Cancun vastgelopen overleg over regels voor een vrijere mondiale handel nieuw leven in te blazen. Of op deze basis een doorbraak mogelijk is, valt te betwijfelen. Gezien de komende presidentsverkiezingen in Amerika hoeven wij vanuit Washington niets te verwachten. Deelt de minister mijn pessimisme over de rol van Amerika in dit beleid? Hoe beoordeelt hij het beleid van de VS hierin? Hebben de Amerikanen niet juist de laatste jaren veel meer financiële steun aan de boeren gegeven? Hebben zij niet slechts oog voor hun eigen, nationale belangen, ook al verstoren zij hiermee de wereldmarkt in toenemende mate? Dat wisten wij trouwens al. De Europese Unie trekt jaarlijks bijna 3 mld euro uit om overschotten aan suiker, zuivel en rundvlees weg te werken. Deze politiek roept vooral bij de armere regio's in de wereld veel weerstand op. Zij zien zich daardoor geconfronteerd met oneerlijke concurrentie. De derde wereld blijft daarmee het afvoerputje van onze landbouw: veel produceren, premies en subsidies innen en dumpen wat overblijft. Het streven naar een vrijere wereldhandel begint dan ook met het verbeteren van de kansen van de ontwikkelingslanden op de wereldmarkt. Zij moeten een eerlijke prijs kunnen krijgen voor hun producten en hun producten naar de rijkere afzetmarkten kunnen brengen. De barrières die in het handelsverkeer in stand worden gehouden, zijn voor hen een zwaardere last dan voor de rijke landen.

De reactie en de creativiteit van de minister zie ik met belangstelling tegemoet.

*N

De heer **Van Heukelum** (VVD): Mevrouw de voorzitter. Bij de behandeling van de begroting van LNV aan de overzijde beëindigde de minister zijn antwoord aan de Kamer instemmend met een uitspraak van Sicco Mansholt: "Wij moeten het platteland bewaren als een waardevol deel van de maatschappij, voor de cultuur en het voortbestaan van de boeren".

Ik wil mijn bijdrage aan dit debat beginnen met een andere uitspraak van Sicco Mansholt: "Boeren zijn minstens zo waardevol voor de samenleving als kunstenaars". Zowel het citaat van de minister als het citaat van mijzelf is uit de mond van Mansholt opgetekend door Frank Westerman in zijn boek *De Graanrepubliek*. Dat was voor mij een aanleiding om het boek nog eens te lezen. De eerlijkheid gebiedt wel te stellen dat beide uitspraken van Mansholt door hem zijn gedaan aan het einde van zijn leven, toen hij zich radicaal had

gedistantieerd van het grootschalige denken dat hij gedurende vrijwel zijn gehele loopbaan had voorgestaan. De minister en ik zijn het ongetwijfeld eens over het feit dat de agrarische sector voor een vitaal platteland onontbeerlijk is. Mijn fractie heeft dan ook met instemming kennisgenomen van het voornemen van het kabinet, als volgt neergeschreven in het hoofdlijnenakkoord: "Het kabinetsbeleid moet gericht zijn op een leefbaar platteland en een vitale en duurzame agrarische sector".

Dit laat onverlet dat de agrarische sector onder sterke druk is komen te staan. MKZ, varkenspest, BSE en volgelpest hebben de kwetsbaarheid overduidelijk aan het licht gebracht. Het beeld van de sector is er in negatieve zin door beïnvloed. Je hoort zelfs mensen zeggen dat er voor de landbouw in Nederland geen plaats meer is. In een artikel in het VNG Magazine van 4 juli 2003 stellen twee Wageningse onderzoekers, Pieter Vereijken en Herman Agricola, dat zij ervan overtuigd zijn dat de landbouw geleidelijk uit Nederland verdwijnt. De oorzaak daarvan is naar hun mening de toenemende concurrentie door de liberalisering van de wereldhandel en de uitbreiding van Europa met miljoenen hectares goedkope grond en goedkope arbeidskrachten.

Met dit soort doemdenken is niemand gediend. Het doet ook volstrekt geen recht aan de agrarische sector. Naar de mening van mijn fractie is er ondanks alle zo juist genoemde problemen, wel degelijk toekomst voor een zowel ecologisch als economisch verantwoorde agrarische sector in dit land. De toekomstperspectieven zijn gunstig, agrarische ondernemers waren en zijn nog steeds marktgericht en de sector is hard bezig zich aan te passen aan gewijzigde maatschappelijke en politieke wensen en eisen. Collega Rabbinge heeft in een reactie in het *Financieele Dagblad* van 23 september 2003 dan ook terecht de vloer aangeveegd met het desbetreffende artikel van beide onderzoekers. "Een onacceptabele uitvergroting van een aantal vooroordelen ten aanzien van boeren", zo stelde hij. Dat was in overeenstemming met een eerder gepubliceerd artikel van zijn hand in de *Staatscourant* van 19 september, waarin hij stelde dat discussies over de toekomst van de landbouw geplaagd worden door mythes en paradoxen. Een stelling die ik graag van harte onderschrijf.

Ik zeg het nog eens: de sector staat maatschappelijk onder grote druk. Dat brengt mij op het maatschappelijk debat over de toekomst van de intensieve veehouderij, dat door de minister in juni 2003 is aangekondigd en inmiddels is afgerond. De minister doet hiervan verslag in een brief van 19 december 2003, waarin hij ook aangeeft wat zijn beleid terzake zal zijn.

Wat heeft dat debat opgeleverd? Naar de mening van mijn fractie vrijwel geen nieuws voor de probleemstelling. Ook het weekblad *De Boerderij* constateerde dat het brede maatschappelijk debat geen echt nieuwe inzichten opleverde over de intensieve veehouderij in Nederland. Kort samengevat was de conclusie uit het debat: zo kan het niet meer, het moet anders. Maar dat wisten wij al langer. Wat dat betreft, is het debat een herhaling geworden van veel eerdere discussies. Al in

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

1988 werd bepleit dat de pluimveestapel met 30% moest verminderen.

Het debat heeft mij gesterkt in mijn eerdere globale positiebepaling, schrijft de minister. Deze positie heeft de minister in zijn brief van 20 juni al aangegeven. De minister ziet nog steeds toekomst voor de intensieve veehouderij in Nederland, maar dan moet er wel iets gebeuren.

Wat er moet gebeuren, is in hoofdlijnen verwoord in de volgende passage uit de brief van de minister: "Een breed gedeelde mening is dat het perspectief voor de intensieve veehouderij in Nederland ligt in het betrouwbaar, tijdig en business-to-business leveren van herkenbare, hoogwaardige en verse producten voor de markt van 150 miljoen kritische en draagkrachtige consumenten in de driehoek tussen Londen, Parijs en Berlijn. Deze consumenten zijn gevoelig voor smaak en gemak en bereid om meer te betalen voor producten die voldoen aan hogere kwaliteitseisen."

Waar had ik dat eerder gehoord? Deze stellingname is niet nieuw. Al in 2001 stelde een denkgroep onder leiding van SER-voorzitter de heer Wijffels, dat de consument in 2010 bereid zou zijn een aanzienlijk hogere prijs te betalen voor vlees dat op ecologische wijze wordt geproduceerd. Nogmaals, wat dit betreft kwam er geen nieuws uit de maatschappelijke discussie.

Deze stellingname is wel gebaseerd op de vooronderstelling dat de consument bereid is, een aanzienlijk hogere prijs te betalen. De vraag is of die vooronderstelling juist is. Naar mijn mening laat de praktijk van alledag zien dat die vooronderstelling vooralsnog onjuist is. Zij gaat misschien op voor een deel van de consumenten, maar zeker niet voor een ander, groot deel. Ik hoef maar te wijzen op de explosieve groei van prijsvechters zoals Lidl en Aldi. Het lijkt erop dat de prijs van het product voor een groot deel van de consumenten sterk bepalend is voor het koopgedrag en het ziet er niet naar uit dat dit voorlopig zal veranderen. In een artikel in NRC van 24 februari, "Weinig vraag naar duur biovlees", wordt aangetoond dat de prijs van het product veel en voor een groot aantal consumenten zelfs alles bepaalt. De minister kan dit koopgedrag inconsistent en hypocriet noemen, maar het feit ligt er wel als zodanig.

Naar de mening van mijn fractie zal er altijd een markt blijven voor low-cost- en high-volume-productie, en waarschijnlijk een grote markt. Als die productie in Nederland door allerlei regelgeving onmogelijk wordt gemaakt, verdwijnt zij naar elders. Dan gebeurt wat de minister nu juist wil voorkomen, namelijk het verdwijnen van de sector uit Nederland, met alle gevolgen vandien. In het regeerakkoord is afgesproken dat Nederland geen nieuw beleid zal introduceren dat stringenter is dan de Europese normen voorschrijven. Ik neem aan dat dit ook geldt voor de intensieve veehouderij.

Mijn fractie is met de minister van mening dat er voor de intensieve veehouderij een toekomst is in Nederland, maar die toekomst is naar onze mening gelegen in een vrij ondernemersklimaat. Ambitieuze ondernemers dienen voluit de ruimte te krijgen om, uiteraard binnen de gestelde normen, te voldoen aan de vraag uit de markt, ook

als er laaggeprijsde producten worden gevraagd. Ik verneem graag de visie van de minister hierop. In zijn brief van 19 december schrijft de minister dat er alleen een bestendige plaats is voor de intensieve veehouderij, indien de productie, verwerking en afzet scherp gericht zijn op de relevante markten, de activiteiten zijn ingebed in de gewenste landschappelijke en vereiste natuur- en milieukwaliteiten en voldoen aan de eisen die de samenleving stelt en zal gaan stellen aan de omgang en de verstandhouding met het gehouden dier. Hier ben ik het mee eens.

Daar ben ik het mee eens, maar ik vraag ook aandacht van de minister voor de concurrentiepositie van de Nederlandse veehouderij. Het kan niet zo zijn dat de regelgeving op het gebied van dierenwelzijn in Nederland aanzienlijk uit de pas loopt met het beleid van andere Europese landen.

Verderop in de genoemde brief stelt de minister: "Mijn uitgangspunt is een Europees level playing field. Wettelijke normen worden in Brussel bepaald en ik zal dáár dan ook inzetten op aanscherping. Naast een blijvende inzet met betrekking tot milieunormen zal ik extra aandacht vragen voor verhoging van de EU-normen voor dierenwelzijn, diergezondheid, voedselveiligheid en transplantatie". Mijn fractie steunt dit graag, maar de uitkomsten van het EU-overleg, alleen al over diertransport, geven weinig hoop voor de toekomst van dit door de minister en door ons gewenste Europees level playing field. Ik zou hierop graag een reactie van de minister ontvangen.

Het geluid met betrekking tot die potentiële 150 miljoen consumenten dreigt een eigen leven te gaan leiden. Als je het maar vaak genoeg zegt, ga je er nog in geloven ook. In een Wagenings rapport van juni 2003 met de titel "Pluimveehouderij en besmettelijke dierziekten" lezen wij dat de productie van pluimveevlees zich moet richten op een deel van die versmarkt van 150 miljoen consumenten. Los van hetgeen ik zojuist hierover heb gezegd, moet je je afvragen wat dat dan voor de sector betekent: stoppen met alle bulkproductie van pluimveevlees, slechts werken voor die veel kleinere nichemarkt en dus een forse inkrimping van de productie van pluimveevlees met alle gevolgen van dien voor de sector. Een soortgelijk verhaal kun je houden over de productie van eieren. Nederland is sterk met diervriendelijk geproduceerde scharreleieren, maar deze dure eieren zijn slechts interessant voor de directe consumptie. In producten waarin eieren verwerkt worden - dat betreft een aanzienlijk groter kwantum dan die voor de directe consumptie -- worden aanzienlijk goedkopere eieren verwerkt. Ook op dit punt vraag ik de minister dus hoe hij de toekomst van deze "low cost"- en "high volume"-sector voor Nederland ziet.

De vaste commissie voor LNV in dit huis heeft de goede gewoonte om enkele keren per jaar werkbezoeken af te leggen. Enige tijd geleden hebben wij ter oriëntatie op de ketensystematiek een werkbezoek afgelegd aan een van de grootste kalverslachterijen in Nederland. Ik was diep onder de indruk van wat ik daar heb gezien: een perfect georganiseerde gesloten keten van kalverhouderijen, kalvermelkproductie, slachterij en uitbenerij. De productie sluit bovendien volledig aan bij de wensen van de klant: slagerij en consument. Dat is waarschijnlijk een voorbeeld

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

van wat de minister voor ogen staat. De export van dit bedrijf beperkt zich overigens niet tot die 150 miljoen consumenten binnen de kring Londen-Parijs-Berlijn. Nee, de export is wereldwijd naar meer dan 50 landen. Ik was, zoals gezegd, diep onder de indruk. De kalvermestrij, eens het stoutste jongetje van de klas -- kistkalveren, donkere stallen, wit vlees als gevolg van een veel te laag HB-gehalte -- heeft zich in relatief korte tijd getransformeerd tot het beste jongetje van de klas. Die sector is een voorbeeld en heeft ons laten zien dat het inderdaad ook anders kan in de intensieve veehouderij. In dit kader wil ik een enkele opmerking maken over de, ook door de minister voorgestane, ketensystematiek. Het bezoek aan de genoemde kalverslachterij heeft mij overduidelijk de voordelen van de keten laten zien: controle op het gehele proces, traceerbaarheid van vlees, voedsel en wat dies meer zij.

Een interessant punt in de discussie met de directie van het bedrijf was toen een van de leden van de commissie vroeg in welk deel van de keten de winst wordt gemaakt. Het antwoord van de directie op deze vraag was naar mijn mening een beetje ontwijkend, in de trant van: daar kijken wij niet zo naar, want het is één grote keten, het komt allemaal in één pot en het totale eindresultaat telt. Dat mag misschien voor een concern gelden, maar het roept wel een vraag op. Wie bepaalt wat? Waar ligt de macht in de keten? Vorig jaar publiceerde de Raad voor het landelijk gebied het advies "De boer in de keten: boeienkoning of teamspeler?". Het advies had voornamelijk betrekking op de positie van de primaire landbouw in de keten. De raad geeft in dit rapport aan dat er momenteel nog geen tekenen zijn van machtsmisbruik door schakels verderop in de keten, maar dat de ontwikkelingen wel alert moeten worden gevolgd.

Inmiddels hebben wij de melkoorlog en ook de vleesoorlog van een aantal supermarktketens gehad. Wij hebben kunnen constateren dat supermarktketens, maar dat kunnen ook anderen in de keten zijn, in staat en bereid zijn om hun macht te gebruiken in het proces van prijsvorming. De minister geeft in zijn reactie op het advies het volgende aan: nog los van de vraag of er sprake is of kan zijn van machtsmisbruik, is de verdeling van de marges in de keten een vraagstuk dat zeker aandacht verdient. Vervolgens geeft de minister aan dat hij in dezen met name een rol ziet weggelegd voor de NMa en de OECD en niet zozeer voor hemzelf.

Ik vind dat wat al te gemakkelijk. Het kan immers toch zeker niet zo zijn dat consumenten, retail en tussenhandel hun "profit" halen over de rug van de primaire producenten in de sector? De recente prijzenslag onder de supermarkten heeft laten zien dat dat scenario realiteit is en elke dag opnieuw werkelijkheid kan worden. Zou de minister willen ingaan op dit mogelijke probleem binnen de keten? Zou hij verder ook willen ingaan op de vraag of en, zo ja, welke middelen hem ten dienste staan om dit soort problemen te voorkomen?

De minister begon zijn beantwoording in eerste termijn van de begrotingsbehandeling aan de overzijde met het citeren van een kort gedicht van Guido Gezelle. Hij spreekt de blomme een tale. Hij gaf daarmee, naast zijn betrokkenheid bij de natuur, ook zijn verantwoordelijkheid

aan voor de N van LNV. Landbouw en Natuur, ofwel: cultuur en natuur. Het zijn twee te onderscheiden zaken die niet te scheiden zijn. Grote delen van Nederland die wij natuur noemen, zijn in feite cultuurlandschappen. Deze gebieden zijn door mensenhand en vaak ook door "boerenhand" tot stand gebracht.

Mijn eigen provincie Drenthe wordt terecht geroemd om zijn mooie natuur. Drenthe is echter voor verreweg het grootste gedeelte een cultuurlandschap. Ik hoor regelmatig de uitspraak dat Drenthe moet blijven zoals het altijd geweest is. Als dat zo is, zou dat betekenen dat wij in deze provincie vrijwel alle bomen moeten omkappen en alle houtwallen moeten slopen! Drenthe was jaren geleden immers heide en veen: woest en ledig. Zoals de Groninger dichter/zanger Ede Staal zong: geen mens kon er wonen.

Ik roer dit thema aan, omdat er vaak, te vaak, een tegenstelling wordt gecreëerd tussen landbouw en natuur. Aan het begin van mijn betoog heb ik aangegeven hoe ik aankijk tegen de boer in het landschap. Het natuurlandschap in Nederland is grotendeels door "boerenhand" tot stand gekomen. Dat wordt te vaak vergeten. Mijn fractie ondersteunt dan ook het streven van de minister om bij de verdere realisatie van de EHS een verschuiving te laten plaatsvinden van aankoop, inrichting en doorlevering aan terreinbeherende organisaties naar agrarisch en particulier natuurbeheer. Ik kies daarvoor niet zozeer om financiële redenen, maar vooral ook omdat de natuur bij de landbouwers in goede handen is.

De minister is erin geslaagd om 700 mln aan zijn begroting toegevoegd te krijgen voor verdere realisering van de ecologische hoofdstructuur en structuurversterking van de reconstructiegebieden. Dat is een knappe prestatie. Voor zover ik kon nagaan, is de exacte besteding van de gelden nog niet helemaal bekend. Kan de minister hierover iets meer zeggen? Kan hij verder aangeven wat de gevolgen zijn van de lopende bezuinigingsronde voor zijn begroting?

In dit verband wil ik een punt aan de orde stellen dat ook door mijn partijgenoten aan de overzijde is aangekaart. Zoals gezegd, is het geld bestemd voor verdere realisering van de EHS en structuurversterking van de reconstructiegebieden. Ook in andere delen van het land is men echter echt toe aan een structuurversterking. Hiervoor ontbreken echter de middelen. Ik vraag de minister daarom of hij bereid is om een deel van die 700 mln in te zetten voor landinrichting en structuurversterking in andere delen van het land.

Voorzitter. De minister heeft het afgelopen jaar veel in beweging gezet. Hij heeft met vele instanties gesproken. Hij heeft geluisterd. En hij heeft zijn visie op de toekomst bij herhaling uiteengezet. Mijn fractie kan zich, ondanks haar vragen en kritiek op onderdelen, zeer wel vinden in de grote lijnen van het voorgenomen beleid. Er moet nu echter wel hard gewerkt gaan worden aan de uitvoering van dat beleid. Bij die uitvoering zal mijn fractie de minister vanuit een positieve grondhouding kritisch volgen.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Mijn fractie is blij dat het vandaag eindelijk zover is dat deze Kamer met de minister van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit kan debatteren over zijn beleid. De portefeuille van deze minister heeft ook de warme belangstelling van de SP-fractie en ik grijp dan ook graag de kans om op deze plaats een kritisch geluid te laten horen over de volgende thema's: de EU en het landbouwbeleid, de primaire landbouw versus de natuur en de ketenaanpak en voedselveiligheid. Deze minister heeft in eerdere levens blij gegeven deskundig te zijn, zowel van binnenuit als grote boer -- in het Noorden zeggen wij dikke boer -- alsook van buitenaf als wetenschappelijk deskundige en bestuurder. Als de geruchten ons niet bedriegen zou in de toekomst ook Europa nog van zijn kwaliteiten kunnen profiteren. Ik wil de minister complimenteren met zijn kandidaatstelling en wacht met belangstelling zijn vlucht in de vaart der volkeren af.

Voorzitter, zoals u weet, woon ik in het hoge Noorden en dat stelt mij in staat wekelijks een gedeelte van ons land te doorkruisen. Het is voor mij elke keer weer een bevrijding het dichtbevolkte Westen te mogen verlaten en door de treinramen het wijder wordende landschap te kunnen aanschouwen. Zoals de zuiderlingen Guido Gezelle hebben, hebben wij in het Noorden Ede Staal en deze formuleert het als volgt:

't Is de lucht achter Oethoezen,
't Is het torentje van Spiek,
't Is de weg van Lains noar Klooster,
En deur Westpolder langs de diek.
't Binnen de meulens en de moaren,
't Binnen de kerken en de börgen,
't Is t koalzoed in blui,
Dat is mien laand, mien Hogelaand.

Binnen de EU heeft landbouwbeleid van oudsher een belangrijke plaats ingenomen. Zo'n 40% van de EU-begroting van 100 mld gaat naar de landbouw, terwijl de boeren in de EU nog geen 4% van de bevolking uitmaken. Met de uitbreiding zal dat niet veel anders zijn. Overigens is enige relativering van dit feit wel op zijn plaats want de landbouwsector is de enige sector waarvoor een gemeenschappelijk Europees beleid geldt. De kosten daarvan worden geheel betaald uit het Europees budget dat op dit moment nog geen 2% omvat van de nationale begrotingen bij elkaar. De subsidies komen echter vooral ten goede aan de grote boeren, transnationale transportondernemingen en transnationale voedingsconcerns, zoals Nestlé, Unilever en Danone. Kleine boeren in de EU en agrarische producenten in ontwikkelingslanden worden hierdoor benadeeld.

De WHO eist al jaren dat subsidies op export en heffingen op import worden teruggedrongen. Ook pleit zij voor liberalisering van de landbouw. Om de, in de ogen van de WHO ongeoorloofde, staatssteun terug te dringen werd afgelopen zomer het gemeenschappelijk landbouwbeleid van de EU fundamenteel veranderd. De EU koos ervoor de inkomenssteun te ontkoppelen van de productie en heeft in reactie op de eisen van de WHO een aantal voorstellen gedaan om meer geld in te zetten voor landschapsbehoud en het bewoonbaar houden van het

platteland en minder voor het in stand houden van de agrarische overproductie en de export.

De SP-fractie vindt dat een goede zaak. Wij vinden dat het landbouwbeleid in Nederland en in de EU moet veranderen. Wij willen dat het subsidiebeleid voortaan wordt ingezet om kleine, ecologisch verantwoorde vormen van landbouwproductie te stimuleren en wij willen dat er een einde wordt gemaakt aan exportsubsidies en importheffingen die de belangen van ontwikkelingslanden schaden. Wij zijn ervoor financiële steun te koppelen aan productiebeheersing in plaats van productiebevordering. Dat daarbij intensieve en grootschalige landbouw wordt afgebouwd, vinden wij niet erg. Het is niet langer aanvaardbaar voorrang te geven aan kwantiteit boven kwaliteit en aan economische belangen boven de zorg om de gezondheid van consumenten, het welzijn van dieren en de kwaliteit van het milieu.

Deze minister heeft aangegeven niet over te willen gaan tot herverdeling van de steun. Hij blijft vasthouden aan de historische verdeling van de subsidiestromen, waarbij het geld vooral ten goede komt aan de grootschalige intensieve bedrijven. Ook heeft de minister besloten geen gebruik te maken van de 10%-afmingsregeling waarmee duurzame landbouw extra ondersteund kan worden. Dit was echter wel de wens van een groot aantal maatschappelijke organisaties die tezamen vier miljoen leden vertegenwoordigen. Kan de minister aangeven waarom hij meer luistert naar de sector dan naar de wens van deze organisaties? Kan de minister aangeven waarom hij hierbij een, in onze ogen, goede kans laat liggen?

Toch vormt bijstelling van het subsidiebeleid geen echte oplossing zo lang de landbouwsector zich ontwikkelt binnen een neoliberal beleidskader dat kleine agrarische producenten -- en met de uitbreiding van Europa hebben wij er alleen maar meer gekregen -- dwingt te concurreren met grote internationale ondernemingen.

Zonder regulering zullen die grote ondernemingen een steeds grotere greep op de voedselproductie en -voorziening krijgen. Dit gaat ten koste van boeren en tuinders. Het radicaal liberaliseren van de Europese landbouwsector, zoals de Wereld Handelsorganisatie wil, is onwenselijk omdat niet de kleine producenten, maar de al eerder genoemde grote Amerikaanse en Europese voedsel- en handelsfirma's daar het meeste profijt van hebben. Dat is ook de conclusie van de bekende Indiase econoom Kirit S. Parikh. Hij merkt op dat voor zover derdewereldlanden profiteren, het vooral de grootgrondbezitters, de grote boeren en de westerse landbouwondernemingen zijn die beter worden van landbouwliberalisatie. De armsten worden er zelfs slechter van. Ik hoor hier graag een reactie van de minister op. Wat is zijn inzet ten aanzien van liberalisering? Is hij met de SP-fractie van mening dat de overheid sturend moet optreden als de markt faalt, zoals lijkt te gebeuren met liberalisering zonder regulering? Of ziet hij liberalisering als een rivier, als een natuurverschijnsel waartegen weinig is te doen?

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Het gevolg van marktwerking kan zijn dat het milieu te zwaar wordt belast en dat dieren als dingen worden behandeld. De minister heeft zelf in dit verband in het landbouwtijdschrift *Spil* opgemerkt: "Je moet je afvragen of de consequenties van de markt wel aanvaardbaar zijn, het systeem is te veel en te eenzijdig op technologie gaan leunen. Maak onderscheid tussen schaarste door marktwerking en door maatschappelijke vraag". Ik vind dit een interessant onderscheid en zou graag van de minister vernemen of en, zo ja, hoe hij dit onderscheid daadwerkelijk wil implementeren in zijn beleid.

Wij denken dat de biologische landbouw moet worden aangemoedigd en door overheid moet worden ondersteund zodat boeren in staat zijn om een redelijk inkomen te verdienen met het produceren van milieuvriendelijkere en gezondere voeding. Voedselproductie is meer dan alleen een economische activiteit. De productie van boeren is een onmisbare bezigheid in de samenleving die gepaard gaat met beheer van het landschap en van de open ruimte. De afgelopen decennia voelden veel boeren zich gedwongen tot bedrijfsintensivering om het hoofd boven water te houden. Het gevolg hiervan was het ontstaan van overproductie die het boereninkomen onder druk zet. Leeft op dit moment ongeveer een kwart van de 95.000 boerengezinnen onder het bestaansminimum? Klopt het dat dagelijks acht tot tien boerenbedrijven moeten stoppen? Het sociale leven op het platteland wordt hierdoor bedreigd.

Het is zonneklaar dat deze ontwikkeling leidt tot veel stress en lichamelijk ongemak in een sector die gewend was om zelf zijn boontjes te doppen. Als huisarts in een agrarisch gebied heb ik al heel wat boeren met een burn-out zien passeren en die zijn niet zo gemakkelijk te helpen. Om de ontwikkeling te keren moet de koers worden verlegd. Het is zaak dat de boeren in de toekomst kostendekkende prijzen voor hun producten krijgen. De heer Walsma zei al dat het een probleem is van de gehele samenleving en niet alleen van de boeren. Ik besef wel dat, zeker in tijden van laagconjunctuur waarbij de burger die duurzaamheid wenst als consument daar niet voor wil betalen, het wat naïef of idealistisch klinkt. Ik pleit echter toch voor een visionaire overheid. Er wordt veel van de minister van LNV verwacht. Hij moet creativiteit uitstralen om de duurzaamheid te bevorderen. Daar is enthousiasme en overtuiging voor nodig en ook geld voor onderzoek en voorlichting. Ik hoor graag de visie van de minister hierop.

Ik wil nog iets zeggen over de afbouw van de intensieve veehouderij. Ook als hier niet uit overtuiging of idealisme voor wordt gekozen, zal er toch iets moeten gebeuren. De implementatie van de Kaderrichtlijn Water zal een verplichte afname van onder andere stikstof en fosfaat in de oppervlaktewateren met zich mee moeten brengen. De landbouw is verantwoordelijk voor ongeveer 50% hiervan. Het huidige mestbeleid zal aanzienlijk moeten worden aangescherpt. Alterra heeft berekend wat voor consequenties dat voor de landbouw zal hebben. Staatssecretaris Schulz van Haegen heeft, naar ik aanneem in overleg met de minister van LNV, gekozen voor een pragmatische insteek. Dat staat in de brief van 23 april aan deze Kamer. Kan de minister toelichten wat deze pragmatische aanpak betekent voor de landbouwsector? Is

hij met mij van mening dat wij de Europese richtlijnen erg serieus moeten nemen, serieuzer dan in het verleden gezien de ervaringen met de afwijzing van onze pragmatische invulling van de nitraatrichtlijn in het Minassysteem?

Haaks hierop staat overigens de vaststelling van de provincie Noord-Brabant dat door de voorgenomen versoepeling van het ammoniak- en stankbeleid het schrappen van de verplichting tot het bouwen van milieuvriendelijke stallen en het breken met het stelsel van varkensrechten, het aantal Brabantse varkens in de komende jaren kan uitgroeien van ruim 4 mln tot bijna 19 mln. Is de minister evenals wij geschrokken van dit aantal en zo ja, hoe gaat hij deze overbevolking c.q. overbevolking van Brabant voorkomen? Misschien moeten wij de landelijke liberalisering nog eens tegen het licht houden. De huidige situatie lijkt mij slecht voor milieu, gezondheid en dierenwelzijn.

De overheid dient voedsel van hoge kwaliteit en veiligheid te garanderen. Zij moet meer investeren in de landbouwwetenschap en de wetenschap van voeding en gezondheid, mede om een eind te maken aan de vermenging van onderzoek en bedrijfsbelangen. Risicobeheersing is nodig van "boer tot bord", ofwel voedselveiligheid van "grond tot mond". Zojuist hoorde ik ook de uitdrukking "van graat tot karbonaadje". In het hele productieproces moet strikte kwaliteitscontrole plaatsvinden via integraal ketenbeheer. Cruciaal daarbij is de traceerbaarheid van voeding (ingrediënten) en veevoeder (ingrediënten). Alleen op deze manier kan er snel en adequaat gereageerd worden bij problemen. Bij ons gemeenschappelijk bezoek aan de kalverindustrie was ik ook onder de indruk van wat er allemaal in deze sector mogelijk is. Daarbij doen zich problemen voor, vooral als die dieren dood zijn, zo heb ik daar vastgesteld.

Daarom is het ook nodig dat het gesleep met vee drastisch beperkt wordt. Dit heeft onder druk van economische prestatie-eisen krankzinnige vormen aangenomen, met alle gevolgen van dien. Het is een onaanvaardbare aantasting van het dierenwelzijn en een grote bedreiging van de dier- en volksgezondheid. De afstand tussen boerderij, slachthuis en consument moet zo klein mogelijk zijn.

Naar de mening van mijn partij dient er bij een hernieuwde uitbraak van een besmettelijke dierziekte zo snel mogelijk te worden overgegaan tot vaccinatie van gezonde dieren, zelfs als daardoor exportmogelijkheden vervallen. Het massaal afmaken van gezonde dieren na het uitbreken van mond- en klauwzeer was een schandaal. Wij vinden dat het non-vaccinatiebeleid van de EU van de baan moet. Mijns inziens kunnen wij de komende tijd daar juist energie in steken. Het is namelijk altijd beter om plannen te maken op het moment dat er geen ziekte heerst. Als een ziekte uitbreekt, is er veel meer sprake van paniekvoetbal.

Wij denken nog steeds dat gentechnologie in de landbouwsector een bedreiging is voor mens en dier, de natuurlijke omgeving, de biodiversiteit aan landbouwgewassen en overigens de economische situatie van kleine boeren en arme landen. De risico's zijn groot en de gevolgen nu nog onvoorspelbaar. Pas in de verre toekomst kan blijken of genetisch voedsel een zegen of

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

een vloek is voor de mensheid. Voor mijn partij staat evenwel een zorgvuldige invulling van het voorzorgsbeginsel centraal. Laten wij in dit dossier "Fressen und die Moral" vooral gelijktijdig en niet na elkaar invullen. De mens is wat hij eet en dat moet geen genetisch gemodificeerd voedsel zijn. Kan de minister aangeven of hij ook deze mening is toegedaan? Ik wacht met belangstelling zijn reacties af.

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Mevrouw de voorzitter. Het is voor mijn collega's en voor mij in die zin een gedenkwaardige dag dat wij voor het eerst met deze minister over algemene lijnen van het beleid van het ministerie mogen en kunnen spreken. Ik heb dat jaren geleden ook gedaan met een verre voorganger van hem, namelijk minister Van Aartsen. In de tussenliggende jaren heeft onze oud-collega Van Bruchem dit gedaan. Ik heb het niet betreurd dat ik het in die jaren niet heb hoeven te doen, zo voeg ik hieraan toe. Ik ben blij dat ik het nu weer wel kan doen.

Voorzitter. Ik spreek vanmiddag namens de fracties van de SGP en de ChristenUnie. Over de betekenis en de toekomst van de Nederlandse landbouw voor de samenleving bestaan zeer uiteenlopende visies, die gemeen hebben dat ze de traditionele hoofdtaak van de landbouw, namelijk, de voorziening in de voedselbehoefte van de bevolking, relativeren of zelfs achterhaald achten. Verandering is daardoor een kernwoord in vrijwel iedere beschouwing geworden. Dat is niet zo vreemd, gelet op de feitelijke veranderingen die zich, deels gewild, deels ongewild, in de afgelopen jaren hebben voltrokken. Ze zijn bekend, maar enkele wil ik toch nog eens noemen

Jaarlijks stopt zo'n 3% à 4% van de agrarische bedrijven met de bedrijfsvoering. Het aantal boeren daalt in hoog tempo. In 2003 hebben dagelijks per saldo 11 agrarische bedrijven de poort gesloten. Van de bijna 192.000 boerderijen die ons land rond 1940 telde, zijn er nog zo'n 90.000 over. Daarvan is bijna 60% niet meer in agrarisch gebruik. Tussen 1990 en 2002 nam het aantal melkveebedrijven af van 47.000 tot 26.000, en naar verwachting zijn er in 2010 nog 13.000 over.

Een ander gegeven is de toenemende vergrijzing. Het percentage bedrijfshoofden ouder dan 55 jaar stijgt. Het aandeel jonger dan 40 jaar daalt. In de leeftijd 40-55 jaar bleef het aandeel stabiel: ruim 38%. Minder dan 40% heeft een opvolger.

Ook de inkomensontwikkeling vertoont ingrijpende veranderingen. Veranderingen zijn altijd opgetreden, maar op het ogenblik is er een neergaande lijn. Een toenemend verslechterende verhouding tussen kosten en opbrengsten heeft ertoe geleid dat 25% à 30% van de gezinnen een bedrijfsinkomen heeft onder het bestaansminimum.

Deze weliswaar generieke cijfers vervullen ons met grote zorg. Of men van een crisis wil spreken, hangt af van de betekenis die men aan dat woord hecht. Van een stille revolutie is echter ontegenzeggelijk sprake. Welke conclusie moet nu getrokken worden uit deze gegevens? Sommige wetenschappelijke analytici die een trend in de geschetste ontwikkeling zien, stellen vast dat de boer uit

Nederland verdwijnt en dat de traditionele landbouw moet worden verplaatst naar buiten Europa. De landbouw wordt gekarakteriseerd als een noodlijdende, vervuilende, niet-concurrerende sector zonder of met nauwelijks toekomst. Ze zeult zich nog voort op de krukken van prijsondersteuning, inkomenssteun, invoerbeperkingen en exportsubsidies. Bovendien betaalt de consument te veel voor het voedsel en de ontwikkelingslanden worden ook nog eens beperkt in hun mogelijkheden. En bij dat alles nemen boeren ook nog eens 70% van de ruimte in beslag. Van deze zienswijze nemen wij volstrekt afstand en naar wij hopen de minister eveneens.

Sommigen betreuren de steeds voortschrijdende sanering vooral uit nostalgische overwegingen. Anderen, waaronder ook boerenvoorlieden, die denken in termen van wijkers en blijvers, juichen deze ontwikkeling toe. Sanering van onrendabele bedrijven is onontkoombaar. De dood van de een is het brood van de ander. Jaarlijks wordt het denigrerend klinkende begrip keuterboer opgerekend. De aanhangers van deze benadering vinden het ook allerminst een probleem dat sinds eind jaren '80 jaarlijks 300 boeren uit Nederland verdwijnen wegens emigratie. Als wij emigratieconsulenten en agrarische vastgoedmakelaars moeten geloven, dan lopen er momenteel 4000 à 5000 boeren rond met serieuze emigratieplannen. Déze wijkers geven als voornaamste motief voor hun vertrek het Nederlandse en Europese landbouwbeleid en de toenemende verstedelijking.

Zij zien onvoldoende mogelijkheden voor vestiging van een nieuw bedrijf of uitbreiding van bestaande. Blijvers kunnen dan wel gelukkig zijn met het vertrek van hun collega's -- het schept immers ruimte -- maar we moeten wel beseffen dat het hier niet om kleine en onrendabele bedrijven gaat.

Over dit proces wordt door velen, in en buiten de landbouw, binnen en buiten de overheid, nuchter en rationeel geredeneerd in die zin dat de markt het aantal boeren bepaalt. Natuurlijk beseffen ook wij dat het geen zin heeft dat aantal kunstmatig hoog te houden als er geen boterham te verdienen is. Maar er wordt onzes inziens toch te lichtig over gedaan. Wat weg is, is voorgoed weg. Op een bepaald moment dreigt de kritische massa verloren te gaan. De rekening voor de samenleving volgt dan gegarandeerd. Wij zijn er evenmin blind voor dat de terugloop van het aantal boeren bepaalde gunstige effecten voor de overblijvers kan hebben en heeft gehad. Zo is er ruimte gekomen voor extensivering en schaalvergroting. Op 100 hectare weiland lopen thans 162 koeien; in 1993 waren dat er nog 175. Het gemiddelde melkveebedrijf telde in 2003 61 koeien en 30 hectare grond; in 1993 was die verhouding 47/27. Het aantal boerenbedrijven van meer dan 100 ha. is sinds 1990 ruimschoots verdubbeld, namelijk van bijna 700 tot 1500 in 2003. In iets mindere mate doet hetzelfde zich voor in de categorie 50 tot 100 ha. (van 5300 naar 8300).

De vraag dringt zich echter op, hoe lang we in ons kleine landje met schaalvergroting door kunnen en willen gaan. De "oplossing" kleine boeren weg, werkt kennelijk niet. Steeds opnieuw zijn er (te) kleine boeren, zo is gebleken. Welke kant gaat het denken van het ministerie uit? Moeten we gaan denken in twee categorieën boeren, gespecialiseerde agro-industriële complexen met

bijvoorbeeld 1000 koeien enerzijds en kleinere, multifunctionele bedrijven anderzijds? Natuurlijk is deze verdeling verder te specificeren.

Ook als totale samenleving zullen wij een voorkeur moeten uitspreken. We zijn in dit opzicht een raar volk. We vinden het normaal dat een liter melk in de supermarkt tegenwoordig goedkoper is dan een fles Belgisch bronwater, die omstreeks 1 euro kost. Maar als boeren uit kosten/opbrengstoverwegingen besluiten hun koeien jaarrond op stal te houden, roepen we moord en brand. Dit terwijl het ministerie al eens heeft becijferd dat bij een volledig vrije zuivelmarkt driekwart van de melkproductie plaats zal hebben op bedrijven die de koeien op stal houden.

Naar onze opvatting wordt in het globaliserings- en liberaliseringsproces te weinig rekening gehouden met ecologische, sociale en culturele factoren. Het is in zeker opzicht wel begrijpelijk dat transnationale ondernemingen op alle niveaus voor een vrijere wereldhandel lobbyen. Hierdoor wordt hun schaalvoordeel ten opzichte van kleinere bedrijven vergroot. Zo'n "vrije" handel stelt grote bedrijven in staat in een steeds groter gebied op zoek te gaan naar de goedkoopste leveranciers van grondstoffen. Zo kunnen deze bedrijven kiezen uit leveranciers over de hele wereld, die voor steeds lagere kosten moeten produceren en wereldwijd tegen elkaar worden uitgespeeld. Deze beperkte, eenzijdige visie is niet de onze en vinden wij niet wenselijk. Het streven zou erop gericht moeten zijn om productie en consumptie zoveel mogelijk op regionaal-internationaal niveau te laten plaatsvinden. Dat kan niet voor producten als koffie en cacao, die over de hele wereld worden geconsumeerd, terwijl ze maar in een beperkt aantal landen geproduceerd kunnen worden. Wel voor zuivel, granen en vlees. Dat zou het milieubelastende gesleep met deze (en andere) producten over de aardbol ook nog eens terugdringen.

Een generiek probleem waarmee het platteland te kampen heeft -- ik sprak er in het voorafgaande over -- is de inkrimping van de agrarische sector in ons land. Vanouds neemt de agrarische sector op het platteland een dominante plaats in. Die gaf het platteland zijn eigen betekenis en welvaart. Men ziet nu een teruggang in primaire en secundaire arbeidsplaatsen, in inkomen, in cultuur. Jonge mensen gaan naar de stad voor opleiding, werk en huisvesting; de ouderen blijven achter. Tegelijkertijd nemen de algemene en commerciële voorzieningen in aantal en/of kwaliteit af. Het platteland verandert van een productie- in een consumptielandschap. De vanzelfsprekendheid van voedselproductie is aan het vervagen. Als het getij niet keert, dreigt verloedering van het platteland: braakliggende weiden en akkers.

Naar onze opvatting vraagt een vitaal platteland om economische dragers. Akkerbouw en grondgebonden rundveehouderij zijn in onze ogen voor het platteland zowel economisch als maatschappelijk onmisbaar. Wat de akkerbouw betreft, waarvan de economische omvang tussen 1990 en 2003 daalde van 57 naar 48 nge, roept lezing van de Agenda voor een vitaal platteland, die wij de vorige maand toegestuurd kregen, de vraag op welke consequentie de regering denkt te verbinden aan haar

constatering dat deze sector bij volledige handelsliberalisering geen toekomst meer heeft.

Nederlanders, zegt men, willen koeien in de wei zien lopen en niet alleen paarden of schapen en ze willen kijken naar boeren die akkers omploegen. Ze zitten helemaal niet te wachten op nog meer plukjes kunstmatig bos her en der. Maar als we werkelijk willen dat de koeien 's zomers buiten lopen, dan zijn, mede gelet op de extensiveringsopgave, wel maatregelen nodig die de grootte, ligging en toegankelijkheid van percelen en met name van het huisperceel verbeteren. Langs welke weg kan dat gefaciliteerd worden? Is dat uitsluitend de weg van de oude ruilverkaveling?

Het platteland is weliswaar niet meer het exclusieve domein van de boeren; er verblijven intussen meer niet-boeren op het platteland. Er zal ruimte gemaakt moeten worden voor recreatie, wateromvang en natuur, maar wel in combinatie met voedselproductie. De ruimteclaims, voornamelijk ten koste van de landbouw, nemen onophoudelijk toe. Nederland bestaat uit 3,4 miljoen hectare land en 0,8 miljoen hectare water. Ongeveer 69 procent van het land is in agrarisch gebruik, 16 procent in "groen" gebruik (bos, natuur en recreatie) en 15 procent in "rood" gebruik (woon- en werkgelegenheid, infrastructuur en overige gronden). Tussen 1950 en 1970 werd de agrarische oppervlakte door inpoldering nog met bijna 50.000 hectare uitgebreid, maar tussen 1979 en 1996 is het areaal met circa 750.000 hectare dus 3 procent afgenomen. In dezelfde periode is het rode bodemgebruik met 46.000 hectare uitgebreid, terwijl het groene bodemgebruik met 22.000 hectare is toegenomen.

Deze verschuivingen leiden ertoe dat boeren en burgers samen verantwoordelijkheid voor het platteland op zich dienen te nemen. De boer moet fatsoenlijk produceren, maar de burger moet ook bereid zijn daar een fatsoenlijk bedrag voor te betalen. Maar daar zit nu net de knoop. De consument heeft de mond vol van gezond en diervriendelijk geproduceerd voedsel maar kiest, als het erop aan komt, toch in meerderheid voor de goedkoopste krop sla en biefstuk uit de reclame. De wens om zoveel mogelijk natuurlijk geproduceerd voedsel gepresenteerd te krijgen, is honorabel.

Als die wens ook door de consument in daden wordt omgezet, ligt de toekomst van de agrarische productie mijns inziens niet bij de steeds industriëler wordende agrocomplexen en evenmin bij clustering van agrarische bedrijven op agri-businesscomplexen. Wij moeten het in een totaal andere richting zoeken.

Natuurontwikkeling en -bescherming zijn hoofddoelstellingen van het ministerie geworden. Mijn stelling is dat natuur alleen blijft bestaan in een vitaal platteland, dus met levensvatbare boerderijen Boer en natuur staan niet tegenover elkaar. De verstedelijking is veel bedreigender voor de natuur. Inschakeling van boeren bij natuurontwikkeling en -behoud ligt voor de hand. Maar om natuurontwikkeling te laten uitgroeien tot een volwaardige bedrijfstak in de agrarische sector in die zin dat natuur een nieuw gewas wordt, moet er nog veel veranderen. Zo'n 10% van de boeren doet nu aan een vorm van agrarisch natuurbeheer. Wat, denk ik, nodig is, zijn onder andere regionaal gedifferentieerde, marktconforme

vergoedingen en langere contractperioden. Continuïteit is vereist en daarbij is een betrouwbare overheid essentieel. Ik vraag mij in dat verband af hoe ik het voornemen van de minister moet zien om de subsidieregeling voor aanleg van bos buiten de ecologische hoofdstructuur af te schaffen. Ik neem aan dat deze informatie juist is.

Ik signaleer nog enkele knelpunten op het gebied van natuurontwikkeling. Voor het platteland in delen van Gelderland, Overijssel en Utrecht is via het programma EPD Oost-Nederland tussen 2001 en 2006 148 mln beschikbaar. Daarvan is echter nog maar 4,5 mln uitgegeven. Volgens een woordvoerder van de provincie Gelderland is het vrijwel zeker dat aan het eind van dit jaar voor het eerst geld teruggestort moet worden op de rekening van Brussel. De oorzaak van de problemen zou zijn dat de subsidieregels van de EU en Nederland niet op elkaar zijn afgestemd. Er zouden amper plannen zijn die zowel aan de subsidieregels van de EU als van het ministerie van LNV voldoen. De EU-regels zijn vooral gericht op de versterking van de economie van het platteland, maar de subsidiepotten in Den Haag zijn vooral bedoeld om natuur te ontwikkelen. Als dit klopt, is de vraag of het ministerie zich niet te passief opstelt. Is er geen reden voor een aanpassing?

Een ander knelpunt is dat de ontwikkeling van groenprojecten door particulieren stuit op een woud van regelgeving van diverse overheden, dus niet alleen van het ministerie in Den Haag. Wil men om een beslissing te bevorderen alle betrokkenen aan tafel hebben, dan ziet men, als dat al lukt, zo maar 18 à 20 personen om zich heen. De talloze regelingen betreffende aftrek, kortingen en subsidies geven een schijnzekerheid en garanderen een jarenlang traject dat tot een beslissing moet leiden. De regels werken niet zelden tegen elkaar in. Om iets te noemen: om vrijstelling van overdrachtsbelasting te krijgen, moet de inplant van bos binnen een jaar zijn gerealiseerd, terwijl de subsidieregels bepalen dat pas mag worden ingeplant als het geld is toegewezen. De onzekere afloop van een traject is een demotiverend gegeven. Wie geld denkt te krijgen uit de pot voor vergoeding van vermogensverlies, kan zich lelijk misrekenen. Er is een vast bedrag beschikbaar, dus geldt: "op is op". En dat is bepaald demotiverend na een jarenlang traject.

Ter afsluiting merk ik nog op dat boeren zich "bekneld" voelen door de markt, de overheid en maatschappelijke claims. Velen worden gedwongen om hun bedrijf te beëindigen of het naar buiten de landsgrenzen te verplaatsen. Anderen proberen het taaie gevecht vol te houden. Zij worden met name op milieugebied met een steeds toenemende regeldichtheid en een voortdurende stapeling van plannen geconfronteerd. In de recente regeringsnota Ruimte staat: "Veehouderij en akkerbouw moeten in Nederland blijven". De vraag die de boeren zich stellen, is of deze uitspraak méér is dan een bezweringsformule. Ik wacht met belangstelling de reactie van de minister op onze beschouwing en vragen af.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt vijf minuten geschorst.

Voorzitter: Jurgens

*B

!Bekostiging OALT!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het primair onderwijs, de Wet op de expertisecentra en de Wet op het voortgezet onderwijs, onder meer in verband met de beëindiging van de bekostiging van het onderwijs in allochtone levende talen (29019).

De beraadslaging wordt geopend.

*N

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Voorzitter. Het onderwijs in allochtone levende talen heeft een lange voorgeschiedenis. Aanvankelijk was dit onderwijs, met de naam OETC, onderwijs in eigen taal en cultuur, bedoeld om de kinderen van "gastarbeiders" te helpen om makkelijker en zonder achterstand naar hun land van herkomst terug te keren. Gaandeweg is OALT steeds meer ingezet als taalondersteuning. Nu wordt voorgesteld om OALT af te schaffen.

Wij kunnen ons voorstellen dat de minister de bekostiging van OALT wil stoppen. De deskundigen zijn het niet eens over het antwoord op de vraag of onderwijs in eigen taal bijdraagt aan een betere verwerving van het Nederlands. De ervaringen die scholen hiermee hebben opgedaan zijn wisselend. Er zijn scholen waar het fantastisch loopt en er zijn scholen waar het niet zo goed loopt. Deze verdeeldheid in het onderwijsveld is begrijpelijk. Bij de werving van de toenmalige OETC-leerkrachten is namelijk niet altijd goed gekeken of de leerkrachten de pedagogisch-didactische kwaliteiten hadden dan wel of zij het Nederlands voldoende beheersten. Dat laatste was voor onderwijs in eigen taal als overbrugging niet nodig, maar inmiddels is dat anders.

Zelfs de scholen die de afschaffing van OALT toejuichen beseffen nu toch met enige schrik dat zij hun OALT-leerkrachten daadwerkelijk kwijtraken. De OALT-leerkrachten zijn langzamerhand ook allerlei andere functies gaan vervullen. Zij fungeren als contactpersoon tussen school en ouders en bemiddelen soms ook als zich in de thuissituatie van leerlingen problemen voordoen.

Wij willen allemaal graag dat kinderen die met een achterstand op school komen, die achterstand zoveel mogelijk inlopen. Wij hebben daar vorige week uitvoerig over gesproken. Mijn fractie heeft er begrip voor dat het onderwijs in allochtone levende talen wordt afgeschaft als dat niet het meest geschikte instrument is gebleken om de achterstanden in te lopen. Wij zijn wel een beetje verbaasd over het ontbreken van een alternatieve inzet van deze middelen. Het gaat uiteindelijk niet om het wel of niet voortzetten van OALT. Het gaat om het verminderen van

onderwijsachterstanden en het zoeken naar de beste manier om dat te realiseren. Het onderwijs geeft hiervoor allerlei signalen. Het onderwijs heeft een grote behoefte aan oudercontactpersonen en aan schoolmaatschappelijk werkers. Wij weten inmiddels dat de betrokkenheid van ouders bij het onderwijs van hun kinderen een van de succesfactoren voor onderwijs is. Oudercontactpersonen kunnen daarin een grote rol vervullen. Een van de "bedreigingen" daarvan zijn de problemen in de thuissituatie. Heel veel onderwijsachterstanden worden namelijk niet veroorzaakt door leerproblemen, maar door maatschappelijke factoren zoals problemen thuis.

Wij komen nog met de minister te spreken over het onderwijsachterstandbeleid. Daar hoort dit natuurlijk thuis. Vooruitlopend op dat debat willen wij de minister verzoeken om nader in te gaan op de vraag of het mogelijk is om de gelden die nu gemoeid zijn met OALT, in te zetten voor het gemeentelijk onderwijsachterstandbeleid of voor het achterstandbeleid in het algemeen, opdat deze gelden behouden blijven voor het onderwijs. Graag horen wij hierop een reactie.

*N

De heer **Koekkoek** (CDA): Mijnheer de voorzitter. Het wetsvoorstel tot beëindiging van de bekostiging van het onderwijs in allochtone levende talen, OALT, is geen hamerstuk en dat is terecht. Het wetsvoorstel is immers een belangrijke wijziging in het beleid inzake de taal en cultuur van allochtone minderheden.

We spreken vandaag alleen over de afschaffing van de bekostiging van OALT, niet over de afschaffing van het onderwijs in allochtone levende talen zelf. Mijn hoofdvraag aan de minister is vandaag: welke ruimte blijft er over voor het onderwijs in allochtone taal en cultuur?

Mevrouw Linthorst heeft al iets gezegd over de geschiedenis van het OALT. Wie de geschiedenis van het OALT op zich laat inwerken, valt het op hoe wisselend de perspectieven in het beleid van de afgelopen veertig jaar zijn geweest. Dat moet ons bescheiden maken.

Het lijkt erop dat met dit wetsvoorstel de tijd veertig jaar wordt teruggedraaid. In de jaren zestig vond het onderwijs in de talen van arbeidsmigranten plaats op basis van particuliere initiatieven. Het ministerie van CRM, zoals het toen nog heette, subsidieerde dit particulier initiatief. Na beëindiging van de bekostiging van OALT zal het onderwijs in allochtone talen opnieuw afhangen van particuliere initiatieven. Het onderwijs zal gegeven blijven worden, omdat er behoefte aan is en omdat het geven van onderwijs vrij is in Nederland. De overheid mag wel toezicht uitoefenen op het niet-bekostigde onderwijs. Omdat taalonderwijs kan worden gebruikt om extremistische denkbeelden over te dragen, kan toezicht ook wenselijk zijn. Dit wetsvoorstel voorziet daar echter niet in. Kan de minister aangeven waarom er geen toezicht is op het particuliere taalonderwijs?

Terug naar de geschiedenis van OALT, die kort is beschreven in het rapport van de commissie-Blok over het integratiebeleid. In de jaren zeventig ging het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen het onderwijs in de eigen taal en cultuur (OETC) subsidiëren. De doelstellingen waren tweërlei: integratie in de Nederlandse samenleving en voorbereiding op terugkeer naar het land van herkomst. In 1983 wordt de cultuur van het OETC overgeheveld naar het intercultureel onderwijs. Geleidelijk verschuift het doel van onderwijs in eigen taal naar ondersteuning van het leren van de Nederlandse taal. Daarnaast wordt de eigen culturele identiteit van etnische minderheden ondersteund.

De positieve waardering voor andere culturen spreekt in 1992 uit de titel van het rapport van de commissie Allochtone leerlingen in het onderwijs, de commissie-Van Kemenade. Dat rapport heette: Ceders in de tuin, naar aanleiding van de dichtregels van Han Hoekstra:

Ik heb een ceder in mijn tuin geplant,

Gij kunt hem zien, gij schijnt het niet te willen.

De commissie-Van Kemenade moest in 1992 al constateren dat onderwijs in eigen taal geen aantoonbaar positief effect had op de bestrijding van onderwijsachterstanden, ook niet op het sneller en beter leren van het Nederlands. De commissie erkende de eigen waarde van allochtone levende talen in Nederland en zag de zorg voor het onderwijs daarin als een taak van de overheid. In de uitwerkingsnotitie uit 1995 werd wel de term "onderwijs in allochtone levende talen" overgenomen van de commissie-Van Kemenade, maar in weerwil van de bevindingen van de commissie werd in de notitie en in het wetsvoorstel gekozen voor taalondersteuning als voornaamste doel. Het is triest te moeten constateren dat dit doel niet alleen vooraf, maar ook achteraf in het algemeen onhaalbaar is gebleken.

Tien jaar geleden mocht ik in de Tweede Kamer mijn maidenspeech houden namens de CDA-fractie, waar de minister ook deel van uitmaakte, over een wetsvoorstel inzake onderwijs in niet-Nederlandse taal. Ik pleitte toen voor duidelijkheid in de doelstellingen van het onderwijs in eigen taal en cultuur. Is het achterstandsbeleid of is het cultuurbeleid? Ik voegde eraan toe "dat het CDA positief staat tegenover onderwijs in eigen taal en cultuur, op grond van onze waardering voor een pluriforme samenleving, waarin minderheden hun eigen cultuur moeten kunnen beleven. Dit recht is ook in internationale verdragen opgenomen."

Ik heb mij afgevraagd of ik deze woorden vandaag zou kunnen herhalen, nu ik de afschaffing van de bekostiging van OALT moet verdedigen. Het antwoord is "ja". Het program van uitgangspunten van het CDA is niet veranderd. Ik moet eraan toevoegen dat de wereld om ons heen wel is veranderd. Vandaar dat het CDA opnieuw benadrukt welke fundamentele waarden ons in een multiculturele samenleving met elkaar verbinden. Daar is hernieuwde aandacht voor nodig.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): De CDA-beginselen zijn niet veranderd, maar de wereld om u heen wel. De Europese richtlijnen waarop u zelf wijst, zijn echter niet

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

veranderd. Is het dan mogelijk om straks voor afschaffing van OALT te stemmen?

De heer **Koekkoek** (CDA): Ik kom straks terug op de Europese regels en ik heb op dat punt ook enkele vragen aan de minister. Ik verzoek mevrouw De Rijk daarom om dat af te wachten. Ik zal straks ook een conclusie trekken.

Als wij de waarde van eigen taal en cultuur erkennen, is de vraag hoe het nu verder moet wanneer dit wetsvoorstel tot wet is verheven. In de nota naar aanleiding van het verslag schrijft de minister dat het pluriforme gedachtegoed wordt bevorderd door het te verankeren in het onderwijs. Daarbij verwijst zij terecht naar de wettelijke bepalingen die zeggen dat het onderwijs er mede van uitgaat dat de leerlingen opgroeien in een multiculturele samenleving. Dat geeft enige ruimte om binnen school aandacht te geven aan allochtone taal en cultuur. Voorts blijft er de mogelijkheid, evenals voor het Fries of voor streektalen, om de taal van het land van oorsprong mede als voertaal bij het onderwijs te gebruiken. De hoofdregel blijft echter dat het onderwijs in het Nederlands wordt gegeven.

Buiten schooltijd kan ook aandacht aan allochtone talen worden besteed, bijvoorbeeld binnen het concept van de brede school. Daarnaast zijn er particuliere initiatieven om Turkse of Arabische lessen te geven. In het voortgezet onderwijs blijft de keuzemogelijkheid voor Turks of Arabisch bestaan.

Bij de herziening van de kerndoelen van het basisonderwijs krijgen scholen meer ruimte om zelf invulling te geven aan het onderwijs. De CDA-fractie juicht dat toe. De vraag is waarom scholen die nu met succes OALT kunnen geven voor taalondersteuning, daartoe niet de vrijheid zouden mogen hebben, overigens zonder dat dat tot extra bekostiging leidt. Bij de commissie-Blok waren er tijdens de verhoren ook geluiden over positieve effecten van OALT. Waarom zouden wij scholen en kinderen deze mogelijkheden voor onderwijsverbetering ontnemen?

De Europese Raad heeft zich laatstelijk in 2002, in Barcelona, uitgesproken voor verbetering van de beheersing van basisvaardigheden, met name door het onderwijs van ten minste twee vreemde talen vanaf zeer jonge leeftijd. De minister wil daarvan maken: twee buurtalen. Naast het Engels gaat het dus om Frans of Duits. Daar zijn op zich goede redenen voor, maar waarom deze beperking als Europa daar niet om vraagt? Als scholen zinvol een allochtone levende taal kunnen geven, waarom zou men de scholen dan de ruimte daartoe onthouden? Nederland behoort straks tot de minderheid van landen in Europa die onderwijs in allochtone levende talen niet bekostigt. Slaan wij daarmee niet te ver door?

Nederland heeft binnen de EU de verplichting om onderwijs in de taal en cultuur van migrerende werknemers te bevorderen. De minister schrijft in de nota naar aanleiding van het verslag dat er geen verplichting is om dat onderwijs kosteloos aan te bieden. Onderwijs in de leerplichtige leeftijd moet echter wel kosteloos zijn. De vraag is dan hoe de minister het onderwijs voor migrantenkinderen in hun eigen taal wil bevorderen als het niets mag kosten.

Bij OALT moeten wij helaas constateren dat het over het algemeen niet geslaagd is, ondanks de inspanningen van velen, ook van de OALT-leraren die achteraf de Nederlandse taal nog moesten leren. Laat de geschiedenis van OALT een les zijn om bij het achterstandsbeleid geen onhaalbare doeleinden te stellen.

Ik zou onze conclusie aankondigen, maar ik wacht daarmee tot na het antwoord van de minister.

*N

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Voorzitter. De opvattingen over wat politiek correct is en wat niet, zijn in dit land in korte tijd nogal veranderd. Mijn partij werd er een tijd geleden nogal eens van beschuldigd politiek correct te zijn. Daarvoor hoeven wij inmiddels niet meer bang te zijn. Het zijn nu andere partijen die massaal zeggen wat je hoort te zeggen. Zij zeggen massaal wat bij de tijdgeest hoort; zij zijn nu met andere woorden de politiek correcte partijen. Bij deze nieuwe vorm van politieke correctheid past de afschaffing van OALT. Alles wat riekt naar eigenheid van immigranten, is niet "p.c." en wordt bestreden of afgeschaft. Dat geldt zelfs voor OALT, dat nota bene gericht is op integratie. Het is immers bedoeld als ondersteuning bij het leren van het Nederlands.

De minister haalt in de memorie van toelichting en de nota naar aanleiding van het verslag de Onderwijsraad en het SCP aan die stellen dat het niet bewezen is dat OALT werkelijk helpt bij het leren van Nederlands. Het zou overigens een groot wonder zijn als dat al wel bewezen was, want OALT bestaat pas een jaar of vijf en wordt gegeven in de groepen 1 tot en met 4. Het zou met het oog hierop heel bijzonder zijn als nu al bewezen zou kunnen worden dat het helpt. Begrijp me goed: mijn fractie vindt niet op voorhand dat OALT in de huidige vorm gehandhaafd moet worden. Het gaat er mijn fractie om dat de pedagogische effecten op een reële manier worden onderzocht en dat wordt afgezien van allerlei goedkope redeneringen. Ik gebruik "goedkoop" dan in beide betekenissen van het woord.

Als het dit kabinet werkelijk te doen is om de effectiviteit van OALT, had men én wat meer geduld moeten betrachten én zou men het geld, indien inderdaad zou blijken dat de huidige invulling niet het meest effectieve middel is, hebben moeten besteden aan een alternatief. Mijn collega van de PvdA-fractie wees daar terecht op. Het samenvallen van de afschaffing van OALT met de bezuiniging op het onderwijsachterstandenbeleid van 100 mln maakt een en ander alleen maar wranger. Gaat het dit kabinet werkelijk om integratie of bespreken wij nu populistische reflexen en bezuinigingen?

Wat is het effect van de afschaffing van OALT? Op dit moment maken zo'n 70.000 kinderen gebruik van OALT. Te verwachten valt dat door de afschaffing van deze mogelijkheid op scholen de behoefte van kinderen en vooral ouders om "iets te doen met de eigen taal en cultuur" er niet minder op wordt. Sterker nog: er zijn signalen dat die behoefte alleen maar groter wordt, nu vooral mensen van Turkse en Marokkaanse komaf zich minder welkom voelen in Nederland. Deze mensen trekken zich terug in hun eigen schulp: hun eigen taal en cultuur.

Hoe wordt volgens de minister na de afschaffing van OALT aan die behoefte voldaan? Te verwachten valt dat een deel van deze behoefte wordt opgepakt door moskeeën en onduidelijke groeperingen uit de landen van herkomst. Dan hebben scholen en de overheid dus geen enkel zicht meer op wat er allemaal onder het mom van taal en cultuur wordt onderwezen.

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Wat is eigenlijk het antwoord van mevrouw De Rijk op de vraag wat deze kinderen zullen gaan doen? Ik vraag dat, omdat het nu juist het probleem is dat kinderen thuis hun eigen taal blijven spreken. Dat is ook de reden dat OALT mislukt is. De kinderen die nu nog op school hun eigen taal moeten leren, hebben OALT helemaal niet nodig, omdat hun moeders nog steeds geen Nederlands spreken. Dat is het grote probleem.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Mevrouw Dupuis heeft een andere voorstelling van zaken dan ik. Van de betrokken mensen heb ik namelijk begrepen dat OALT niet bedoeld is om de eigen taal te leren spreken. Dat zouden ze inderdaad net zo goed van hun moeder kunnen leren. OALT is volgens hen juist bedoeld als een steun in de rug bij het leren van het Nederlands. Of wij het nu willen of niet: het is daarnaast de wens van sommige ouders dat hun kinderen zich kunnen verdiepen in hun moedertaal. Daarvoor kunnen zij aankloppen bij de school, maar dat neemt niet weg dat zij zich daarvoor ook tot hun moskee kunnen wenden.

Het is onze verwachting en die van de mensen uit het veld dat minderheden steeds vaker bij de moskee zullen aankloppen, want er is behoefte aan. Op die manier heb je er echter geen zicht meer op. De minister zegt zelfs letterlijk in de nota naar aanleiding van het verslag: de regering zal de organisatie van dit soort activiteiten niet volgen. Bovendien zegt zij: als allochtone groeperingen dat wensen, kunnen zij deze lessen buiten het reguliere onderwijs om zelf gaan organiseren. Hierin hebben zij dus een eigen verantwoordelijkheid waarin de regering zich niet mengt.

Houdt het kabinet dit ook vol als er straks signalen komen dat er in het kader van deze eigen verantwoordelijkheid dingen gebeuren die niet in 's Neerlands normen en waarden passen? Ik heb het dan niet over overtredingen van de wet want ik neem aan dat daar sowieso tegen wordt opgetreden. Ik heb het over een grijs gebied waarover je als wetgever niets te zeggen hebt, maar waarover je wel degelijk iets te zeggen hebt als je als school of gemeente de verantwoordelijkheid hebt voor het geven van die lessen.

Wat de Groenlinks-fractie betreft, houden de scholen zicht op hetgeen in het kader van de eigen taal en cultuur gebeurt. Dit is dan ook een belangrijke reden om voor handhaving van enige vorm -- dat hoeft dus niet deze vorm te zijn -- van OALT te pleiten. Als voorbeeld noem ik het voorstel van de taalscholen, dat ook door de Onderwijsraad is bepleit. De minister citeert uit het rapport Samen naar de taalschool van de Onderwijsraad, maar dat doet zij nogal selectief. De kern van dat rapport is immers een pleidooi om een mede door de overheid gefaciliteerde

voorziening te handhaven, namelijk de taalschool. De minister is juist niet op dit pleidooi ingegaan.

Op een vraag van de fracties van OSF, D66 en Groenlinks laat de minister weten dat de meeste ons omringende landen wel degelijk binnen schooltijd aandacht besteden aan onderwijs in de eigen taal en cultuur. Het gaat dan om Oostenrijk, Waals België, Frankrijk, Duitsland, heel Scandinavië, Engeland, Italië, Hongarije, Luxemburg en Portugal. Hoe verklaart de minister de wel erg eigen koers van Nederland in dit opzicht? Hebben alle genoemde landen het licht gewoon nog niet gezien? Of valt er misschien juist van hen iets te leren over een vruchtbare vorm van onderwijs in eigen taal en cultuur?

Tegelijkertijd is volgens de minister de Europese richtlijn 77/486/EEG, die het onderwijs in de eigen taal aan kinderen van migrerende werknemers regelt, door de meeste lidstaten losgelaten. In het kader van een Europese richtlijn is de term "losgelaten" heel interessant. Ten eerste is mijn fractie benieuwd waaruit blijkt dat landen de richtlijn zouden hebben losgelaten, ook in het licht van het feit dat veel landen wel degelijk aandacht besteden aan eigen taal en cultuur in het onderwijs. Bovendien is de richtlijn er nog wel. Is het kabinet van plan om in Europees verband te pleiten voor afschaffing van de richtlijn, zodat afschaffing van OALT ook echt mag van Europa? Of hoopt het kabinet op gedogen vanuit Europa?

Ik kom nu te spreken over het Kaderverdrag inzake de bescherming van nationale minderheden. De minister zegt in de nota naar aanleiding van het verslag dat als alleen Friezen onder het kaderverdrag gaan vallen, afschaffing van OALT niet in strijd is met het kaderverdrag. Zoals wij allen weten, is het kaderverdrag hier nog niet behandeld. Wij weten dus nog niet wie er allemaal onder gaan vallen. Zoals de minister weet is de Groenlinks-fractie ervoor om alle minderheden die officieel onder het minderhedenbeleid vallen, in het kaderverdrag op te nemen. Kan de minister beloven dat, als wij het over een paar maanden over het kaderverdrag hebben, deze discussie niet vervuild wordt door de afschaffing van OALT die dan misschien een feit is? Ik zie het al helemaal voor mij: straks wordt er voor een beperking tot Friezen gepleit want anders moeten wij OALT weer gaan optuigen. Ik zou graag zien dat de goede volgorde wordt gevolgd.

Ik heb nog een opmerking over de vrijheid en verantwoordelijkheid van scholen, waar dit kabinet en deze minister zo vaak voor pleiten. Hoe past het in die eigen verantwoordelijkheid dat het kabinet basisscholen oplegt dat zij naast Engels alleen Duits en Frans mogen aanbieden? Het kabinet kan dat echt opleggen. Als argument wordt aangevoerd dat deze landen Nederlandse handelspartners zijn. Ik vraag mij af of het argument dat het handelspartners zijn doorslaggevend moet zijn waar het gaat om onderwijs aan kinderen van de basisschool. Door de globalisering en de toetreding van Turkije tot de EU zou Turkije een heel belangrijke handelspartner kunnen worden. Of wil het kabinet dit aan de Turkse Duitsers overlaten?

Mijn fractie maakt zich grote zorgen over de beperkte blik van dit kabinet op de wereld. Turks en

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Arabisch zijn wereldtalen en Nederland zou, dankzij de Turkse en Arabische Nederlanders, een voorsprong kunnen ontwikkelen op het contact met dat deel van de wereld, in economisch opzicht en in andere opzichten. In plaats daarvan legt het kabinet de basisscholen op dat zij alleen Engels, Duits en Frans mogen onderwijzen. Dit getuigt eerder van politieke correctheid dan van een visie op de eigen verantwoordelijkheid van scholen. Wij zien uit naar de reactie van de minister.

De heer **Schuyer** (D66): Voorzitter. Ik spreek ook namens de Onafhankelijke Senaatsfractie. Ik begin met de conclusie, namelijk dat wij dit wetsontwerp zullen steunen. De overwegingen daarvoor staan min of meer in de memorie van antwoord.

OALT bestaat ongeveer dertig jaar. Het is sinds 1998 gecodificeerd, maar het bestaat al langer. Achter OALT zat de gedachte dat de mensen die de eigen taal zouden leren weer terug zouden gaan naar hun moederland. Dat was de overweging om die taal ook vast te houden en te onderwijzen. Die werkelijkheid is veranderd. Er is niets van terecht gekomen. De mensen uit Spanje, Italië en Griekenland zijn teruggekeerd. De mensen uit de landen rondom de Middellandse Zee die niet Europa behoren, zijn echter nog hier met hun kinderen. Het is te verwachten dat zij ook hier zullen blijven. Dat schept een volstrekt andere verplichting. Dat is een overweging die mijn fractie ervan overtuigt dat er iets moet gebeuren en dat alle energie moet worden gericht op het leren van de taal van dit land. De toekomst van die kinderen ligt immers hier.

Een andere overweging die in de memorie van antwoord staat is dat uit ten minste twee onderzoeken blijkt dat OALT niet voldoet aan het oorspronkelijke idee dat het onderwijs in de eigen taal een bijdrage levert aan het leren van het Nederlands. Een van de oorzaken daarvan is wellicht dat veel docenten niet tweetalig zijn waardoor dit onmogelijk is. Dit is ook een punt dat aanleiding geeft tot gereide twijfel. De heer Koekkoek heeft erop gewezen dat afschaffing van bekostiging iets anders is dan het afschaffen van het geven van onderwijs in de taal. Ik sluit mij daarbij aan. Ik deel ook zijn vraag of het nodig is om dit buitenschools te doen. Daar zou nog naar kunnen worden gekeken.

Ik heb echter toch een zeker gevoel van onbehagelijkheid bij dit wetsontwerp. Mevrouw Linthorst wees op het feit dat wij er toch kennelijk niet in slagen om een redelijk wetsontwerp voor de afschaffing van het onderwijs in de OALT-talen niet in het licht te zien van een vorm van bezuiniging. Dat is jammer. Het zou echt heel wat beter zijn geweest, als wij dit wetsontwerp in een tijd van welvaart konden afschaffen.

Ik ga echter niet zo ver om aan de minister te vragen om dat geld vervolgens ter beschikking te stellen. Dit is volgens mij ook het verschil tussen een regerings- en een oppositiepartij. Als je weet dat er 17 mld bezuinigd moet worden, is er reden voor de volgende vraag. Als je in redelijkheid tot een afschaffing komt, zou je het geld daar dan niet voor kunnen gebruiken zonder al te veel schade aan te richten?

De heer **Van Raak** (SP): Ik kan mij vergissen, maar volgens mij bestaan er in dit huis geen regeringspartijen. U hebt toch geen regeerakkoord gesloten? Daar kunt u zich dan niet achter verschuilen. U moet dus een ander argument aanvoeren waarom u niet wilt dat de OALT-gelden worden aangewend voor het inlopen van onderwijsachterstanden.

De heer **Schuyer** (D66): Ondanks dat ik geen regeerakkoord heb gesloten, hoor ik wel bij een regeringspartij. Bovendien heeft het niet sluiten van een regeerakkoord een staatsrechtelijke component. Wij beoordelen hier wetgeving op kwaliteit. Op basis daarvan moet er in deze Kamer de mogelijkheid zijn om met redenen omkleed op te merken dat, ondanks dat het in het regeerakkoord staat, de wet volstrekt ondeugdelijk wordt geacht. Dat is nu echter niet het geval. In die zin meen ik het recht te hebben om te spreken namens een regeringspartij. Ik voel mij daar verwant mee. Tegen deze achtergrond zoek ik naar middelen die nu buitengewoon schaars zijn.

Ik heb al gezegd dat ik het echt betreurt dat wij er in Nederland met ons allen niet in slagen om een dergelijk wetsontwerp te bespreken zonder een discussie over het financiële traject. Daar zit een vorm van ontevredenheid. De opmerkingen van mevrouw Linthorst snijden hout, als het gaat over de invloed op gezinnen. Natuurlijk had ik ook graag gezien, dat wij dat hadden kunnen beschermen. Ik ben dan ook benieuwd naar het antwoord van de minister hierop. Als daar namelijk nog ruimte voor zou zijn, zou mij dat een lief ding waard zijn.

Voorzitter. De volgende overweging is meer van algemene aard. Het wetsontwerp, hoe redelijk ook, valt in een politiek klimaat dat onze fracties niet altijd bevalt. Ik doel op het denken over minderheden. Dus hoe redelijk ook, er wordt te vaak gezegd dat er een verband is met misstanden in islamitische scholen en dat er in die talen dingen gezegd worden die wij niet precies kunnen volgen. Dat probleem mag er zijn en dat moet aangepakt worden. In dat klimaat is het echter niet helemaal zuiver om dit erbij te halen.

Mijns inziens heeft dit vooral te maken met de vorm van taalgebruik. Immers, het is ook de toon die de muziek maakt. Ik verwijt de minister in dezen niets, zo merk ik nadrukkelijk op. De wijze waarop door regeringspartijen, de rest van de Kamer en ministers hierover gesproken wordt zou in dit kader tegen het licht kunnen worden gehouden van het taalgebruik en hier en daar wat maatregelen.

Ik maak nog een opmerking over de toekomst aan het adres van deze minister. Er is geen misverstand over dat er iets moet gebeuren, maar mijn fractie heeft nog een vraag over het element van de scholenstichting, zoals dat in de kranten staat. Daar staat de norm dat 80% van de leerlingen niet in een achterstandsituatie moet komen. Zal de werkelijke uitwerking geen voeding geven aan dat klimaat? Dat zouden wij niet moeten willen.

Niettemin zullen wij dit wetsontwerp met overtuiging steunen.

*N

De heer **Schuurman** (RPF): Voorzitter. Ik mag vanmiddag mede namens de SGP-fractie het woord voeren. Wij danken de minister allereerst voor de beantwoording in de memorie van antwoord aan deze Kamer. Wij zijn het eens met de hoofdstrekking van het wetsvoorstel. Het onderwijs in allochtone talen heeft niet dat effect gehad wat ervan werd verwacht. Het onderwijs zou de integratie bevorderen en vooral ten goede moeten komen aan het onderwijs in de Nederlandse taal. Tweetalig onderwijs blijkt empirisch geen positief effect te hebben op de tweedetaalverwerving. De integratie van kinderen van allochtone afkomst in de Nederlandse samenleving werd er dus niet door bevorderd. Ook naar het getuigenis van sommige allochtone leraren, zo bleek onlangs op een hoorzitting over het vmbo, werd die doelstelling in de praktijk niet gehaald. Het lijkt ons dan juist om vast te stellen dat het door de overheid betaalde onderwijs in de allochtone talen beter gestaakt kan worden. Dat laat de eigen verantwoordelijkheid van scholen om het onderwijs eventueel te blijven geven vanzelfsprekend onverlet.

Er komt nog iets bij. Onderwijs in twee talen zou naar wij aannamen bovendien bevorderen dat allochtone kinderen gemakkelijker met hun ouders zouden communiceren over de school en over wat daar allemaal gebeurt. Betrokkenheid van allochtone ouders bij het onderwijs is hoog nodig. Dat bleek vorige week nog weer eens bij het debat dat wij voerden over de vmbo-problematiek.

Het voorliggende wetsvoorstel wijst niet op het oude, bestaande probleem dat het onderwijs in de allochtone talen in zekere zin ook een bijdrage leverde aan de achterstand in communicatie tussen de scholen en de allochtone ouders. Dat moet toch wel mee de bedoeling zijn geweest van de integratiedoelstelling van het onderwijs. De toelichting op de inhoud van het wetsvoorstel gaat daaraan voorbij.

Daarmee wordt het wetsvoorstel louter een bezuinigingsmaatregel. Wij begrijpen best dat deze bezuiniging is aangegrepen vanwege het slechte resultaat van wat als hoofddoel met het onderwijs in allochtone talen werd bedoeld. Wij zijn het er dus mee eens dat de betaling van rijkswege van dit onderwijs wordt gestaakt. Wij zijn er minder gelukkig mee dat dit als een bezuiniging wordt ingeboekt. In de eerste plaats zijn er nog veel achterstanden in het onderwijs aan allochtone leerlingen. Er zijn nog steeds vacante vaardigheden voor deze leerlingen om in de Nederlandse of Europese samenleving beter te integreren. Natuurlijk kunnen de scholen in eigen verantwoordelijkheid vorm geven aan deze lacunes, maar nu de financiële middelen daartoe niet direct voorhanden zijn, kan de vraag worden gesteld of die verwachting van scholen niet misplaatst is.

De mogelijkheid om met de allochtone ouders goed te communiceren over het onderwijs dat hun kinderen volgen en over wat de school bijvoorbeeld in de opvoeding van hun kinderen van hen verwacht, wordt er door dit wetsvoorstel ook niet beter op. De taalachterstand van de ouders werd met het tweetalig onderwijs ten dele erkend. Met dat onderwijs werd ook voor hen in een behoefte voorzien. Die voorziening valt nu helemaal weg, tenzij het onderwijs in de Nederlandse taal vanwege de

school de allochtone ouders wordt aangeboden. Wordt er met dit probleem van ouderbetrokkenheid wel voldoende rekening gehouden? Zal de minister erop ingaan in de hoofdlijnenbrief Toekomstig onderwijsachterstandenbeleid? En mag een voorziening van die strekking later betaald worden uit het bedrag van 150 mln, dat straks aan gemeenten beschikbaar wordt gesteld voor het bestrijden van achterstanden? Onderwijs in de Nederlandse taal aan allochtone kinderen en aan hun ouders zal gelijk op moeten gaan. Dat bevordert de integratie het best en dient tegelijk een versterking van de band tussen ouders en de scholen.

Wij stemmen in met het wetsvoorstel, maar betreuren het dat het tegelijk een bezuinigingsmaatregel is. Wij hopen dat de minister in haar toekomstig achterstandenbeleid goedmaakt wat met dit wetsvoorstel schade oploopt, namelijk de bevordering van de communicatie tussen school en allochtone ouders. Wij zullen met aandacht naar de reactie van de minister luisteren.

*N

De heer **Van Raak** (SP): Voorzitter. Onderwijs in allochtone levende talen kennen we al heel lang en het is in de loop der jaren met veel soorten van argumenten verdedigd. De bedoelingen waren waarschijnlijk goed: door de algemene taalvaardigheid in de moedertaal te versterken zouden leerlingen ook gemakkelijker Nederlands leren. De uitwerking liet echter veel te wensen over: buiten Turks of Arabisch worden weinig talen aangeboden, zoals Koerdisch of Berbers. Docenten zijn vaak niet goed genoeg opgeleid, helaas niet altijd voldoende gemotiveerd en zij spreken vaak niet goed genoeg Nederlands.

Iets wat niet goed werkt, moet je durven op te heffen. Mijn fractie steunt dan ook het voorstel om de bekostiging van het onderwijs in allochtone levende talen te beëindigen. De gelden die hiermee gemoeid zijn, willen wij echter voor het onderwijs behouden. De woordvoerder van het CDA beklagde zich vorige week, tijdens het debat over het vmbo, over de bezuinigingen op het onderwijsachterstandenbeleid. De heer Koekkoek wil ik in overweging geven, het geld dat voor OALT beschikbaar was te besteden aan leerlingen met onderwijsachterstanden. Mevrouw Lindhorst, mevrouw De Rijk en de heer Schuurman hebben eerder al dezelfde wens geuit. Hetzelfde geldt voor docenten die nu OALT geven. Ook deze docenten van veelal allochtone afkomst wil mijn fractie graag voor het onderwijs behouden. Afhankelijk van de toezeggingen van de minister overweegt mijn fractie over dit onderwerp een motie in te dienen.

Een jaar geleden liet taalwetenschapper Bart Bossers van de Vrije Universiteit in Onze Taal zien hoe de argumentatie voor onderwijs in allochtone levende talen in de loop der jaren veranderde. Voor de invoering van de Wet onderwijs in allochtone levende talen in 1998 hadden we al vanaf de tweede helft van de jaren zestig het onderwijs in eigen taal en cultuur. Ik ben het dan ook niet eens met mevrouw De Rijk dat het nog te vroeg is om daarover al of niet wetenschappelijk iets zinnigs te zeggen.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Bent u het met mij eens dat de nieuwe naam nog steeds verkeerd is? Het gaat immers niet om onderwijs in allochtone levende talen, maar vooral om onderwijsondersteuning in het leren van Nederlands, met de eigen taal als hulpmiddel. Dat bestaat wel degelijk vijf jaar, en ik heb beweerd dat je dat nog niet kunt evalueren.

De heer **Van Raak** (SP): Als het nog niet kan worden geëvalueerd, dan is er wel erg veel onderzoek naar gedaan. De uitkomsten daarvan zijn divers, er is geen consensus over. Dat laat ons hier achter met een politiek besluit. Gelukkig kunnen we als politici niet alles aan de wetenschappers overlaten, en moeten we af en toe maar eens ons best doen!

Het onderwijs in eigen taal en cultuur was met name gericht op kinderen van Spaanse en Italiaanse ouders die, zo was de verwachting, binnen enkele jaren zouden terugkeren naar het land van herkomst. Nadat halverwege de jaren zeventig bleek dat steeds meer kinderen in Nederland zouden blijven, werd de noodzaak van onderwijs in de eigen taal een tijdlang minder urgent gevonden. Toch bleven achtereenvolgende kabinetten dit speciaal onderwijs met wisselende argumenten verdedigen. Begin jaren tachtig waren dat vooral argumenten van psychologische aard: leerlingen onderwijzen vanuit hun eigen culturele achtergrond zou een positief zelfbeeld bevorderen. Toen uit onderzoek bleek dat dit argument niet houdbaar was, gingen overheden en politieke partijen op zoek naar nieuwe argumenten. Die vond men in de taalkunde. De afhankelijkheidshypothese wil dat een tweede taal sneller wordt verworven naarmate de moedertaal verder is ontwikkeld. Maar over dit argument bleek tot op heden geen wetenschappelijke consensus mogelijk. In de jaren negentig volgden argumenten van meer emancipatoire aard: de multiculturele samenleving behoort nu eenmaal meertalig te zijn. Ook werd het economisch argument van mogelijke toekomstige handelsrelaties gebezigd.

Alle wisselingen in de argumenten ten spijt is aan de praktijk rond onderwijs in allochtone talen in de loop der jaren niets fundamenteels verbeterd. Zoals gezegd is er kritiek mogelijk op het aantal talen dat wordt aangeboden en op het enthousiasme van docenten, wat mede voortkomt uit het buitenschools karakter van het onderwijs: men voelt zich vaak niet echt bij de school horen. Verder is er kritiek mogelijk op de verwachte versterking van de Nederlandse taal.

Behouden of afschaffen van het onderwijs in allochtone talen is niet een wetenschappelijke maar een politieke afweging. Mijn fractie gunt iedereen onderwijs in elke taal, maar hecht er veel waarde aan dat kinderen een gelijkwaardige kans krijgen in de Nederlandse samenleving. Goed Nederlands spreken is daarvoor naar onze opvatting een voorwaarde. Dat veel kinderen op dit moment onvoldoende in staat zijn een taalachterstand in te halen, zal desastreus zijn voor hun kansen op goed onderwijs, een goede baan en volwaardige deelname aan de Nederlandse samenleving. Dat brengt mij bij de volgende drie vragen.

Is de minister het met mijn fractie eens dat de huidige OALT-docenten voor het onderwijs behouden moeten worden?

Vindt de minister eveneens dat, om taalachterstanden bij jongeren terug te dringen, extra geld wenselijk is?

Kan de minister instemmen met het voorstel van mijn fractie om een bedrag ter grootte van de OALT-middelen in te zetten voor onderwijsachterstandenbeleid?

*N

Mevrouw **Dupuis** (VVD): Voorzitter. Namens de VVD-fractie kan ik kort zijn met betrekking tot het voorliggende wetsvoorstel. In de vorige zittingsperiode van deze Kamer hebben wij samen met het CDA, toen in de oppositie, verdere uitbreiding van het OALT zodanig geblokkeerd dat toenmalig staatssecretaris Karin Adelmund haar wetsvoorstel inzake de opname van OALT-docenten in het APB heeft moeten intrekken. Het is natuurlijk volstrekt consistent dat de VVD-fractie het nu voorliggende wetsvoorstel toejuicht. Om alle misverstanden te voorkomen, hecht ik eraan nog een keer ons centrale argument te noemen. Wij zijn werkelijk doordrongen van de urgentie van het leren van de Nederlandse taal door allochtone leerlingen. Dat geldt des te meer omdat zelfs tot in de derde generatie, naar nu blijkt vanwege de import van steeds nieuwe bruiden uit Turkije en Marokko, er in veel allochtone gezinnen thuis nog de oorspronkelijke taal gesproken wordt. Vanwege de urgentie van het leren van Nederlands hopen wij dat de uren die nu voor allochtone levende talen gereserveerd zijn, gebruikt kunnen worden voor extra onderwijs in het Nederlands. Wij laten het graag aan de minister over om iets dergelijks te vorm te geven en te regelen. De VVD-fractie zal met grote instemming voor dit wetsvoorstel stemmen.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enige minuten geschorst.

*B

!Beleidsdebat LNV!

Aan de orde is de voortzetting van het **beleidsdebat over de begroting van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (29200-XIV)**.

De beraadslaging wordt hervat.

*N

Minister **Veerman**: Voorzitter. Dit debat is voor mij een bijzondere gelegenheid. Voor het eerst sinds mijn aantreden als minister mag ik in uw Kamer op hoofdlijnen spreken over mijn beleidsvoornemens. Ik waardeer dat zeer. Deze chambre de réflexion is een uitgelezen plaats voor een dergelijk debat. De inbreng van de Kamer in eerste termijn stelt mij in geen enkel opzicht teleur. Ik

hoop dat mijn antwoorden niet verbleken bij de betogen van de Kamer.

Bij de behandeling van de begroting in de Tweede Kamer -- ik heb begrepen dat men het hier over de "overzijde" heeft -- heb ik drie trends onderscheiden die voor de overheid in het algemeen en voor LNV in het bijzonder van wezenlijke betekenis zijn. In de eerste plaats zie ik een diepgaande verandering in het denken over de verhouding tussen mens en dier. Men kan dit de derde emancipatiegolf noemen. Kort samengevat: van beheersers naar deelgenoot. Dat gaat gepaard met statusverlies van de mens ten opzichte van de natuur en van het dier. Dat is niet even gemakkelijk te doorgronden. In de tweede plaats verliest de wetenschap als zekerheidsbaken aan status. Men kan dit het verlies aan zekerheid van het objectieve noemen. Wetenschappelijk onderzoek is niet langer de finale basis waarop wij onze besluiten, ook in de politiek, kunnen grondvesten. Het blijft belangrijk, maar het is niet langer zoals in de tijd van de Verlichting het grote ideaal.

In de derde plaats is er een discussie ontbrand over de rol van de overheid in de samenleving en over de verhouding tussen de overheid en de burger.

Veel van de betogen in eerste termijn verwijzen naar deze trends. Ik verwijs naar de beschouwingen over de verhouding tussen landbouw en natuur en over de vraag hoe de mens zich dient te verhouden tot productiedieren, tot de flora en fauna. Ik kom daar straks uitvoerig over te spreken. Ook de rol van de overheid en de verhouding tussen overheid en burger staan hoog op de agenda van deze Kamer. Ik vat mijn visie daarop als volgt samen. De overheid moet veranderen van een instantie die zorgt voor in een instantie die zorgt dat. Ook daarover zal ik straks meer zeggen.

Wanneer de betrekkingen van de mens tot zijn natuurlijke en maatschappelijke omgeving zo fundamenteel in beweging komen zoals ik zojuist signaleerde, is het noodzakelijk om ons goed bewust te zijn van de waarden en normen waarmee wij de werkelijkheid tegemoet treden. Hoewel waarden en normen nauw verbonden zijn, moet er toch een goed onderscheid gemaakt worden. Waarden definieer ik als door gedeelde zingeving gedragen vaste oriëntaties. Waarden zijn persoonlijk. Een mens draagt ze in zijn hart. De Franse filosoof Régis Debray heeft daarbij gewezen op het belang van religie en religieuze instituties voor de continuïteit en verdere ontwikkeling van die waarden; een belangrijk thema ook in het licht van de Europese eenwording.

Normen raken aan de positie van de overheid. Die omschrijf ik als de codificatie van gezamenlijk gewilde vormgeving van betrekkingen tussen mensen. Het debat over normen heeft dan ook twee dimensies, de relatie tussen overheid en burgers en de relatie tussen burgers onderling. Wij moeten elkaar aan afspraken houden en dat vergt een permanent debat. Publieke meningsvorming is niet statisch en moet naar mijn mening zonder smetvrees en bekrompenheid gevoerd worden. In de Tweede Kamer heb ik de gedachte uitgesproken dat de nieuwe visie op de rol van de overheid er in essentie op neer zou moeten komen dat zij ruimte biedt en richting wijst. Die twee zijn onlosmakelijk verbonden.

Enkele weken geleden heeft het kabinet in samenhang met de nota Ruimte de agenda Vitaal platteland uitgebracht. Ruimte bieden en richting wijzen worden daarin voor het plattelandsbeleid in praktijk gebracht. Het Rijk biedt meer ruimte aan ondernemers en aan andere overheden om zelf op gebiedsniveau de problemen aan te pakken en in te spelen op veranderingen. Het Rijk geeft de regie deels uit handen. Er wordt flink gesnoeid in een aantal beleidscategorieën en er komt één investeringsbudget voor het landelijk gebied. Tegelijkertijd verliest het Rijk de richting niet uit het oog. De invulling van de drie P's -- van people, profit, planet -- wordt in de meerjarenplanning een concrete plaats gegeven. Daarbij wordt aangegeven wat wij daarvoor zelf zullen doen en hoeveel geld wij daarvoor over hebben.

Ruimte scheppen kan door regels af te schaffen, de bureaucratie verminderen en daarmee de administratieve lasten. Ik kom daarover nog verder te spreken. Dat plaatst de overheid wel voor een dilemma. Wanneer de verantwoordelijkheid voor het naleven van normen komt te berusten bij burgers en ondernemers en de overheid dus minder stuurt op de (handhaving van de) regelgeving neemt de noodzaak toe van voldoende normbesef in de samenleving. Dat vereist oefening in de bereidheid om elkaar aan te spreken op normoverschrijdend gedrag. De overheid ziet erop toe dat dit afdoende gebeurt en dat dit nergens ontspooit; toezicht op toezicht.

Naast ruimte bieden komt het ook aan op richting wijzen. Het begrip "duurzame ontwikkeling" zie ik daarbij als leidend. Het gaat telkens om afwegingen van vaste waarden in de driehoek people, profit, planet. Voorbeelden van publieke waarden die voor LNV van belang zijn: voedselkwaliteit, een aantrekkelijke leefomgeving van rust en ruimte, het behoud van cultuurhistorische waarden, biodiversiteit, een concurrerende agrosector, respectvolle omgang met dieren en eerlijke handel. Zij verdienen het om verdedigd en gehandhaafd te worden. Het doet mij genoegen dat vandaag is bevestigd dat deze waarden in deze Kamer breed worden gedeeld.

Bij verschillende thema's, zoals landbouw en natuur en voedselkwaliteitketens, spelen de verschillende dimensies van het containerbegrip "duurzaamheid" steeds expliciet dan wel impliciet een rol. Mijn departement bezint zich op zijn rol en taken en onderzoekt waar wet- en regelgeving eenvoudiger, en ook minder kunnen. De overheid moet risicobereidheid belonen, ondernemingszin ondersteunen, gedeelde waarden codificeren en ten slotte, maar niet in de laatste plaats, waarborgen scheppen voor basisvoorzieningen.

In het LNV-programma voor deze kabinetsperiode "Vitaal en samen" heb ik het als volgt mogen samenvatten. De overheid gaat van zorgen voor naar zorgen dat. In de zogenaamde "pakketbrief", die ik vorig maand aan de Tweede Kamer heb gezonden, staan concrete voorstellen voor het terugdringen van bureaucratie en regelgeving en voor verlaging van de administratieve lasten. Ik heb in de aanloop naar vandaag begrepen dat de Kamer het debat wil toespitsen op drie thema's: EU-WTO, primaire landbouw versus natuur, voedselveiligheid en ketenaanpak. Mijn beantwoording zal dit in grote lijnen volgen.

Het is goed om in eerste instantie te spreken over de oorzaken en consequenties van de structuurontwikkelingen, mede in relatie tot de WTO. Vervolgens ga ik in op het Europese landbouwbeleid, de consequenties daarvan, de relatie tussen landbouw en natuur, het plattelandsbeleid en voedselkwaliteit, waaronder een aantal zaken is gerangschikt zoals dierziekten, genetisch gemodificeerde organismen en de kwestie van mest en de intensieve veehouderij. Ik zal daarnaast nog ingaan op een aantal specifieke vragen.

Vrijwel alle sprekers hebben gewezen op de grote structurele ontwikkelingen die de land- en tuinbouw in de afgelopen vijftig jaar hebben meegemaakt en op de versnelling van het proces in de afgelopen jaren.

Voorzitter: Bierman-Beukema toe Water

Minister Veerman: De productiviteit van zowel arbeid, kapitaal als grond, is met sprongen omhoog gegaan. Een koe geeft nu twee keer zoveel melk als vlak na de oorlog. Een veld van 1 ha levert, althans bij goede boeren, nu twee keer zoveel aardappelen op als net na de oorlog. Dat zijn ongelooflijke productieve prestaties van de land- en tuinbouw. Nog altijd stijgt de productie. Bijvoorbeeld in de glastuinbouw slaagt men er nog altijd in om de productie per jaar met enkele procenten te doen stijgen. Volgens sommigen gebeurt dit alles dankzij, volgens anderen slechts als consequentie van technologische ontwikkelingen. Dat heeft geleid tot een sterke druk tot schaalvergroting. Schaalvergroting in de land- en tuinbouw is immers één van de effectiefste manieren om in de lagekostprijsstrategie, die inherent is aan de land- en tuinbouwsector omdat men de marktprijs niet kan beïnvloeden, te hanteren. Deze schaalvergroting is door de technologische ontwikkeling ondersteund en daardoor ook in belangrijke mate mogelijk gemaakt. Schaalvergroting in het grondgebruik leidt tot de bekende micro-macroparadox. Op macroniveau hebben wij in Europa, ook in het nieuwe Europa, grond over, terwijl de hoeveelheid grond op microniveau, op bedrijfsschaal, te klein is en steeds meer te klein wordt voor een concurrerende productie.

Het proces van technologische ontwikkeling heeft ertoe geleid dat milieugrenzen en landschapselementen zijn verdwenen. Het heeft ertoe geleid dat wij ons, soms ernstige, vragen moeten stellen over onze omgang met het dier en de verstandhouding die de boer van nature met het dier heeft. Dat alles leidt ertoe dat het huidige landbouwmodel in feite een grondige reorganisatie verdient. Daarbij moeten wij goed in het oog houden dat de Nederlandse zeer productieve landbouw, die in de wereld als voorbeeld wordt gezien van een ontwikkeling die men graag wil doormaken, voor meer dan 50% afhankelijk is van afzet in het buitenland. In sommige sectoren is dit zelfs meer dan 60 of 70%. Oplossingen die wij voor deze ontwikkelingen voor ogen hebben, zullen altijd in dat licht moeten worden beoordeeld. Ik meen dat wij ons niet moeten koesteren met gedachten die kunnen leiden tot een eilandenpolitiek van het land Nederland en de agrarische sector daarbinnen.

Het viel mij op dat de standpunten in de bijdragen van de Socialistische Partij en GroenLinks enerzijds en de bijdragen van de heer Holdijk anderzijds elkaar zeer dicht naderen, opmerkelijk samengevat in het Franse spreekwoord "les extrêmes se touchent". Het is opmerkelijk omdat in beide bijdragen de wens, die ik op zichzelf wel kan delen, toch moeilijk verenigbaar is met de feitelijkheid waarover ik zojuist sprak. Ik denk dat onze mogelijkheden om de ontwikkeling op de door ons gewenste manier te beïnvloeden, beperkt zijn, in het licht van de positie van Nederland en in het licht van de grote bewegingen op wereldschaal.

Mevrouw Slagter-Roukema (SP): De minister sprak over twee uitersten die elkaar raken. Kan hij dat toelichten? Ik meen dat wij elkaar wel kunnen vinden in de term "rentmeesterschap". Dat is zowel voor de Socialistische Partij als voor de SGP een invulbaar begrip.

Mijn tweede vraag ben ik even kwijt. Dat is jammer.

Minister Veerman: Zal ik eerst de eerste vraag beantwoorden? Misschien schiet de tweede vraag u straks te binnen.

Mevrouw Slagter-Roukema (SP): Misschien kunt u herhalen waarover u daarna sprak.

Minister Veerman: Ik zei dat het vanuit de Nederlandse positie moeilijk is om daarop invloed uit te oefenen.

Mevrouw Slagter-Roukema (SP): Ik weet het al weer.

Volgens mij refereert de minister daarbij aan zijn uitspraak van een aantal weken geleden, namelijk dat bepaalde ontwikkelingen als een rivier zijn die je niet kunt tegenhouden. In Nederland hadden wij geen dijken, maar wij staan nu niet onder water, dus er gebeurt dus toch wel iets. Bovendien kun je door een steen in de loop te leggen soms toch heel wat bewerkstelligen. Kan de minister ook hierop zijn commentaar geven?

Minister Veerman: Om mij te beperken tot uw bijdrage en die van de heer Holdijk, daarin proef ik de wens om landbouw te hebben op een schaal die past bij het landschap in Nederland en bij een houderij-systeem, waarbij wij een gerust geweten kunnen hebben dat de betrekking tussen mens en dier inniger is dan wanneer men grote hoeveelheden dieren in afgesloten ruimten houdt. De aard en omvang van die landbouwproductie neigt naar de landbouw die wij een poosje na de oorlog hebben gekend. Ik ben daarin opgegroeid en ik weet precies hoe dat voelt. Ik ben wel niet in de voetsporen getreden van mijn grote voorganger, de heer Braks, die ook nog een diploma handmelken had, maar ik kon het wel, zij het beperkt. Ik had er geen hekel aan.

Dat proefde ik in de bijdrage van beide sprekers. Ik plaats daartegenover de plek die wij hebben gekregen, ontwikkeld of zelfs bevochten om in een internationale omgeving, op de gemeenschappelijke markt van de EU of op de wereldmarkt een afzet te vinden. In het latere deel van de jaren vijftig was er bij tal van belangrijke

agrarische producten al overproductie in Nederland. Nederland heeft dan ook geweldig geprofiteerd van de steeds vrijer wordende gemeenschappelijke landbouwmarkt die in de jaren zestig haar beslag kreeg.

Die aanzuigende werking van het buitenland ging hand in hand met de schaalvergroting die het mogelijk maakte om aan die vraag te voldoen. Dat proces gaat nog steeds door, nu niet meer alleen op Europese schaal, maar op wereldschaal. Hoewel onze afzet voor het grootste deel is gericht op de gemeenschappelijke markt van de Europese Unie, moeten wij vaststellen dat de marges voor het nemen van maatregelen die deze ontwikkeling tegengaan, buitengewoon gering zijn. Ik kom straks nog op het transport van dieren, genetisch gemodificeerde gewassen en biotechnologie. Dat proefde ik ook in de bijdrage van de heer Holdijk.

In het kader van de structuurontwikkeling moet ik ook enige woorden wijden aan het wereldhandelsoverleg als een van de drijvende krachten, waarbij de landbouw een onderdeel is van het grote spel van onderhandelingen over vrijmaking van markten. Tot ver in de jaren tachtig heb ik de landbouw altijd buiten de onderhandelingen over liberalisering kunnen houden, zo zei Sicco Mansholt mij eens. In de jaren tachtig werden de financiële offers door de overschotproducties te groot om het landbouwbeleid te bekostigen. Het wereldhandelsverkeer ging zich steeds meer storen aan de beschermde landbouwmarkten, de subsidies en de ondersteuning die daarbij plaatsvonden.

De waterscheiding in Europa was toen de Duitse industrie niet langer het stilzwijgende pact met de landbouw erkende. De Duitse industrie had grote voordelen ondervonden van de lage voedselprijzen waar de heer Rabbinge en de heer Walsma op hebben gewezen. Door de productiviteitsgroei van de landbouw waren uitgaven voor voedsel een laag aandeel in het totaal besteedbare inkomen van de fabrieksarbeider, zoals wij toen zeiden. Daar profiteerde de hele samenleving van, in het bijzonder ook de industrie.

Wij hebben tijden gekend van grote publieke uitgaven, waarbij zestig procent van het budget van de EU opging aan landbouwsteun. Een Duitse industrieel markeerde de situatie door te zeggen dat het toch zot is om geld uit te geven aan boeren om spullen te produceren die wij vervolgens weer met subsidie moeten afzetten. Dat is een typerende uitspraak, waarin het stilzwijgende contract tussen die twee sectoren werd opgezegd. Daarmee werd de landbouw onderdeel en zelfs wel eens speerpunt van de onderhandelingen over de vrijmaking van de wereldhandel.

Op dat moment was het ondenkbaar dat de landbouwsteun in wereldverband onbesproken zou kunnen blijven. In verschillende rondes die daarna hebben plaatsgevonden, zijn de landbouw, de landbouwsteun en de afbraak daarvan steeds bovenaan de agenda gezet als een zeer wezenlijk onderdeel. Daarbij kwam dat met name de exportsubsidies en het afzetten van overschotten op de internationale markt de positie van de ontwikkelingslanden natuurlijk ernstig schaden. Daaraan is geen twijfel. Onze zorg om ook de ontwikkelingslanden de noodzakelijke ontwikkeling en welvaart te verschaffen die die landen krachtens humanitaire, maar ook politieke motieven toekomen, heeft bevorderd dat de landbouwsubsidies meer en meer ter

discussie kwamen en dat het verstorende effect daarvan moest worden weggenomen.

Vorige week hebben wij een brief van de Europese Commissarissen Lamy en Fischler aan alle WTO-leden gezien met het aanbod van de EU om onder een aantal condities te komen tot onder meer de afschaffing van de exportsubsidies. De Nederlandse regering heeft dat altijd als een belangrijk punt beschouwd en doet dat nog steeds. Ook andere vormen van exportondersteuning dan exportrestituties-- dus andere vormen dan het simpel bijpassen van de interne prijs en de wereldmarktprijs -- zoals de in het Amerikaanse systeem toegepaste marketing loans, zouden een heel belangrijke doorbraak zijn die het verstorende effect van deze subsidies zou kunnen wegnemen.

Ik kan vreselijk meevoelen met de discussie over een eerlijke prijs. Die discussie is niet nieuw en dat werd ook door niemand gepretendeerd. Reeds Thomas van Aquino heeft over de rechtvaardige prijs immers verschillende traktaten doen verschijnen. Die vraag houdt dus ons al jarenlang bezig: wat is de juiste prijs? Dat is voor de landbouw een buitengewoon actuele vraag. De beloning die de boer uiteindelijk krijgt in relatie tot de marktprijs, is immers vaak slechts een schijntje van de consumentenprijs. Daarop kom ik straks terug in het kader van de keten. De positie van de ontwikkelingslanden is dus een wezenlijk punt in het kader van het liberaliseren van de wereldmarkt, niet als panacee voor alle kwalen, maar als een bijdrage aan het verminderen van verstorende overheidsinvloed, in dit geval vanuit de EU, en aan het overtuigen van de ontwikkelingslanden dat afschaffing van handelsbelemmeringen tussen landen die in ontwikkeling zijn, een heel wezenlijke bijdrage is aan de verbetering van hun economische situatie.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): U zegt dat de liberalisering ook gunstig is voor ontwikkelingslanden, maar omdat ontwikkelingslanden veel minder power hebben, zou dat mogelijk gepaard moeten gaan met regulering. Dat hebt u ook zelf in een eerder stadium wel eens opgemerkt. Ik ben dus benieuwd hoe u daar nu tegen aankijkt.

Minister **Veerman**: Dat is juist. Bij het liberaliseren hoort dat wij onze markten openstellen voor ontwikkelingslanden en dat wij ons richten op de armsten der armen. U hebt terecht opgemerkt dat simpelweg liberaliseren niet altijd in het voordeel is van de kleinste boer of de armste landen. Ik durf niet het tegendeel te beweren, maar die vraag is gerechtvaardigd. Bijvoorbeeld op het punt van de liberalisering van de suikermarkt, een dossier dat naar alle waarschijnlijkheid tijdens ons voorzitterschap in discussie zal komen in Europa, heb ik altijd de opvatting verdedigd dat wij ons moeten richten op de armsten der armen. Het gaat naar mijn gevoel immers niet aan om Brazilië de vrije hand te geven en daardoor onze markten te laten overspoelen met goedkope producten, want daarmee zijn ontwikkelingslanden zoals Tanzania en Mozambique niet geholpen. Zij kunnen evenmin op tegen de concurrentiekracht van bijvoorbeeld Brazilië in de suikersector. Wij zullen ons dan ook moeten richten op de ondersteuning van de

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

competentiebuilding van dergelijke landen, zodat zij gaandeweg beter aan onze kwaliteitseisen kunnen voldoen.

De heer **Rabbinge** (PvdA): De minister merkt terecht op dat wij geen blind vertrouwen in de markt mogen hebben. De markt kan een goed instrument zijn om efficiëntie en effectiviteit te verhogen, maar dat neemt niet weg dat wij niet de situatie moeten willen laten ontstaan dat partijen ongelimiteerd hun gang kunnen gaan, omdat dat tot meer slachtoffers zal leiden en niet tot betere oplossingen. Ik ben het dan ook volledig eens met de minister, maar kan hij ook zeggen op welke wijze hij hieraan invulling denkt te geven?

Minister **Veerman**: Exportsubsidies zullen aan de hand van algemeen aanvaarde criteria wereldwijd en via een vast tijdsfad moeten worden afgeschaft. Ik kan mij dan ook volledig vinden in de brief van Fischler en Lamy. De markttoegang voor ontwikkelingslanden zal inderdaad moeten worden verbeterd, maar dan wel voor die ontwikkelingslanden die wij expliciet als zodanig aanmerken. Het is niet juist om ontwikkelingslanden als een homogene groep te beschouwen en daarom zullen wij ons vooral moeten richten op die landen in Afrika, waar wij daadwerkelijk een bijdrage kunnen leveren aan verbeteringen. Daarvoor zullen wij moeten inzetten op competentiebuilding, opdat zij op termijn kunnen voldoen aan de eisen die wij stellen aan producten en productiewijzen. Het spreekt vanzelf dat het onmogelijk is om dat van vandaag op morgen te realiseren, maar dat neemt niet weg dat het onze plicht is om daaraan bij te dragen.

Een belangrijk punt is dat wij in het kader van de “non-trade concerns” eisen moeten kunnen stellen aan producten en productiewijzen, die naar onze mening horen bij een ordentelijke wijze van produceren. Deze productiewijze zal moeten aansluiten bij onze cultuur en bij onze morele opvattingen. De regering zal hieraan graag een bijdrage leveren tijdens internationale handelsbesprekingen.

Nederland moet zijn vermogen om hierbij sturend op te treden niet overschatten. Wij hebben wel degelijk invloed, maar die is zeker niet doorslaggevend. De lidstaat Nederland heeft overigens meer dan eens bewezen, ook in het Europese kader, op cruciale momenten invloed te kunnen uitoefenen die uitstijgt boven de omvang van ons land en ons stemgewicht.

De heer **Walsma** (CDA): Ik kan mij goed vinden in deze benadering. Onduidelijk is echter wel hoe de minister de invloed van andere werelddelen inschat. Wat is volgens hem bijvoorbeeld het standpunt van de Verenigde Staten? Europa kan het natuurlijk wel willen, maar dat neemt niet weg dat het onduidelijk is waar wij uit zullen komen als andere grote delen van de wereld zich niet bij ons standpunt aansluiten.

Minister **Veerman**: De brief is niet voor niets conditioneel geformuleerd. Dat is heel verstandig, want als de VS niet bewegen, kan Europa niets doen. De brief heeft de defensieve positie van Europa veranderd in een offensieve. Europa geeft duidelijk aan waartoe het onder welke

omstandigheden bereid is en andere landen zullen daarop moeten reageren. Het is als eerste aan de VS om op deze brief te reageren, maar ook de G20 en andere groepen zullen iets moeten doen met deze handreiking. Wij kunnen terecht betwijfelen of de VS zo zullen reageren als wij hopen. Er vinden dit jaar immers presidentsverkiezingen plaats in de VS en op deze verkiezingen werpen nu al andere grote problemen hun politieke schaduwen vooruit.

Voorzitter. De heer Holdijk wees terecht op het belang van het beeld van de landbouw in de media. Zijn beschrijving van de negatieve kwaliteiten die aan de landbouw worden toegedicht, was volgens mij bepaald uitpuddend. Het roept bij mij de dichtregel van De Genestet in herinnering: “O land van mest en mist, van vuil en kouden regen”. Dit beeld doet wel recht aan de inhoud van veel programma’s en artikelen in de media: de idee dat de Nederlandse en Europese landbouw eigenlijk een “sunset”-industrie is.

Het tegendeel is het geval. De Nederlandse land- en tuinbouw is de tweede agrarische exporteur van de wereld. Ik moet daar eerlijkheidshalve bij zeggen dat wij een poosje op de derde plaats stonden, maar nu zijn wij door valuta-ontwikkelingen en koersverhoudingen de tweede in de wereld. Wij volgen daarin onmiddellijk de Verenigde Staten. Er is echter één heel groot onderscheid. Wij exporteren vanuit Nederland hoogwaardige producten over de hele wereld, maar vooral naar EU-landen. Dit is een prestatie waarover iedereen zich ten hoogste verbaast. Het mediabeeld van de land- en tuinbouw als sunset-industrie is misschien bij sommige sectoren wel aan de orde, maar bij andere sectoren zeker niet. Ik denk bijvoorbeeld aan de zeer succesvolle glastuinbouw en allerlei vernieuwingen in andere sectoren.

Wij moeten de waarschuwing serieus nemen dat deze negatieve beeldvorming, die op zichzelf onterecht is, kan leiden tot demotivering bij land- en tuinbouwers. Dit staat nog los van de druk die via administratieve lasten of regelgeving op ondernemers wordt gelegd. Het is een ernstige zaak dat zij zich niet begrepen, niet gewaardeerd en niet meer op hun plek voelen in Nederland. Wij moeten ons realiseren dat het een eenzijdige weg is: als boeren vertrekken, komen daar geen anderen voor terug. Daarmee wil ik niet gezegd hebben dat het in één Europa bevorderen van de trek van boeren naar andere landen in Europa niet kan worden toegejuicht. Integendeel: ik denk dat bij goed ondernemerschap hoort dat men zijn mogelijkheden zoekt in het grotere Europa en één gemeenschappelijke markt. Vooral de nieuwe lidstaten zijn zeer gediend bij de Nederlandse knowhow en het Nederlandse ondernemerschap. Wij moeten die twee zaken dan ook niet verwarren.

Uit het feit dat er dagelijks elf Nederlandse agrarische bedrijven de poorten sluiten, mag niet worden geconcludeerd dat daarmee het perspectief van de land- en tuinbouw zou zijn verdwenen. Ik denk dat er een internationaal netwerk ontstaat van gelieerde landbouwbedrijven. In de contacten die ik had met boeren in het buitenland, viel mij op dat zij allemaal nog banden hebben met Nederland. Dit waren niet alleen familiebanden, maar ook zakelijk betrekking zoals de voorziening van uitgangsmateriaal, het hebben van een afzetmarkt en het benutten van kennis. Afstanden in

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Europa zijn, zeker als wij kijken naar andere werelddelen, betrekkelijk klein. Het kan dus heel goed dat Nederlandse boeren zich in die landen vestigen en toch betrekking houden met hun eigen land. Dit kan betekenen dat de economie van Nederland de vruchten plukt van de activiteiten van boeren in andere landen. Ik juich dat toe. Dit speelt zich zelfs binnen mijn familie af, dus ik kan het ook van dichtbij nog enigszins beoordelen.

Als boeren van het land worden gejaagd of verdwijnen, dan is dit een onomkeerbaar proces. De woordvoerders zouden hiertoe het boek *Het verdriet van Rusland* moeten lezen. Wij moeten in Europa niet in de situatie komen dat wij boeren simpelweg overbodig vinden. De vis waardeert het water pas als hij op de kar ligt. De vanzelfsprekendheid en kwaliteit van de voedselvoorziening wordt pas opgemerkt op het moment dat zich daarin verstoringen voordoen. Deze verstoringen kunnen heel klein zijn door een dierziekte. Ineens zijn er geen eieren meer en dan zeggen wij: wat zijn wij toch vreselijk afhankelijk. Dat komt allemaal doordat die boeren en tuinders iedere dag weer trouw en kwalitatief hoogwaardig bezig zijn, met alle mitsen en maren die je daarbij kunt hebben.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Kort samengevat zei u eerder dat de fracties van SP en SGP wel erg hechten aan de romantiek, terwijl die romantiek weg is. Het thema waarover wij het nu hebben, sluit daarbij aan.

U zegt dat er negen bedrijven per dag sluiten. Ik maak mij er net als de heer Holdijk zorgen over dat hierdoor de gehele sociale structuur op het platteland verandert. Er ontstaan grote bedrijven. Dat brengt risico's met zich mee, bijvoorbeeld voor het milieu en voor de structuur. Ik doelde in mijn betoog niet zozeer op een nostalgisch verlangen naar kleine bedrijfjes die ploeteren. Ik ben van mening dat er waardering moet zijn voor kleinschalige bedrijven die wellicht op een andere manier bezig zijn, maar die ook nuttig zijn voor de structuur van het platteland en voor het beheer van de ruimte. Dat hoor ik niet terug in uw verhaal.

Minister **Veerman**: Zo ver was ik nog niet. Ik kom daar zo op terug. Wij denken daar volgens mij overigens niet zo heel verschillend over. Ik vond het echter aardig om op te merken dat vanuit politieke denklijnen die op het oog heel verschillend zijn uiteindelijk toch gedachten kunnen komen die dicht bij elkaar liggen. Ik wil nu overgaan op het volgende onderwerp, namelijk het Europese landbouwbeleid. Ik wil proberen om mij aan de tijd te houden.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik ga het u moeilijk maken om u aan de tijd te houden, hoewel ik denk dat de beantwoording van mijn vraag betrekkelijk kort kan zijn. U zei dat het erom gaat dat het beeld wordt hersteld en dat de vraag is hoe dat moet. U gebruikte een geaggregeerd cijfer waaruit blijkt dat wij de tweede exporteur van landbouw zijn en dat de landbouw veel toegevoegde waarde heeft. Het is van belang dat er wordt gedifferentieerd. Daarom heb ik de bedrijfstakanalyse naar voren gebracht. Ik denk dat die meer overtuigt dan alleen

zo'n geaggregeerd cijfer. Het is goed dat u niet tegemoetkomt aan degenen die zeggen dat alle veranderingen verslechtingen zijn. De dichter Bloem zei eens, om in uw stijl te blijven: "Iedere verandering is een verslechting, zelfs een verbetering." Ik denk dat u dat niet beoogt te zeggen. Het is goed dat wij die gedifferentieerde opvatting naar voren halen. U moet er alles aan doen om die beeldvorming ongedaan te maken. Die is onrecht en berust niet op feiten. Er moet geen lippendienst worden bewezen aan degenen die om wat voor sentimentele gevoelens ook in feite de werkelijkheid van verandering en dynamiek ontkennen en daartegen te hoop lopen.

Minister **Veerman**: Ik heb een grote hekel aan het bewijzen van lippendiensten, evenals aan het aanreiken van strohalmen. Beide zijn vruchteloos. Ik probeer dan ook zeer duidelijk te zijn. De veranderingen die plaatsvinden, zijn ingrijpend en fundamenteel. Die brengen ook een grotere diversiteit in de structuur van de landbouw.

Ik heb de situatie geschetst in de afgelopen vijftig jaar. Nu kom ik toe aan een uiteenzetting van de consequenties van het landbouwbeleid. Mijn hoogleraarschap heeft mij overigens nog niet verlaten. Ik kom dan vanzelf toe aan de vragen van mevrouw Slagter en de heer Rabbinge. Welnu, het Europese landbouwbeleid heeft de afgelopen zomer een wezenlijke verandering ondergaan. Er is een principieel besluit genomen. Dat is voor een aantal andere producten recent herhaald. Dat besluit hield in dat steun aan het product werd veranderd in steun aan de boer. Dergelijke gedachten zijn twintig, dertig jaar geleden al uitgesproken als theorie. Nu worden die toegepast op grond van de filosofie dat een ont koppeling van die steun de boer in staat stelt om zich te oriënteren op de markt en geen producten hoeft te telen om steun te verkrijgen.

Die ont koppeling geeft ruimte aan marktontwikkeling en tegelijkertijd aan diversificatie van het boerenbedrijf. In een aantal gevallen zal namelijk worden besloten om niet meer datgene te produceren wat voordien met steun geproduceerd kon worden. Het basisinkomen dat nu wordt genoten als vervanger van de productsteun stelt de boer in staat om nieuwe wegen te bewandelen. Tevens biedt het de boer de gelegenheid om het anders vorm te geven, bijvoorbeeld via publieke dienstverlening. Immers, daarvoor ontstaat nu ruimte. Wanneer er marktontwikkelingen zijn die hem aanstaan, kan hij daarop inspelen. Nogmaals, dit is een buitengewoon wezenlijke verandering in het Europese landbouwbeleid. De naam van Fischler zal daaraan wel blijvend verbonden worden. Naar mijn mening is dat zeer terecht.

Ik herhaal dat de consequentie van deze wezenlijke verandering is dat de diversiteit van de landbouwstructuur toeneemt. Ik heb dat eerder in de Tweede Kamer uiteengezet aan de hand van drie lagen c.q. typen van bedrijven. Het eerste type is een bedrijf dat voor de wereldmarkt produceert. De heer Rabbinge heeft er blijk van gegeven dat hij die ontwikkeling kent, evenals de dynamiek waarvan hierbij sprake is. Ik noem ook de mogelijkheden in Nederland voor de melkveehouderij, de

glastuinbouw en andere sectoren. Dit betekent niet dat het bij het oude blijft, maar dat er een versnelling komt in de structuurontwikkeling. Als gevolg daarvan kunnen koeien binnen worden gehouden in plaats van buiten. De nitraatrichtlijn zou daarvan een oorzaak kunnen zijn, maar daar kom ik op terug.

Wil men concurrerend voor de wereldmarkt produceren, dan zal een schaalvergroting nodig zijn, evenals een zodanige wijze van produceren waardoor een goede verhouding tussen kostprijs en kwaliteit mogelijk is. Men zal concurrentiekrachtig moeten zijn op de internationale markt. Die bedrijven moeten de ruimte krijgen in de letterlijke zin van het woord, dus geografische ruimte. Die bedrijven moeten ook ruimte krijgen voor het ondernemerschap. De overheid kan beperkingen opleggen of randvoorwaarden stellen aan de wijze van produceren. Dat moet op Europees niveau op dezelfde voet gebeuren. Verschillende woordvoerders hebben hier ook zeer terecht op gewezen. Het level playing field is daarbij natuurlijk aan de orde. Als Nederland dit als lidstaat anders zou doen, zou het daarmee de Nederlandse boeren en tuinders op achterstand plaatsen. En dat is ongewenst. Daar waar dit nog niet bereikt is, zet ik mij ervoor in om dat gestalte te geven. De heer Van Heukelum of de heer Walsma heeft hierover gesproken.

Dat betekent dat deze bedrijven een ontwikkeling zullen doormaken die in sommige regio's voor sommige sectoren en voor sommige producten kan plaatsvinden. Er zijn echter ook regio's, producten of productiewijzen die niet, ook niet op termijn, aan de wereldmarktcondities zullen voldoen. Daarmee zal niet de benodigde concurrentiekracht kunnen worden opgebouwd. De steun die aan dit type bedrijven (I) wordt gegeven, moet op termijn worden afgebouwd. Als de structurele ontwikkeling is doorgemaakt, is er geen enkele reden om dan nog ondersteuning, bijvoorbeeld in de vorm van inkomenssteun, te geven.

De steun zou moeten worden gericht op bedrijven die in gebieden opereren of activiteiten ontplooiën die maatschappelijk van belang worden geacht. Ik noem de instandhouding van het cultuurlandschap, het behoud van een vitaal platteland, het bevolkt houden van dorpen, het instandhouden van voorzieningen in dorpen en het produceren van publieke diensten. Om die reden zou steun uit de algemene middelen gerechtvaardigd kunnen zijn. Of die steun op termijn moet worden afgebouwd, moet nog blijken. Feit is dat deze een ander karakter heeft dan de overbruggingssteun die aan type-I-bedrijven wordt gegeven. Immers, deze bedrijven zijn concurrentiekrachtig genoeg. Andere bedrijven zullen dat nooit bereiken. Als wij die steun daar weghalen, zullen de bedrijven teloorgaan. Ze zullen een schaal en omvang krijgen die wij in dat gebied niet wensen. De cultuurhistorie zal verloren gaan. Kortom, dan zal blijken of de vis het water waardeert voordat hij op de kar ligt.

De bedrijven die zich richten op het bedienen van de private markt op terreinen die wat verderaf van het boerenbedrijf liggen dan wij gewend zijn, zullen zich ook ontwikkelen. Ik denk aan recreatie en toerisme, aan zorgboerderijen, aan speciale producten en marktniches. Onderschat, zo zegt Slicher van Bath aan het eind van zijn

betoog over de geschiedenis van de West-Europese landbouw, niet de veerkracht en het doorzettingsvermogen van de landbouwers. Overal in Nederland, maar ook in nieuwe lidstaten, zien wij dat men zoekt naar mogelijkheden naast de traditionele voedselproductie. Men weet dat men het daarmee niet gaat redden op de wereldmarkt. Men zoekt naar andere activiteiten om via de benutting van boerderij, grond en ligging een product te creëren dat op een private markt kan worden afgezet. Ik vind dat daarvoor ruimte moet worden geboden en dat daaraan richting moet worden gegeven. Niet alles moet mogelijk zijn. Er is een wetsvoorstel in voorbereiding om de Wet op de openluchtrecreatie af te schaffen. Ik vind niet dat de rijksoverheid zich moet bemoeien met het maximumaantal tenten dat bij een boer moet staan. Dat is een zaak voor het afwegingskader van een gemeentelijke overheid.

De sociale gevolgen van deze ontwikkeling moeten wij in het oog houden. Door verschillende sprekers is gewezen op de inkomenspositie van boeren, die in tal van gevallen zeer zorgelijk is. Wij moeten echter onderkennen dat de overheid niet een specifieke zorg heeft voor het inkomen van de boer en tuinder, maar een algemene zorg voor het inkomen van een ieder. In die zin zijn de boeren en tuinders geen bijzondere categorie. Voor hen moet het inkomen op dezelfde wijze worden gewaarborgd als voor anderen die door omstandigheden buiten henzelf gelegen niet in hun inkomen kunnen voorzien. Enige alertheid is op zijn plaats.

Bij het veranderen van de omstandigheden waaronder wordt geproduceerd en bij de zich aandienende structuurveranderingen duurt het vaak lange tijd voordat bij de boer, zijn vrouw en zijn gezin het besef is doorgedrongen dat er iets zo fundamenteel veranderd is, dat men er geen oplossing meer voor heeft. Men is geneigd zoiets een hele poos weg te schuiven, hetgeen natuurlijk een zuiver menselijke reactie is, voordat men ruiterlijk erkent dat het zo niet langer gaat en men passende maatregelen neemt. Dat niet te onderschatten psychologische proces maken veel boeren en tuinders in deze tijd mee.

Wij proberen naar vermogen via voorlichting en ondersteuning door onze regionale directies en door het departement te helpen. Er zijn tal van diensten die zich toeleggen op het doen groeien van het besef dat er een toekomst is, welke diensten nuttig zijn om het algemene bewustwordingsproces op dit punt door te maken.

De heer **Pormes** (GroenLinks): U zegt eigenlijk dat de positie van boeren niet wezenlijk anders is dan die van anderen in het land. Daarmee ontken u deels dat boeren hun positie mede hebben te danken aan allerlei regels en Europees beleid. We weten allemaal dat maar 16% van de bedrijven voor 100% voedsel produceren. 40% Van de boeren heeft al allerlei nevenfuncties ontwikkeld, zodat ze al erg veerkrachtig en creatief zijn in het zoeken van nieuwe wegen. Het gaat bij de in armoede verkerende boeren om een relatief kleine groep die eigenlijk geen veerkracht heeft. Volgens mij hebt u daarin een eigen taak en verantwoordelijkheid.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Minister **Veerman**: Ik ben het gedeeltelijk met u eens. Boeren/ondernemers zijn geen bijzondere categorie. De regels gelden voor iedere ondernemer die als gevolg van structurele ontwikkelingen in de markt en het afwezig zijn van het vermogen om daaraan weerstand te bieden of daarop in te spelen het veld moet ruimen. Dat daarmee nog niet is gezegd dat we iedereen aan zijn lot moeten overlaten, mag duidelijk zijn. Wij doen ons best om in de eerste plaats de realiteitszin in die gevallen waar moet worden betwijfeld of er een toekomst is te vergroten, zodat men bewust beslissingen kan nemen en niet te ver in een situatie terechtkomt waaruit geen redden meer mogelijk is, bijvoorbeeld wanneer men te lang met verliezen werkt en het bedrijfsvermogen zo laag is geworden dat bij verkoop van het bedrijf de schulden nauwelijks nog kunnen worden goedge maakt. Uiteindelijk is daar niemand bij gebaat.

De heer **Rabbinge** (PvdA): De minister heeft daar een punt. Dit is het gevolg van het ondernemerschap. Als er problemen ontstaan, is het niet zijn taak daarin te voorzien, maar primair die van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Daarvoor hebben we een vangnet ontwikkeld, dat goed ontwikkeld moet worden en blijven. De minister kan natuurlijk erg veel trachten te voorkomen en te mitigeren, waarbij zijn diensten ingezet zullen worden. Daarbij kan het Ontwikkelings- en saneringsfonds van de landbouw, indertijd opgezet, een rol spelen.

In het begin van zijn betoog ging de minister heel nadrukkelijk in op de wijze waarop het Europese landbouwbeleid wordt herzien. Dreigt daar niet het gevaar dat er wel een soort basisinkomen wordt gecreëerd voor een bepaalde bevolkingsgroep, namelijk diegenen die land bezitten?

Minister **Veerman**: Uit mijn antwoord bleek al dat ik van mening ben dat de ondersteuning die nu wordt gegeven in het kader van het Europese landbouwbeleid voor de categorie bedrijven die zich oriënteren op de wereldmarkt, een tijdelijke zal moeten zijn. Dat kan worden gerechtvaardigd door het feit dat de grote veranderingen die door het Europese landbouwbeleid worden ingegeven niet van vandaag of morgen kunnen leiden tot de gewenste structuurveranderingen. Men moet compenseren voor de gedaalde prijzen, die zich als gevolg van het nalaten van marketingrijpen ongetwijfeld zullen manifesteren. Ik noem het rundvlees en de zuivelsector.

Voor bedrijven uit de tweede categorie, waaraan we een publieke waarde hechten, is het de vraag of deze op termijn in bepaalde gebieden of bepaalde sectoren zullen kunnen blijven bestaan en of we dat gewenst vinden. Als dat niet gewenst is, moeten we bekijken wat de maatschappelijke meerwaarde is. Als die er niet is, dan is dat zo. In de veenweidegebieden is die er echter wel, want ik kan me daar geen landschap voorstellen zonder boeren. In de Krimpenerwaard word ik steeds weer getroffen door het specifieke karakter ervan, maar vanuit landbouwkundig oogpunt vraag ik me wel eens af hoe ze het daar nog voor elkaar krijgen. Op sommige perceeltjes kun je niet eens draaien met moderne landbouwapparatuur!

Als je om maatschappelijke redenen en vanwege hun bijdrage aan een vitale samenleving wilt voorkomen dat

boerenbedrijven verdwijnen, dan zal je daar als overheid en als EU een bepaalde taak in moeten vervullen. Op dat punt zie ik wel degelijk het aspect van de langetermijnondersteuning. Het is dus zaak om daarover de discussie te starten. Hoewel het plafond voor de uitgaven van de landbouw tot 2013 reeds is vastgelegd in het Brusselse besluit van 2002, voorzie ik dat over enkele jaren, in het licht van de pensioenen, de zorg, het onderwijs, de research etc., zijnde publieke doelen die gediend moeten worden bij een stagnerende bevolkingsgroei en een verouderende bevolking, de vraag aan de orde zal worden gesteld waaruit de rechtvaardiging bestaat voor het voortdurend ondersteunen van bedrijven die het zonder die steun ook wel zouden redden binnen wereldmarktconcurrentieverhoudingen en waarbij de steun uiteindelijk terechtkomtin de grondprijs. Dat is het principe dat Ricardo 215 jaar geleden al uiteengezet heeft in het hoofdstuk On rent. Steeds zal de steun die wordt gegeven, zich moeten vertalen in de vaste productiefactor. Het is dus zaak om het scenario van de wereldmarktgeoriënteerde bedrijven helder te schetsen. Anders voorzie ik dat met een betrekkelijke willekeur en onder invloed van de grote zorgen over de publieke financiën gewoon wordt gesneden zonder dat men zich de consequenties ervan realiseert, met alle noodlottige gevolgen voor regio's en producten van dien.

De heer **Walsma** (CDA): In mijn bijdrage heb ik de minister gevraagd of het OVO-model niet behulpzaam zou kunnen zijn in de situatie waarin wij nu verkeren. In de jaren zestig en zeventig heeft dat model namelijk uitstekend gewerkt.

Minister **Veerman**: Het OVO-model is 120 jaar succesvol in Nederland. Het is inmiddels over de gehele wereld bekend als succesverhaal. Punt is evenwel dat de inhoud van het OVO-drieluik fundamenteel verandert. Bijvoorbeeld in het landbouwonderwijs zal een verandering optreden, onder meer waar het gaat om het type ondernemer en het type productie. Dat kan men dan niet zo simpel voorstellen zoals in mijn vaders boekje van de winterlandbouwschool waarin onder verwijzing naar de Schrift stond: gaat heen en vermenigvuldigt u en bewerkt de aarde.

Er zal richting moeten worden gegeven aan onderzoek dat kan bijdragen aan het goed beantwoorden van de vragen die ik zojuist heb geformuleerd. LNV besteedt grote bedragen aan onderzoek. Het ministerie is verantwoordelijk voor een kennisinfrastructuur. Aan de ene kant zijn er hoogtechnologische ontwikkelingen, terwijl er aan de andere kant sprake is van verbreding van producten en diensten die een totaal nieuw licht werpen op de aard van het landbouwbedrijf. Hiervoor moeten nieuwe competenties ontwikkeld worden. De nieuwe producten en diensten moeten aan de man gebracht worden. Dat zullen wij niet doen met dezelfde intensiteit waarmee in de jaren zestig de intensieve veehouderij in Brabant aan de man is gebracht. Het systeem van de verbinding tussen onderwijs, onderzoek en voorlichting is een succes en kan ook hier weer zijn diensten bewijzen.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Het OVO-drieluik is in zekere zin gedateerd, omdat hierbij wordt uitgegaan van een lineair kennismodel, terwijl er met een participatief-interactief kennismodel gewerkt moet worden. Er is nog een vierde, niet onbelangrijke partner, namelijk de boer als eindgebruiker. Tot nu toe is nog onvoldoende inhoud gegeven aan het participatieve-interactieve kennismodel. Daar moet nog aan gewerkt worden.

Minister **Veerman**: Daar zijn wij het volledig over eens. Het is de kunst om de klompen van de boer in het portaal van het onderzoeksinstituut te krijgen en de lakschoenen van de onderzoeker in de stal van de boer. Daar moet de benodigde gedachte-uitwisseling plaatsvinden. Bij mijn bezoek aan Beieren heb ik gevraagd om Urlaub am Bauernhof. Men heeft wel twee keer gevraagd of ik dit echt wilde. Kennelijk is het ongebruikelijk dat een minister bij een boer wil overnachten. Ik was verrast door de zorgvuldigheid, de interesse en de bereidheid tot dienstverlening van de desbetreffende boer en boerin. Bovendien stookten ze uitstekende drank, uit alle gewassen.

De rijksoverheid zet middelen in voor het realiseren van de ecologische hoofdstructuur samen met de robuuste verbinding. Een en ander moet in 2018 klaar zijn. Daarnaast is het doel het verwezenlijken van twintig nationale landschappen, zoals men kan lezen in de nota Ruimte en de agenda Vitaal platteland. Daarop zet het Rijk zijn geld. Er is niet langer sprake van honderdduizend verschillende doelen. Het budget wordt gebundeld ter realisering van enkele heldere doelen. Het wetsvoorstel inzake de investeringen in het landelijk gebied zal de Kamer te zijner tijd bereiken, maar er wordt nu al in die geest gehandeld. Op deze wijze worden een betere prioritering en een scherpere focus op de uitvoering van het beleid bereikt.

Een andere hoofdpijler van het natuurbeleid is het soortenbeleid. Wij zijn op dat punt in afwachting van een aanbeveling van de commissie onder leiding van commissaris van de Koningin Jansen van Overijssel. Ik hoop dat deze aanbeveling nog voor de zomer verschijnt. Bij het natuurbeleid zijn er dus twee hoofdlijnen: het gebiedsbeleid voor behoud van natuur en het soortenbeleid.

Gronden die op basis van landschappelijke waarden en gronden die op basis van natuurbelang behoud verdienen, mogen niet verward worden. Het natuurbelang is een eigenstandig belang om soorten en gebieden in stand te houden en de biodiversiteit te garanderen die wij in het kader van de internationale verplichtingen hebben afgesproken, bijvoorbeeld in het kader van Natura 2000, dan wel het behoud van soorten te garanderen op grond van internationale verdragen. Het behoud van het cultuurlandschap is een aparte redengeving voor plattelandsbeleid, zoals ook in de agenda Vitaal platteland is neergelegd.

De verhouding tussen landbouw en natuur krijgt een nieuwe dimensie door het introduceren van agrarisch natuurbeheer. Door sommigen is erop gewezen dat deze ontwikkeling zeer gewenst is. Het is een ondersteuning van het door mij voorgestelde beleid. In het bijzonder is erop gewezen dat bij het agrarisch natuurbeheer zonder

functieverandering van de grond naar een langere contracttermijn dan zes jaar moet worden gestreefd. Ik ben het daarmee eens. In Brussel pleiten wij voorshands voor een verlenging tot tien jaar. Dat geeft meer zekerheid, zowel voor de boer alsook voor de natuur.

Ik weet dat er wordt gediscussieerd over de effectiviteit en de kwaliteit van het agrarisch natuurbeheer. Ik neem de onderzoeken zeker serieus. Ik geef de onderzoekers toch nog een poosje het voordeel van de twijfel. Er is nog onzekerheid over de effecten die in de afgelopen jaren zijn bereikt. De periode waarin het agrarisch natuurbeheer heeft plaatsgevonden, is nog te kort om een finaal oordeel over de effectiviteit ervan te geven, te meer daar de kwaliteitseis onomstreden moet zijn. Het agrarisch natuurbeheer mag geen doekje voor het bloeden worden of een soort van verholen subsidiëring van de boer die nu eenmaal anders niet aan zijn inkomen kan komen. Het moet gaan om degelijk, kwalitatief hoogwaardig beheer van de natuur zoals dat ook anderszins zou geschieden door bijvoorbeeld grote beheersinstanties. Ik pleit er dus voor om strak vast te houden aan de experimenten en de afgesproken lijn. Mijn inspanningen zijn gericht op het tot stand brengen van een meer evenwichtige verhouding tussen aankoop en beheer door particulieren en boeren.

Ik heb al gezegd dat er geen sprake mag zijn van nostalgie over het plattelandsbeleid. Wij moeten ons richten op een bredere dienstverlening, zowel in de particuliere sfeer, bijvoorbeeld recreatie, toerisme en zorgboerderijen, alsook bij streekproducten, nichemarktbediening enzovoorts. Een rietmeler zei vorige week tegen mij dat het toch gek is dat hij zijn eigen geteelde kaas voor maar de helft van de prijs toch nog niet zo goed kon afzetten als de boer. Volgens zijn zeggen rijden de mensen eerst vijf kilometer om vervolgens in de rij te staan om dezelfde kaas te kopen. Dat zal ongetwijfeld niet zo zijn, maar het geeft wel aan hoe de belevingswaarde van een product wezenlijk kan zijn bij de aankoopbeslissing. Ik herinner mij uit een vorig leven nog de bekende uitspraak van een cosmeticafabrikant die zei: in the factory we make cosmetics and in the shop we sell hope. Dat brengt de belevingswaarde als centrale activiteit naar voren.

Over het thema voedselkwaliteit is een aantal vragen gesteld. De ontwikkeling van biologische landbouw wordt door sommigen afgeschilderd als teleurstellend. Ik deel die opvatting niet. In een gesprek vorig week met een groep rietmelers stelden zij simpelweg vast dat nog steeds sprake is van groei, maar in een trager tempo dan een aantal jaren geleden werd aangenomen en misschien ook wel gehoopt. Zij zien nog steeds goede ontwikkelingsmogelijkheden voor de markt van biologische producten. Daarbij spelen een aantal zaken een rol, zoals het prijsverschil tussen biologische en andere producten. Daarbij speelt ook de gedachte om te komen tot een ecotaks, zoals naar voren gebracht door de heer Pormes en mevrouw Slagter. Ik heb daar eerder over gesproken. Het invoeren van een ecotaks is een buitengewoon gecompliceerde aangelegenheid. Dat vereist immers twee kanalen met heel veel administratieve rompslomp. Bovendien is het maar de vraag -- en voor sommigen is dat geen vraag, maar een

weet -- of zich dat met de Europese richtlijnen verdraagt. Het is wel wezenlijk dat wij door middel van etikettering de herkomst kunnen aangeven. Op dat vlak is veel te verdienen. De consument kan in het "oerwoud" van keurmerken niet goed de weg vinden. Het ene is niet meer ecologisch dan het andere. Het is voor de consument, die toch een beetje gehaast zijn boodschappen moet doen, van wezenlijk betekenis om snel te kunnen zien wat hij of zij krijgt aangeboden en hoe wordt gegarandeerd dat het product aan een bepaalde kwalificatie voldoet. Ik wil mij inzetten voor het ondersteunen van de biologische landbouw. Aan het eind van dit jaar vindt de evaluatie van het gevoerde beleid plaats. Uit mijn contacten met de retailers heb ik begrepen dat de wijze waarop wij dat nu doen, voor verbetering vatbaar is. Dat zal stellig bij de evaluatie worden betrokken.

De biologische landbouw is niet de panacee voor alle kwalen, maar het is een deelmarkt die er mag zijn als de consumentenvraag daarvoor de basis biedt. Dat de overheid helpt om die basis gedurende een aantal jaren te trachten te creëren, is een zaak die volgens mij van de overheid mag worden gevergd. Immers, een maatschappelijk wenselijke ontwikkeling mag voor een aantal jaren door de overheid worden ondersteund, maar niet tot in het oneindige en niet met alle middelen. De biologische landbouw krijgt zonder meer een plaats en die kan hij naar mijn mening ook behouden. De kwalificatie "gifpieper" die ik mocht optekenen, lijkt mij toch wel een al te rigoureuze aanduiding van de producten die op een andere wijze worden geproduceerd. Ik zou dan toch maar eens, mijnheer Pormes, tijdens de pauze met de heer Rabbinge spreken om te kijken hoe groot de vorderingen zijn die op het gebied van de traditionele aardappelteelt zijn gemaakt om een veel minder milieubelastende productie te realiseren van dit oer-Nederlandse product.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik heb mij daarover al verstaan.

Ik heb nog een vraag over de ecotaks. De minister zegt dat de invoering hiervan complex is. Ik heb alleen maar voorgesteld om gangbaar vlees een ander btw-tarief te geven. Dat lijkt mij toch niet lastig of complex.

Minister **Veerman**: Dat is ingewikkelder dan de heer Pormes denkt. Je moet de twee producten dan namelijk uit elkaar houden. De retailer moet van die twee producten dan een aparte, zorgvuldige administratie bijhouden. Dan gaat zo iets mis. De retailers zijn er absoluut niet voor en van hun medewerking zijn wij afhankelijk.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Het is toch geen moeite om nader onderzoek te doen naar de complexiteit en de haalbaarheid van zo'n maatregel en deze zaken af te zetten tegenover de voordelen? De minister vraagt of dit ons dichter bij het doel brengt, maar dat is natuurlijk daarvan afhankelijk. Als dat zwaar weegt, zou ik het wel doen.

Voorzitter: Jurgens

Minister **Veerman**: Er is onderzoek naar gedaan. In de Tweede Kamer is een motie van de heer Atsma aangenomen waarin ik daartoe ben uitgenodigd. Een verhoging van het btw-tarief op vlees naar 19% heeft hetzelfde effect als het afschaffen van de 6%. Dat is zelfs nog groter. In de praktijk is dat moeilijk. Vlees kent erg veel verschillende verschijningsvormen, van gesneden vlees tot verwerkt vlees. Je wil niet eens raden in welke vormen het allemaal nog meer voor kan komen. Dat maakt het uitzonderlijk ingewikkeld om bijvoorbeeld te bepalen hoeveel vlees er in een bepaald type worst zit, op grond waarvan de btw zou moeten worden aangepast. Men kan zich voorstellen dat, als het btw-tarief op vlees wordt aangepast, wij dan een heleboel worst krijgen waar buitengewoon weinig vlees in wordt verwerkt om het lage tarief maar te kunnen bereiken. Het is dus heel gecompliceerd. Ik ben graag bereid om de onderzoeken die daarnaar zijn gedaan, aan de Kamer toe te sturen, zodat zij kan zien dat wij wat dat betreft niet over een nacht ijs gaan.

Dan kom ik bij de ketenaanpak, waarover door de heren Walsma en Van Heukelum en door anderen is gesproken. Daarbij moet het gaan om transparante ketens en om toezicht op de transparantie in die ketens. Gelukkig zijn er een aantal belangrijke ontwikkelingen aan de gang. Een keten is nooit sterker dan de zwakste schakel. Een van de zwakke schakels is bijvoorbeeld aan het begin van de keten: de ingrediënten die dieren te eten krijgen. Wij hebben daar in het verleden een paar keer grote narigheid mee beleefd, zowel in Nederland als in andere landen.

Het is verheugend om te zien dat een groot aantal veevoerfabrikanten zich aaneen hebben gesloten om naast het GMP-label een eigen toetsingskader te ontwikkelen. Dat getuigt van grote verantwoordelijkheidszin. Ik heb daar vorige week het startschot voor mogen geven. Toen heb ik bepleit dat iedereen zich daar snel bij aansluit.

De ontwikkelingen in de veehouderij zullen naar mijn mening leiden tot een snelle concentratie van veevoerfabrikanten en ook tot inkrimping in die sector. Deze is al aan de gang. Het toezicht dat de overheid daarop moet houden, moet gericht zijn op het gedrag van verantwoordelijke producenten. Dan kan het toezicht beperkt blijven. Wanneer het gedrag aanleiding geeft om risico's te vermoeden, moet het toezicht worden geconcentreerd en effectief en daadkrachtig worden uitgevoerd.

Ik heb vertrouwen in de zelforganisatie van tal van ketenpartijen en ik probeer daar naar vermogen aan bij te dragen door dat te stimuleren. Er wordt ook een bijdrage geleverd op het gebied van onderzoek.

Kostenbeperking in de vorm van ketenverkorting is een heel wezenlijke stap om de verdeling van de rekenen meer ten goede te laten komen van de boer, zoals door sommigen is gezegd. De boer zal daarin ook keuzes moeten maken. Wanneer men vrijheid wenst, neemt de onzekerheid toe en omgekeerd. Ik denk dat de marktpartijen steeds meer aan elkaar worden geklonken bij de ketenvorming. Dan ontstaat er veel meer duidelijkheid over de wijze waarop de marges die in de keten ontstaan, worden verdeeld.

Ik denk dat het van grote betekenis is dat boeren zich dan ook geconcentreerd aansluiten, en niet ieder voor zich. De oude corporatieve gedachte is een belangrijke leidraad om ervoor te zorgen dat de individuele boer niet onmachtig is tegenover grote, zich steeds verder concentrerende marktpartijen.

Op het gebied van marketing kan de agrarische sector nog heel veel leren, en dat gebeurt ook. Gelukkig zijn er ontwikkelingen waarbij men niet meer het kale product verkoopt, maar daaraan een beleving wordt gekoppeld. Dat wordt op individuele boerenbedrijven al uitgenut, zoals bij het voorbeeld van de boerenkaas, waar ik op wees. Bij grote coöperaties en particuliere industrieën wordt steeds duidelijker dat de intrinsieke waarde van het product maar een deel is van de attributen op basis waarvan een consument tot zijn beslissingen komt.

Van verschillende kanten is erop gewezen dat de ontwikkeling van genetisch gemodificeerde gewassen tweeledig is. Genetisch gemodificeerde gewassen bieden grote mogelijkheden, bijvoorbeeld dat bepaalde ingrediënten aanwezig zijn die er van nature niet in voorkomen. Zij kunnen ook leiden tot vermindering van pesticidengebruik. Vaststaat wel dat er ook een schaduwzijde is. Het debat daarover is nog niet aan het eind.

Ik heb een commissie ingesteld onder leiding van de heer Van Dijk, oud-gedeputeerde uit Groningen. Deze spreekt met partijen zoals Natuur en milieu, landbouworganisaties en de afzet van die producten over de wijze waarop de coëxistentie van beide productiewijzen vorm kan krijgen en of daarvoor een wettelijk kader nodig is. In Duitsland heeft men besloten tot invoering van een wettelijk kader en tot geventureerde zones. In Nederland is het lastiger om die oplossing vorm te geven, gelet op het feit dat de productieruimte veel fijner verkaveld is en dichter bij elkaar ligt.

De invoering en doorvoering van genetisch geproduceerde gewassen zou overigens nog wel eens kunnen tegenvallen omdat het voor de boer nog niet eens aantrekkelijk is om daartoe over te gaan. Wat dat betreft, kunnen de komende jaren belangrijke nieuwe gezichtspunten en feiten opleveren. Ik stel bijvoorbeeld vast dat grote veredelaars mede onder druk van de publieke opinie voorshands afzien van de verdere ontwikkeling van genetisch geproduceerde tarwe als een belangrijk, zo niet het belangrijkste wereldvoedselgewas. Ik bepleit dan ook een voorzichtige positie, waarbij mijn leidraad is dat gezondheidsschade absoluut afwezig moet zijn om te komen tot het vrijgeven van die producten. Wij hebben in het Europese kader recentelijk strenge regels doorgevoerd voor de etikettering en de onvermijdelijke bijmenging. Wij discussiëren in Europees verband nog over de minimumwaarden voor zaaizaad en ander uitgangsmateriaal.

Ook over de VWA zijn opmerkingen gemaakt. De positie en de werkwijze van de VWA zijn heel wezenlijk. Morgen bespreken wij in de ministerraad het wetsvoorstel dat de positie van de VWA regelt. Als samensmelting van de Rijksdienst vee en vlees en de Keuringsdienst van waren, ressorterend onder de beheersmatige verantwoordelijkheid van het ministerie van LNV en onder de inhoudelijke verantwoordelijkheid van beide

ministeries -- beide ministeries zijn opdrachtgever voor de werkzaamheden -- willen wij de VWA een positie geven van volstrekte onafhankelijkheid bij de oordeelsvorming over risico's. Daarom hebben wij voorzien in een onafhankelijk deel van deze organisatie, waarbij de politiek, de minister en het bestuur geen invloed kunnen uitoefenen op het karakter en de inhoud van de adviezen die op basis van wetenschappelijke inzichten naar de beste stand van de kennis op een integere wijze zullen worden gegeven. Dat is ook een van de kernpunten in het wetsvoorstel. Daarnaast blijft het toezicht, bijvoorbeeld het staats-toezicht op de volksgezondheid of het toezicht bij vleeskeuringen, plaatsvinden op dezelfde wijze als nu, namelijk al dan niet op aanwijzing van de minister, maar in ieder geval onder volledige verantwoordelijkheid van de minister.

Ik heb dit nodig gevonden om veilig te stellen dat een advies van het onafhankelijk deel bij het publiek en de verbruikers nooit de associatie kan oproepen dat het adviesverlenend orgaan hoort bij LNV, dat er zelf belang bij heeft, en dat de minister zich er wel mee bemoeit zal hebben. Kortom: ik wil volstrekte duidelijkheid over de wetenschappelijke kwaliteit en onafhankelijkheid van die adviezen. Het doet mij genoegen dat ik de verwachting mag uitspreken dat de ministerraad daar morgen mee akkoord zal gaan. U komt daar dus te zijner tijd nog over te spreken. Dat is de kern van de zaak.

De werkwijze zal zo zijn dat mettertijd, na verloop van een jaar of anderhalf jaar, beide onderdelen volledig in elkaar overgaan en dat de algemene leiding berust bij de directeur-generaal, die beheersmatig de baas is van de directeur van de afzonderlijke afdeling, maar niet inhoudelijk. De minister kan alleen schriftelijke aanwijzingen geven, zodat iedereen kan zien wat de minister heeft gedaan als hij een aanwijzing heeft gegeven. Daarmee lijken mij de zozeer gewenste onafhankelijkheid en de noodzakelijke kwaliteit gewaarborgd, zodat de VWA zich kan ontwikkelen tot de autoriteit die op dit gebied zozeer noodzakelijk is.

Tot slot ga ik in op de kwestie van de dierziekten, de positie van de intensieve veehouderij en de mest.

De voorzitter: Kan de minister een indicatie geven hoeveel tijd hij nog nodig heeft?

**

Minister Veerman: Tot precies kwart over zes. Zolang had ik van u gekregen. Dat hangt natuurlijk ook een beetje af van de interrupties, maar die heb ik niet in de hand; die hebt u in de hand.

De voorzitter: U hebt dat enigszins in de hand, want er komen natuurlijk meer interrupties als u provocerend spreekt.

**

Minister Veerman: Zelfs dat zal ik proberen te mitigeren.

Voorzitter. De problematiek van de dierziekten houdt de regering zeer bezig. Nederland heeft dan ook recht van spreken, aangezien wij in de afgelopen zes jaar zijn geconfronteerd met drie grote uitbraken van

dierziekten en een aantal kleinere problemen. Het zal dan ook geen verwondering wekken dat ik een voorstander ben van het afschaffen van het non-vaccinatiebeleid.

Bij de bestrijding van dierziekten zal een andere weg moeten worden ingeslagen. Gelukkig zijn er onder Nederlandse aanvoering en druk enkele stappen in de goede richting gezet. Zo zal bij een uitbraak van MKZ gebruik kunnen worden gemaakt van het entinstrument om de verspreiding van deze ziekte zo snel mogelijk tot een bepaald gebied te kunnen beperken. Verder maak ik mij sterk om de geënte dieren via de gewone binnenlandse kanalen te kunnen afzetten. Overigens zal het daar gezien de Europese regeling ook wel toe beperkt blijven.

Daarvoor is de medewerking van de industrie en de retail noodzakelijk. Ik doe mijn uiterste best om die steun te krijgen. Overigens is daar zicht op, zij het dat daar nog de nodige besprekingen voor nodig zijn.

Er zijn geen vaccins voorhanden voor dierziekten bij pluimvee. Dat is een belangrijke hinderpaal. Er wordt echter hard gewerkt om betrouwbare vaccins tegen deze ziekten te ontwikkelen. De positie van hobby-dierhouders is hierbij cruciaal. Gezien de opgedane ervaringen stel ik mij dan ook voor dat wij bij een onverhoopte uitbraak op zo'n manier kunnen optreden dat de confrontatie van het publiek met de ziekte tot een minimum kan worden beperkt. Overigens zal in de Tweede Kamer binnenkort worden gesproken over de evaluatie van de vogelpestcrisis. Aan de hand van deze discussie zal ik mijn standpunt nader bepalen.

De heer Pormes en mevrouw Slagter hebben terecht opgemerkt dat de afloop van de onderhandelingen over de diertransporten weinig bevredigend is. Nederland heeft zich van meet af aan ingezet voor een maximum duur van dergelijke transporten van acht uur. Helaas hebben wij moeten concluderen dat een dergelijk maximum in Europa niet haalbaar is, ook al hebben wij tijdens de laatste landbouwrapport onze uiterste best gedaan om hierover tot overeenstemming te komen. Dit bleek niet mogelijk, omdat er opvattingen waren die veel te ver af lagen van de Nederlandse om tot een compromis te komen. Zelfs met landen die een opvatting hadden die minder ver van het Nederlandse standpunt aflag, kon niet tot een compromis worden gekomen. Om een dergelijke compromis tot stand te brengen hebben wij onder meer voorgesteld om een onderscheid te maken tussen slacht- en fokdieren en varkens en runderen. Verder hebben wij gezocht naar een compromis voor de beladingsgraad, maar ook dat is helaas niet gelukt.

Bezien zal worden of het mogelijk is om de onderhandelingen hierover tijdens het komende Nederlandse voorzitterschap op te starten. De Kamer moet daarover zeker geen al te grote verwachtingen koesteren, maar ik sluit evenwel niet uit dat het mogelijk zal blijken om bijvoorbeeld overeenstemming te bereiken over GPS-systemen. Dergelijke systemen maken het mogelijk om de rit te controleren en zouden een kleine stap zijn om de controle op de transporten te verbeteren.

Nederland moet zich in principe aansluiten bij de Europese voorwaarden waaronder dieren moeten worden gehouden. Dat is noodzakelijk voor het realiseren van een "level playing field", maar tegelijkertijd zullen wij ons in Europa krachtig moeten inzetten voor verbetering van de

omstandigheden waaronder dieren worden gehouden. Dat is een zware taak, waarvoor ik mij onverminderd in zal blijven zetten, omdat het noodzakelijk is dat de manier waarop wij met dieren omgaan, wordt verbeterd.

Het debat over de intensieve veehouderij heeft volgens sommigen niet zo veel nieuwe inzichten opgeleverd. Dat moge zo zijn, maar dat betekent nog niet dat het een nutteloze discussie is geweest. Het debat heeft namelijk twee belangrijke zaken opgeleverd. In de eerste plaats is duidelijk geworden dat het noch de taak van de overheid is om koste wat het kost de intensieve veehouderij in de benen te houden, noch dat het haar taak is om de intensieve veehouderij af te bouwen. Voor de intensieve veehouderij moet ook plaats zijn, mits zij voldoet aan de randvoorwaarden die de samenleving en met name de Europese wetgeving stellen. In de tweede plaats heeft het debat de erkenning opgeleverd dat de wijze waarop wij de dierhouderij en de intensieve veehouderij vorm hebben gegeven, het gevolg is van de koopbeslissingen die wij iedere keer weer nemen. De koopbeslissing die de consument neemt, staat niet los van de wijze waarop dieren worden gehouden.

Deze wetenschap leidt weliswaar nog niet tot een geweldige gedragsverandering, maar in ieder geval is het een belangrijk winstpunt dat de causaliteit tussen het een en het ander onmiskenbaar is vast komen te staan. Dat is vooral voor consumentenorganisaties, maar ook voor dierenbeschermingsorganisaties een wezenlijk punt. Het is uiteindelijk niet de boer die de kwaaië genius is in het proces, maar het is de wijze waarop wij in onze samenleving voedselproducten van dierlijke oorsprong menen te kunnen consumeren en de prijs daarvoor te betalen die nu eenmaal in het krachtenspel tot stand komt. Het is een taak voor de overheid om er in internationaal verband voor te pleiten en er door onderzoek aan bij te dragen dat de omstandigheden waaronder dieren worden gehouden verbeteren zonder dat dit leidt tot geweldige kostprijsconsequenties.

De sectorontwikkeling geschiedt natuurlijk niet zonder zorgen. Naast het feit dat tariefmuren door het wereldhandelsoverleg steeds minder bescherming zullen bieden, zal internationale concurrentie vanuit grote productielanden als Thailand en Brazilië ertoe leiden dat de Nederlandse intensieve veehouderij maar een beperkte concurrentiekracht zal hebben. Vooral in de vleeskuikenhouderij en delen van de varkenshouderij zal dit ertoe leiden dat men tot grote veranderingen zal komen.

Dit wordt nog versterkt door het feit dat er op het gebied van mestbeleid een grote verandering zit aan te komen. Morgen zal in het kabinet de notitie aan de orde zijn die het mestbeleid voor de komende tijd uiteen zet. Toen ik minister werd zei mijn voorganger: Cees, ik heb het mestbeleid voor je opgelost. Ik heb mij toen verstout te zeggen: ik geloof het niet. Helaas is die veronderstelling bewaarheid. De veroordeling van de Staat der Nederlanden door het Hof in oktober 2003 is van cruciale betekenis voor de speelruimte die wij hebben met betrekking tot de mestafzet en dus het houden van dieren.

Het middelvoorschrift dat in de richtlijn wordt gegeven -- ik ben het met de heer Rabbinge eens dat wij eigenlijk een doelvoorschrift zouden moeten hebben -- is door het Hof met grote stelligheid genoemd als het te

volgen richtsnoer voor de landen van de EU. Er rest ons geen marge om nog nieuwe systemen te bedenken, zoals wij dat tientallen jaren hebben gedaan, waardoor ondernemerschap, slim voer en goed management zouden kunnen leiden tot het houden van meer dieren, gegeven dezelfde doelstellingen. Het middelvoorschrift is allesbepalend en zegt: 170 kilogram stikstof uit dierlijke mest per hectare, tenzij er sprake is van derogatie. Onze inspanning is erop gericht om vooral voor de melkveehouderij te komen tot een derogatie tot 250 kilogram stikstof per hectare. In sommige gevallen is dat echter voor de melkveehouderij nog niet genoeg om een optimale voederwinning te hebben. Men moet dan kunstmest bijkopen en mest afvoeren. Dat is de consequentie van het middelvoorschrift. Daar kunnen wij van alles vinden, maar dat is de realiteit van het toepassen van de richtlijn.

Daar komt de kaderrichtlijn Water nog bij, want ook deze zal eisen stellen en de verstrenging van de toediening van dierlijke mest en het überhaupt opbrengen van nitraat en fosfaat nog versterken. Het gestalte geven aan die uitdagingen zal buitengewone consequenties hebben voor de structuur van de sector. Daarom heb ik de dierrechten gehandhaafd als een middel om de herstructurering van de sector enigszins te verzachten. Bedrijven die willen stoppen, kunnen hun rechten verkopen zodat de dan optredende schaalvoordelen ertoe kunnen bijdragen dat men de verhoogde kosten het hoofd kan bieden. Ook in de intensieve veehouderij staan wij aan de vooravond van grote veranderingen.

Mogelijk heb ik sommige specifieke vragen nog niet beantwoord, maar daarop kom ik zonder twijfel terug in tweede termijn.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik heb nog gesproken over de onevenredig zware gevolgen van het gemeenschappelijke landbouwbeleid voor bepaalde regio's. Het "worst scenario" is dat 76% van de kleine bedrijven in de drie noordelijke provincies het heel erg moeilijk krijgt. Het is niet uitgesloten dat die bedrijven verdwijnen. Ik heb daartoe op het Kompas gewezen. In dat verband kunnen wij de nodige investeringen doen, omdat anders de vitaliteit van de regio eraan gaat. Ook heeft het te maken met de leefbaarheid, wat zeker geldt als het heel zwaar wordt. Het gaat dus om de bereidheid om na 2006 specifiek daarin te investeren om leegloop te voorkomen. Ook moet dus voorkomen worden dat het ten koste gaat van de leefbaarheid op het platteland.

Minister **Veerman**: Ik meen dat ik al heb aangegeven dat met name de categorie "type twee"-bedrijven wat mij betreft op een langduriger ondersteuning via Europese dan wel nationale fondsen zou moeten kunnen rekenen om te bereiken of te vermijden, afhankelijk van de invalshoek, dat er gebeurt wat de heer Pormes vreest. Daarvoor moet wel een basis zijn in de maatschappelijke waardering voor dat type bedrijven op die plek. Ontbreekt die basis, dan is er sprake van een inkomensondersteuning zonder oorzaak. Ik hoef niet te voorspellen welk lot dit op termijn beschoren is.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik doel niet op een inkomensondersteuning. Ik wil graag dat er met de provincies en de gemeenten in die regio's overleg wordt gevoerd over een nieuwe impuls voor een soort Kompas 2. Dat is mijns inziens broodnodig.

Minister **Veerman**: Ik kan zeggen dat niet alleen aan die gebieden, maar ook aan andere gebieden de Agenda Vitaal Platteland een aantal handreikingen doet. Ik oriënteer mij nu op de veenweidegebieden. Die pilot kan in een later stadium ook voor andere gebieden gelden. In deze pilot gaan wij na op welke wijze een combinatie kunnen maken tussen bijdragen van waterschappen, gemeenten, provincies, het Rijk en de EU. Het doel is om te bereiken wat u bepleit. Dat ondersteun ik evenzeer.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik voel mij nu toch geroepen om te interrumperen, omdat de minister iets zegt wat volgens mij niet juist is. Hij zegt namelijk dat hij dit een goed hart toe draagt. Daarvoor moet hij juist oppassen; hij moet dergelijke opmerkingen niet maken. Het is heel belangrijk dat Kompas 2 zich ontwikkelt, maar de drie noordelijke provincies hebben zich gecommiteerd aan de visie die voor die provincies ontwikkeld is. De minister kent die ook heel goed: kracht door kiezen en kiezen voor kracht. Dit houdt in dat geprobeerd wordt om de vitale clusters tot ontwikkeling te brengen, alsook de veranderingsprocessen die op andere plekken nodig zijn. Dit kan een grote uitstoot van arbeid tot gevolg hebben. Dit moet wel liefdevol begeleid worden, maar dit moet niet tegengegaan worden.

Minister **Veerman**: Er bestaat geen enkel verschil van inzicht tussen wat de heer Rabbinge en ik zeggen. Het een sluit het ander ook niet uit. Ik ben het helemaal met hem eens dat wij de ontwikkelingen niet moeten tegenhouden. Wanneer evenwel bepaalde bedrijfsactiviteiten behouden moeten worden, bijvoorbeeld uit landschappelijk oogpunt, vormt dat een aparte basis voor een nadere overweging. Er moet niet iets in stand worden gehouden wat op den duur geen levenskracht bezit. Daarover zijn wij het dus volstrekt eens.

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

*B

!Bekostiging OALT!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het primair onderwijs, de Wet op de expertisecentra en de Wet op het voortgezet onderwijs, onder meer in verband met de beëindiging van de bekostiging van het onderwijs in allochtone levende talen (29019).

De beraadslaging wordt hervat.

*N

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Minister **Van der Hoeven**: Mijnheer de voorzitter. De leden zijn uitgebreid ingegaan op de achtergronden en redenen achter de afschaffing van de bekostiging van OALT. Ik hoop niet dat u het mij kwalijk neemt dat ik dat niet ga herhalen, want dan zou ik u iets gaan vertellen wat u al aan mij verteld hebt.

Er waren voldoende redenen om met OALT te stoppen. Een van de redenen was het ontbreken van enig inzicht in de effectiviteit van OALT. De andere was en is de prioriteit bij het leren van Nederlands in de basisschool. Daar hebben wij op ingezet. Een van de gevolgen is een substantiële bezuiniging van 70 mln structureel. Dat geld is er dus niet meer.

Ik maak een opmerking over het klimaat, aansluitend op een passage in het betoog van de heer Schuyer. Ik heb zorgen over de manier waarop wij over elkaar praten. Wij praten over mede-Nederlanders. Vaak gaat het om mensen die hier al heel lang wonen en de Nederlandse nationaliteit hebben. Integratie, waar ik zeer aan hecht, moet van twee kanten komen. Het gaat om integreren, maar ook om de kans krijgen om te integreren. Aan wat wij van een bepaalde groep Nederlanders verwachten, moeten wij als andersgekleurde Nederlanders een bijdrage leveren. Een heleboel zaken hebben daarmee te maken. Het gaat om acceptatie, respect en wederzijdse integratie.

Er is een groot aantal vragen gesteld over de internationale dimensie van dit wetsvoorstel.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): De minister zegt dat het geld er niet meer is. Hoe moeten wij daar als Eerste Kamer mee omgaan? Moeten wij voortaan weigeren om begrotingen te behandelen waarin wetsvoorstellen verwerkt zijn die wij nog niet behandeld hebben? Eigenlijk zitten wij hier voor Piet Snot als de begroting goedgekeurd is. Als het argument van de minister gelegen is in de goedkeuring van de begroting, dan kunnen wij beter naar huis.

Minister **Van der Hoeven**: Voorzitter. Ik ga niet over uw vergaderorde. U bepaalt zelf hoe u vergadert en de timing van een aantal onderwerpen. Het geld is er niet meer. Er moeten nog ontslagen vallen, dus for the time being is het er nog wel, maar het houdt een keer op. In de periode daarna is het geld er niet. Wil de Kamer daar iets aan doen, dan zal zij dat bij de begroting voor 2005 moeten regelen.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Deze Kamer kan nog tegenstemmen en dan zult u moeten zorgen voor geld. Wij kunnen tegenstemmen, ook al staat het in de begroting.

Minister **Van der Hoeven**: Tegenstemmen kan de Kamer altijd. Dan ontstaat er een nieuwe situatie en dan kom ik bij de Kamer terug.

De heer **Van Raak** (SP): U zegt dat integratie een wederzijds proces is. Onderwijsachterstandbeleid kan een middel zijn om integratie te bevorderen, om mensen een meer gelijkwaardige kans in deze samenleving te geven.

Minister **Van der Hoeven**: Ik kom nog toe aan onderwijsachterstanden en integratie. Misschien kunt u dat even afwachten.

De heer **Van Raak** (SP): Dan even over de centjes.

Minister **Van der Hoeven**: Daar kom ik ook nog op terug!

De heer **Van Raak** (SP): Voor de zekerheid geef ik de volgende vraag mee. Bent u eventueel bereid om niet in deze begroting maar in de volgende een bedrag ter beschikking te stellen, ongeveer ter grootte van wat u de afgelopen twee jaar hebt bezuinigd op OALT?

Minister **Van der Hoeven**: Ik kom zoals gezegd nog te spreken over onderwijsachterstanden en de brief die ik op dat punt heb toegezegd. We hebben gesproken over de begroting, en u weet precies hoe de doorrekening van het meerjarenperspectief eruit ziet. U weet dus precies hoeveel geld er voor dit jaar en voor de komende jaren beschikbaar is. Daarin kan alleen verandering komen als wij voor 2005 over een andere begroting gaan spreken, en zover is het nog niet.

De heer **Van Raak** (SP): Ik sluit aan bij mevrouw De Rijk: wat doen wij hier eigenlijk? Als u zegt dat de begroting voor de komende vier jaar al is vastgesteld, voeren we hier een debat dat nergens over gaat. Het kabinet kan niet naar deze Kamer komen en zeggen: u mag zeggen wat u wilt, maar u moet altijd binnen de kaders van de begroting blijven. Zo horen de verhoudingen niet te liggen. Kamerleden horen niet in begrotingen te gaan wroeten, zij horen een afgewogen mening te vormen. Begrotingszaken zijn zaken voor het kabinet.

Minister **Van der Hoeven**: Daarover verschillen we toch niet van mening?

De heer **Van Raak**: U zegt nu al dat wij de komende jaren niet veel moeten verwachten, omdat het geld voor die jaren al in de begroting is opgenomen.

Minister **Van der Hoeven**: Ik heb de heer Van Raak leren kennen als een zeer redelijk mens, zodat hij precies weet wat ik daarnet heb gezegd. We hebben een begroting-2004 vastgesteld, waarmee hij mij vorige week ook heeft gefeliciteerd. Daarin staat een doorrekening voor de komende jaren, wat verandert als in 2005 tot andere besluitvorming wordt overgegaan. Maar voor 2004 is het kader gesteld.

De heer **Van Raak** (SP): Dus u bent bereid om daar in 2005 naar te kijken.

Minister **Van der Hoeven**: Nee!

Een aantal leden heeft gerefereerd aan richtlijn 77486/EG van 25 juli 1977 over onderwijs aan kinderen van migrerende werknemers. Die richtlijn is bedoeld voor kinderen van werknemers die vanuit een lidstaat hier tijdelijk komen werken, en nadien terugkeren. Eind zeventiger en begin tachtiger jaren is er in Brussel actief beleid gevoerd op het tijdelijke karakter van hier werken,

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

met het oog op de terugkeergedachte. Wij hebben daaraan meegedaan in het kader van het onderwijs in eigen taal en cultuur. Het terugkeerperspectief is in de loop van de jaren negentig gewijzigd in een integratieperspectief. Maar OALT was niet bedoeld voor kinderen die terug zouden keren naar het eigen land. Bij de invoering van OALT in 1998 is die terugkeergedachte losgelaten. Nederland was daarin niet uniek, dat heeft zich ook in andere landen afgespeeld. De achtergrond van de richtlijn heeft daarmee in heel belangrijke mate aan betekenis ingeboet, omdat het terugkeeraspect is weggefallen. Je ziet dat de groep die met OALT is "bediend", vooral bestaat uit mensen die zich hier definitief hebben gevestigd. In Europees verband geldt dat voor Spanjaarden, Portugezen, Grieken en Italianen. De richtlijn is van toepassing op leerplichtige kinderen van de ouder die werknemer en onderdaan is van een andere lidstaat van de Europese Unie. Artikel 2 geeft recht op kosteloos aangepast onderricht in de officiële taal van de ontvangende staat. Maar beëindiging van de bekostiging van OALT is hiermee dus niet in strijd. Artikel 3 gaat over passende maatregelen om te bevorderen dat in coördinatie met het normale onderwijs onderwijs in de moedertaal en cultuur van het land van oorsprong wordt gegeven. Maar diezelfde richtlijn schrijft niet voor dat het kosteloos moet zijn, en zij schrijft ook niet voor dat het door het ministerie van onderwijs van het ontvangende land moet gebeuren.

Dus die richtlijn staat de afschaffing van OALT niet in de weg.

Mevrouw De Rijk heeft gevraagd waaruit blijkt dat landen die richtlijn hebben losgelaten. De informatie daarover is verzameld en gegeven ten behoeve van het Survey on school based measures for immigrant children. Dat rapport wordt in juli afgerond en ik zeg graag toe dat ik het de Kamer tegen die tijd zal toesturen.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Mij is ter ore gekomen dat uw ministerie heeft ontdekt dat er in andere landen binnen schooltijd wel degelijk aandacht wordt besteed aan eigen taal en cultuur. Dus dat hebben ze in ieder geval niet losgelaten. Hoe komt het dat die landen er wel overtuigd mee door blijven gaan en Nederland niet?

Minister **Van der Hoeven**: Het beleid in de verschillende landen is niet exact hetzelfde als dat zoals het in Nederland is geweest. Wij voeren wel een eigen koers omdat wij als kabinet een bewuste keuze hebben gemaakt, waarbij het leren van het Nederlands de hoogste prioriteit heeft.

Mevrouw De Rijk heeft verder gevraagd of de bekostiging van het OALT niet in strijd is met het Kaderverdrag inzake de bescherming van de nationale minderheden. Dat verdrag is gericht op traditionele minderheden die van oudsher in de Staat voorkomen. Dat blijkt uit de overwegingen in het verdrag en uit de opstelling van bijna alle verdragsluitende partijen. Duitsland bijvoorbeeld maakt een voorbehoud. Overigens is dat verdrag nog niet geratificeerd door Nederland. De behandeling van de Goedkeuringswet ligt sinds 2002 stil in deze Kamer.

De **voorzitter**: Ik zie dat mevrouw De Rijk wil interrumperen. Ik wijs haar erop dat het de bedoeling is om

nog voor de dinerpauze de behandeling van dit wetsvoorstel af te ronden. Er is ook nog een tweede termijn.

**

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Ik vind het wel belangrijk dat vragen die in de eerste termijn gesteld worden ook in de eerste termijn beantwoord worden. Ik heb de minister in mijn eerste termijn gevraagd of zij wil toezeggen dat op het moment dat het verdrag hier behandeld wordt, zij dan niet als argument vanuit het kabinet zal aanvoeren dat er alleen Friezen onder mogen vallen omdat anders OALT weer opgetuigd moet worden.

Minister **Van der Hoeven**: De argumentatie dat het begrip "nationale minderheid" voor Nederland beperkt moet zijn voor Friezen vloeit voort uit de aard van het kaderverdrag. U heeft gelijk dat er dan geen oneigenlijke argumenten bij gehaald mogen worden.

De heer De Raak heeft gevraagd of ik het met zijn fractie eens ben dat de huidige OALT-docenten voor het onderwijs behouden moeten worden. Als ze de benodigde kwaliteiten en bekwaamheden hebben, dan vind ik dat je daarop moet inzetten. Dat is precies de reden waarom wij hebben ingezet op flankerend beleid. Op 3 december 2003 hebben wij daarover met de vakorganisaties een akkoord bereikt. Dat akkoord is erop gericht om zoveel mogelijk mensen te behouden voor het onderwijs. Zo is afgesproken dat een bedrag van 5000 euro ter beschikking wordt gesteld als bijdrage in bijvoorbeeld de kosten van scholing of outplacement. Daarnaast is er sprake van een loonsuppletierегeling voor het geval een OALT-leraar een functie gaat vervullen met een lager maximumsalaris dan waarop in de oude dienstbetrekking recht bestond. Bovendien zijn er nadere afspraken gemaakt over de invulling van het begrip "passende arbeid" bij het aanvaarden van een nieuwe dienstbetrekking. Die regeling is gepubliceerd op 17 maart 2004. Op dit moment wordt van die regeling gebruikgemaakt om zoveel mogelijk goede docenten voor het onderwijs te behouden. Ik beschik nog niet over de resultaten, omdat de OALT-leraren tot 1 augustus 2004 nog gewoon in dienst van de scholen en instellingen zijn. Die gegevens komen pas beschikbaar nadat de bekostiging is beëindigd.

Er wordt wel geopperd om OALT-leraren die een opleiding aan de pabo volgen een ontheffing van de sollicitatieplicht te verlenen, zodat zij met behoud van uitkering de studie kunnen voltooien. Ik ben van plan om in overleg met de ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en met de uitvoeringsorganisaties naar een oplossing te zoeken voor OALT-leraren die kans hebben op het behalen van een pabo-getuigschrift. Inmiddels heb ik van mijn collega begrepen dat vanaf 1 augustus het UWV wat ruimere bevoegdheden krijgt om ontheffing van de sollicitatieplicht te verlenen. Op die manier kan deze groep leraren voor het onderwijs behouden blijven.

Vorige week hebben wij al gesproken over het onderwijsachterstandenbeleid. Het Hoofdpijnenakkoord noodzaakt tot herijken van het onderwijsachterstandenbeleid. Daarbij gaat het onder andere om de verantwoordelijkheidsverdeling tussen

betrokken partijen. In de brief van 31 oktober 2003 heb ik een aantal elementen uiteengezet, waaronder de nieuwe bestuurlijke verhoudingen. De doelen, taken en verantwoordelijkheden moet een plaats krijgen in de driehoek Rijk, gemeenten en scholen. Het nieuwe onderwijsachterstandenbeleid moet een bijdrage leveren aan integratie, het leren van het Nederlands en het wegnemen van achterstanden. Wij willen dit beleid efficiënter en effectiever maken. Tevoren moet aangegeven worden op welke manier partijen resultaten zullen boeken. Wij willen de administratieve belasting van scholen op een aantal punten verlagen. Een aantal wettelijk vastgelegde planeisen zal vervallen. Op die manier acht ik het mogelijk om in de toekomst een goed onderwijsachterstandenbeleid te voeren. In een later stadium kom ik hierop terug. Er zal ook aandacht zijn voor bovenschoolse schakelklassen voor leerlingen met een zodanige taalachterstand dat zij niet met succes kunnen deelnemen aan het reguliere onderwijs. Dit zijn dus leerlingen die ouder zijn dan vier of vijf jaar. Je kan het zij-instromers in het basisonderwijs noemen. Binnenkort zal ik een en ander bij brief verder uitwerken.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): U refereert aan het debat van vorige week, dat ik mij ook goed herinner. Toen hebben wij geconstateerd dat er nog veel verbeterd kan worden bij het bestrijden van onderwijsachterstanden. De heer Klink noemde de schakelklassen. Daarnaast kan het schoolmaatschappelijk werk een goede functie vervullen. Er is nog zeer veel op dit terrein te doen. Had het niet voor de hand gelegen om de gelden voor een maatregel die niet zoveel effect had, op een andere manier in te zetten om hetzelfde doel te bereiken?

Minister **Van der Hoeven**: Het kabinet heeft in het regeerakkoord voor een andere aanpak gekozen. Ik kom hier graag later op terug. Op dit moment kan ik niet zeggen dat de bezuiniging in het Hoofdlijnenakkoord door mij wordt teruggedraaid.

De heer **Koekkoek** (CDA): U wijst terecht op de schakelklassen om de taalachterstand snel in te halen. Is het niet goed om scholen die de mogelijkheid hebben om zelf een schakelklas te organiseren, ook de gelegenheid daartoe te bieden in plaats van dit van de gemeente te laten afhangen?

Minister **Van der Hoeven**: In het kader van het grotestedenbeleid en de brede doeluitkering worden afspraken met gemeenten gemaakt. Omdat er vaak niet voldoende leerlingen per school zijn, vragen wij de gemeenten om dit zodanig te organiseren dat de schakelfunctie ook tot haar recht komt. Eén van de outputcriteria bij de beoordeling van de besteding van de brede doeluitkering heeft te maken met de hoeveelheid schakelklassen en het aantal leerlingen. Daarover zijn afspraken met de gemeenten gemaakt.

De heer **Koekkoek** (CDA): Binnen die afspraken kan passen dat scholen, als zij die mogelijkheid hebben, die schakelklassen zelf organiseren.

Minister **Van der Hoeven**: Ik sluit dat niet uit, maar ik vind dan wel dat scholen en gemeenten dat moeten regelen. Er zijn grotere besturen die verschillende scholen onder hun hoede hebben. Zij kunnen iets dergelijks in samenspraak met de gemeente regelen. Dat moet dan wel binnen de gemeente worden afgehandeld.

De heer **Van Raak** (SP): Gedeeltelijk gaat het om de centjes. Ik proef dat de meeste woordvoerders het een gemiste kans vinden dat de OALT-gelden terecht zijn gekomen onder het kopje bezuinigingen. Hoe waardeert de minister dat brede gevoel in deze Kamer? Is zij bereid om deze Kamer zodanig tegemoet te komen dat dit ongenoegen in een volgende begroting wordt weggenomen door extra gelden voor onderwijsachterstanden vrij te maken? Zowel de minister als deze Kamer vindt dat die gelden hard nodig zijn.

Minister **Van der Hoeven**: Ik begrijp het gevoel van de Kamer, maar ik ben gebonden aan de afspraken die zijn neergelegd in het regeerakkoord. Voor het vinden van geld binnen de eigen begroting moet in eerste instantie worden gekeken naar de wijze waarop tenvooren worden opgevangen. Er zijn mogelijkheden voor herprioritering, maar daar kan ik niet op vooruitlopen.

De heer **Van Raak** (SP): Is de minister bereid om meevallers voor de komende jaren te besteden aan onderwijsachterstanden?

Minister **Van der Hoeven**: De minister heeft geen meevallers, het spijt mij.

Voorzitter. De heer Schuyer is ingegaan op de 80/20-verhouding bij het stichten van nieuwe scholen. Zij heeft te maken met het tegengaan van achterstandsconcentraties bij het stichten van een nieuwe school. Ik heb goed geluisterd. Het is dan ook van belang dat wij daarover in het kader van de wetgeving verder van gedachten wisselen. De achtergrond is het tegengaan van cumulatie bij de start van een nieuwe school.

De heer Schuurman heeft gevraagd hoe het is gesteld met de communicatie tussen scholen en ouders, als er na 1 augustus 2004 geen OALT-leerkrachten meer zijn. Zij waren nooit bedoeld voor het vervullen van de intermediaire functie tussen scholen en ouders. Ik ben er overigens van overtuigd dat door het flankerend beleid dat wij hebben uitgezet een, naar ik hoop, groot deel van de OALT-leerkrachten in het basisonderwijs zal instromen, of als reguliere groepsleerkracht of als onderwijsassistent. Via de loonsuppletiereregeling hebben wij daarvoor mogelijkheden gecreëerd. Ik weet nog niet hoeveel het er zullen zijn.

Ik ben het er overigens wel mee eens dat de ouderbetrokkenheid van belang is voor het succes van leerlingen op school. Ik bespreek dit punt met de vier ouderorganisaties in Nederland. Ik heb gevraagd om ook in het kader van de oudertelefoon 5010 met name aandacht aan de specifieke groep van medeouders te geven.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Ik waardeer het zeer dat de minister zegt dat de belangstelling van ouders bijdraagt aan het schoolsucces van hun kinderen. Dat heb ik ook geconstateerd. Ik ben het met de minister eens dat de OALT-leerkrachten nooit waren bedoeld als een communicatiesteunpunt tussen ouders en school, maar als het nou zo werkt? Als nu blijkt dat zij die functie vervullen en als dat effectief is voor de schoolresultaten van die kinderen, dan hebben wij toch goud in handen? Wat wij ermee bedoeld hadden, werkt niet, maar zij doen iets anders wat wel werkt. Kunnen wij daar niet op doorborduren?

Minister **Van der Hoeven**: Ik geef geen oordeel over de vraag of het stimuleren van contacten tussen ouders, leerlingen en de school wel of niet werkt. Ik geef alleen aan dat het er niet voor is bedoeld. Ik geef ook aan dat ik het van belang vind dat zoveel mogelijk OALT-leerkrachten, mits bekwaam en bevoegd, in het onderwijs gehouden kunnen worden. Daar is het flankerend beleid voor bedoeld. Ik vind het ook van belang dat de ouderorganisaties die wij hebben, daar een doel van maken om ook deze groep ouders een steun in de rug te geven. Ik vind verder dat binnen de pabo specifiek aandacht moet worden gegeven aan de vraag hoe moet worden omgegaan met leerlingen en ouders uit verschillende culturen. Dat vind ik erg belangrijk. Dat gaat veel verder dan de OALT-leerkrachten die in een aantal gevallen -- dat ontken ik niet -- een dergelijke functie hebben vervuld. Ik denk dat wij naar andere oplossingen moeten kijken en daar heb ik er net een aantal van genoemd.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Is de minister bereid om in een bredere context te kijken naar verdere mogelijkheden voor het opheffen van onderwijsachterstanden?

Minister **Van der Hoeven**: Dat laatste zeker. Daar moet je zo vroeg mogelijk mee beginnen. Ik kom daar ook op terug in de brief. De betrokkenheid van de ouders vind ik erg belangrijk. Ik vind dat wij naar verschillende manieren moeten kijken om de betrokkenheid van de ouders vorm en inhoud te geven. Dat kan op meer manieren dan via de OALT-leerkracht die toevallig op een bepaalde school aanwezig is.

Ik ga nu op een aantal specifieke opmerkingen in.

De heer Koekkoek stelde een vraag over het taalonderwijs. Welke ruimte blijft er eigenlijk over voor onderwijs in de allochtone taal en cultuur? Een deel van het antwoord op deze vraag zat al in feite in zijn betoog. Natuurlijk kunnen de ouders desgewenst zelf de lessen in de eigen taal en cultuur organiseren en bekostigen. Een aantal Turkse hoogleraren heeft het initiatief genomen om op dit punt dingen te ontwikkelen. Dat vind ik prijzenswaardig. Ik kan mij heel goed voorstellen dat men dat ook verder doet. Het is waar dat dit niet binnen het onderwijs plaatsvindt. Het ministerie van Onderwijs of de onderwijsinspectie houdt geen toezicht op hetgeen buiten het onderwijs plaatsvindt. Wij houden toezicht op situaties waarin het onderwijs in volle omvang aan de orde is en dat kan zowel bekostigd als onbekostigd zijn. Het is geen taak van de overheid, en zeker niet van de onderwijsinspectie, om op alle vormen van particulier initiatief waaraan een

educatief tintje zit, toezicht te houden. Op sportscholen, muziekscholen, balletscholen, enz. houdt de onderwijsinspectie ook geen toezicht. Doen zich dingen voor die niet door de beugel kunnen, dan is dat een zaak van andere orde. Moskeeën vallen onder het toezicht van mijn collega van Justitie. Die houdt zich bezig met alles wat met kerken en kerkgenootschappen verband houdt, niet de onderwijsinspectie.

Is er dan geen taalondersteuning meer mogelijk bij het aanleren van Nederlands? Het is ongetwijfeld bekend dat dit niet het geval is. De bekostiging stopt, maar artikel 9 lid 8 van de Wet op het primair onderwijs geeft aan dat voor de opvang in en de aansluiting bij het Nederlands onderwijs van leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond, de taal van het land van oorsprong mede als voertaal kan worden gebruikt. Dat gebeurt dan overeenkomstig een door het bevoegd gezag vastgestelde gedragscode. Dat aanbod is in tijd en omvang beperkt en wordt niet apart bekostigd. Die mogelijkheid blijft natuurlijk, want die staat wettelijk vast.

De heer Koekkoek heeft gevraagd of scholen die met succes OALT geven voor taalondersteuning, niet de vrijheid kunnen krijgen om die lessen aan te bieden in de ruimte die scholen wordt geboden bij de herziening van de kerndoelen. De heer Koekkoek heeft samen met mij geconcludeerd dat wij de bekostiging van het OALT hiermee afschaffen. Ik heb een notitie toegezonden over hoe wij omgaan met de kerndoelen in het primair onderwijs. Daar komen uiteraard ook wetsvoorstellen over. Ik heb inderdaad gekozen voor het aanbieden van een tweede vreemde taal. Dat kan zijn Frans of Duits. Ik heb uiteengezet dat wij afspraken hebben gemaakt over het leren van twee vreemde talen in een vroeg stadium van de onderwijsloopbaan.

Waarom die twee talen? Dat zal ik vertellen. Wij hebben al de mogelijkheid om Engels in het basisonderwijs aan te bieden. Die twee talen komen erbij, omdat het buurtalen zijn. Het zijn de talen van onze burens. Als je ziet op welke manier het talenregime in Europa vorm en inhoud krijgt, dan zijn Engels, Frans en Duits de drie talen die bovenaan staan. Ik had liever gehad dat het Nederlands ook bovenaan staat, maar dat is nu eenmaal niet waar. Het is Engels, Frans en Duits. Ik vind het van ongelofelijk belang dat kinderen vroeg in aanraking komen met twee van die drie talen.

Het voortgezet onderwijs is een ander verhaal. Bij het voortgezet onderwijs is er al meer ruimte voor een derde vreemde taal. Die derde vreemde taal kan Frans, Duits, Spaans, Arabisch, Turks, Portugees of Russisch zijn. Dat geldt voor iedereen. Het is niet de bedoeling dat de vrije ruimte wordt benut om aan allochtone leerlingen moedertaalonderwijs aan te bieden, want dan gaan wij terug naar wat wij op dit moment aan het afschaffen zijn, namelijk onderwijs in de allochtone eigen taal.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Mijn vraag en die van de heer Koekkoek was vooral of het wel past bij de eigen verantwoordelijkheid van de scholen dat het kabinet dit bij het basisonderwijs onmogelijk maakt. Dat scholen heel vaak voor Frans of Duits zullen kiezen, of dat de minister ze daarvoor een advies kan geven, dat is wat anders. Hoe

past dat in het beleid van het kabinet voor eigen verantwoordelijkheid van scholen? Daar hoort toch enige vrijheid bij?

Minister **Van der Hoeven**: Dat past heel goed in het beleid van het kabinet. Wij hebben afspraken gemaakt dat een tweede vreemde taal op jonge leeftijd wordt aangeboden. Het is aan het kabinet om voorstellen te doen welke dat moeten zijn. Ik heb voorgesteld om dat Frans of Duits te laten zijn. Bij dat wetsvoorstel, dat uiteindelijk ook in deze Kamer aan de orde zal komen, hoor ik graag of zij het daarmee eens is of niet. Je maakt keuzes, daar ben ik het mee eens. Ik heb ook gezegd waarom ik die keuze heb gemaakt.

Mevrouw Linthorst heeft gezegd dat OALT was bedoeld voor terugkerende kinderen. OALT-leraren zijn niet bedoeld als bemiddelaar of contactpersoon. De vragen die daarover zijn gesteld, heb ik beantwoord. Ik heb gesproken over OALT in Nederland en over dat het tot de eigen verantwoordelijkheid hoort van de groepen om lessen in eigen taal en cultuur te organiseren, waarover mevrouw De Rijk sprak. Ik heb de vragen van de heer Van Raak over flankerend beleid en de positie van de OALT-leerkrachten beantwoord. Bij de heer Schuyer ben ik ingegaan op het politieke klimaat en op de 80-20-voorstellen.

Ik ben ook ingegaan op de vragen van de heer Schuurman over de verhouding tot allochtone ouders. Hij heeft gezegd dat het onderwijs aan allochtone ouders gelijk op moet lopen met het onderwijs aan allochtone leerlingen. Over dat laatste ga ik, maar over het eerste niet. Ik heb al in een eerder debat gezegd dat hierover afstemming moet plaatsvinden met mijn collega voor Vreemdelingenzaken en Integratie, maar vooral op gemeentelijk niveau, omdat je daar mogelijkheden hebt om zaken met elkaar te combineren. Mevrouw Dupuis dank ik voor haar steun aan dit wetsvoorstel.

Ik vergat de vraag van mevrouw De Rijk over de taalschool. De bedoeling van de Onderwijsraad was: schaf OALT af en creëer een soort gemeentelijke instelling waar leerlingen buiten schooltijd hun eigen allochtone taal kunnen leren. Dat was de bedoeling en dat moet bekostigd worden door het Rijk. Voor die insteek is niet gekozen. Er is dus niet voor gekozen om het onderwijs in allochtone levende talen op deze manier te concentreren. Er is gekozen voor het afschaffen van het onderwijs in allochtone levende talen, omdat wij ervoor gekozen hebben om het Nederlands voorop te stellen. Daarom is die taalschool eigenlijk niet meer aan de orde.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Dit is bijna een cirkelredenering: er is niet voor gekozen, want er is niet voor gekozen. Zou het niet een enorm voordeel van die taalschool kunnen zijn dat vooral de gemeentelijke overheid en daarmee ook de onderwijsinstellingen zicht houden op wat daar gebeurt? Er is toch de laatste tijd zoveel om te doen dat wij niet weten wat er allemaal in die eigen talen gebeurt? Dan zou dit toch een enorm voordeel kunnen zijn?

Minister **Van der Hoeven**: Ik zie dat absoluut niet in. Ik denk dat het ook een kwestie van vertrouwen is. Als je accepteert dat mensen andere talen leren, zul je ook moeten accepteren dat je hen zelf niet altijd verstaat.

De **voorzitter**: Wij zijn qua tijd eigenlijk al aangekomen op het moment waarop de dinerpauze zou moeten beginnen. Ik denk echter dat de woordvoerders het op prijs zouden stellen als zij voor de dinerpauze klaar zijn, maar dat hangt ook een beetje van hen af. Als wij nu de repliek beginnen en erop mikken om de dinerpauze om half acht te laten beginnen in plaats van om zeven uur, geef ik het woord aan mevrouw Linthorst.

**

*N

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Voorzitter. Wij danken de minister voor haar antwoord. Wij zitten met het probleem dat wij het wetsvoorstel eigenlijk wel hadden willen steunen, omdat wij vinden dat je geen voorzieningen in stand moet houden die niet werken zoals zij bedoeld zijn. OALT, zoals dat is opgezet in 1998, had nadrukkelijk de bedoeling om een bijdrage te leveren aan het opheffen van onderwijsachterstanden. Wij kunnen constateren dat OALT daar onvoldoende aan heeft bijgedragen, maar de onderwijsachterstanden zelf zijn niet verdwenen. Wij hebben vorige week uitvoerig gesproken over het vmbo als concentratiepunt van een aantal grootstedelijke problemen. Wij denken dat je kinderen zo goed mogelijk moet toerusten om in deze samenleving mee te komen en zich een gewaardeerde plaats in die samenleving te verwerven. Wij zien nog steeds dat kinderen met een achterstand het basisonderwijs ingaan en met dezelfde achterstand de school verlaten; ik moet zeggen dat de scholen al een prestatie van formaat hebben geleverd omdat zij die achterstand in elk geval niet verder hebben laten oplopen.

Wij vinden dus dat je kinderen voor henzelf en voor ons als samenleving -- want wij hebben al die kinderen straks nodig -- moet toerusten om te participeren. Als wij dat niet doen, zit daar ook een keerzijde aan: wij hebben met z'n allen last van kinderen die er niet in slagen om zo'n positie te verwerven en zich dus ook niet gewaardeerd voelen; de minister sprak daar al over in het kader van het klimaat waarover zij zich zorgen maakt en waarover ook wij ons zorgen maken. Die kinderen hebben ook last van zichzelf. Wij kunnen natuurlijk proberen om daar met allerlei maatregelen in reparerende en soms repressieve sfeer iets aan te doen en dat moet soms ook, maar het is natuurlijk veel belangrijker om door investeringen aan de voorkant te voorkomen dat je die maatregelen nodig hebt. Gelet op het feit dat OALT onvoldoende werkt om onderwijsachterstanden te bestrijden, terwijl er nog steeds sprake is van onderwijsachterstanden, vinden wij het vreselijk jammer dat de middelen daarvoor niet wat creatiever zijn ingezet om daar op een andere manier aan bij te dragen. Om een bekend spreekwoord te parafraseren: het kan zijn dat deze schoenen niet goed zijn en dat zij knellen, maar je kunt beter deze schoenen hebben dan geen schoenen.

Vanuit deze parafraze op het spreekwoord dat je geen oude schoenen moet weggooiden voor je nieuwe hebt, benader ik dit onderwerp. Met het oog hierop zal mijn fractie verder haar steun aan dit wetsvoorstel onthouden.

*N

De heer **Koekkoek** (CDA): Voorzitter. Ik bedank de minister voor haar beantwoording.

De minister begon haar bijdrage met de opmerking dat kinderen met een allochtone achtergrond de mogelijkheid moeten hebben om te integreren en dat daarom een antwoord moet worden gegeven op de vraag welke bijdrage het onderwijs daaraan kan leveren. In dat verband heb ik gevraagd welke ruimte er overblijft voor het onderwijs in allochtone talen en culturen. Het antwoord van de minister daarop was niet echt geruststellend, aangezien het er in het kort op neerkomt dat die ruimte beperkt is.

Ik ben niet erg tevreden met het antwoord van de minister, omdat de mogelijkheden om die ruimte te bieden volgens mij groter zijn dan zij doet voorkomen. Op dit moment gebruiken sommige scholen het OALT met succes voor taalondersteuning. Waarom zouden wij scholen die mogelijkheid ontnemen als zij kans zien om dit onderwijs te geven binnen hun budget en zonder de middelen van de OALT-bekostiging?

Ik wil niet vooruitlopen op de discussie over de kerndoelen. Ik hoop dat de minister dit ook niet zal doen. Mevrouw De Rijk wijst er echter terecht op dat het vreemd is om de keuze van scholen binnen het taalonderwijs aan banden te leggen als je scholen tegelijkertijd meer ruimte toezegt door het aantal kerndoelen in de wet te verminderen en te herzien. Wij kunnen ons niet achter Europa verschuilen, want Europa dwingt ons hier niet toe. In Barcelona is immers alleen maar afgesproken dat er bij voorkeur twee talen moeten worden gegeven.

Waarom geven wij scholen, met het oog hierop, niet de mogelijkheid om in plaats van Frans of Duits bijvoorbeeld voor Pools te kiezen? Stel dat er in een bepaalde gemeente een concentratie is van Poolse werknemers en zij hebben behoefte aan onderwijs in de eigen taal, waarom zou een school dan niet over de mogelijkheid mogen beschikken om dat onderwijs te geven? Ik zou scholen die ruimte in ieder geval niet willen ontnemen. Wij zullen hierop dan ook zeker moeten terugkomen als wij spreken over de herziening van de kerndoelen.

De minister heeft gezegd dat de richtlijn voor migrerende werknemers Nederland niet verplicht om het onderwijs in de eigen taal van de kinderen van migrerende werknemers te bekostigen. De richtlijn bepaalt echter wel dat je dat onderwijs moet bevorderen. Ik herhaal daarom mijn vraag hoe zij dit onderwijs denkt te kunnen bevorderen als het niets mag kosten. Volgens mij is dat nogal goedkoop.

Voorzitter. Mijn fractie zal voor het wetsvoorstel stemmen. Dat neemt echter niet weg dat ik graag antwoord krijg op deze vragen.

*N

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Voorzitter. Ik zal mijn tweede termijn kort houden en herhalingen zoveel mogelijk vermijden.

De minister merkt regelmatig op dat de regering prioriteit geeft aan integratie. Dat doen andere landen die wel aandacht blijven besteden aan onderwijs in eigen taal en cultuur, echter ook! Ik denk dan bijvoorbeeld aan Frankrijk. Als je ergens moet integreren, is het daar wel. Dat kan dus geen argument zijn. Het is een beetje een mantra aan het worden, maar integratie is geen kwestie van zero-sum. Het is niet zo dat het besteden van aandacht aan de eigen taal en cultuur, leidt tot minder aandacht van deze mensen voor het Nederlands en de Nederlandse cultuur.

De heer **Schuyer** (D66): Het is aardig dat mevrouw De Rijk Frankrijk noemt, want dat land komt in het door ons genoemde rijtje niet voor.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Dan had ik een ander voorbeeld moeten geven.

De heer **Schuyer** (D66): Dat zal nog niet meevallen. De Fransen hebben het juist heel eenvoudig, want zij erkennen gewoon geen minderheidstaal op hun eigen grondgebied. Zij zeggen gewoon: minderheidstalen bestaan niet. Dit heeft wel tot effect dat men behoorlijk wat aan integratie doet.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): Ik had dan het voorbeeld van Duitsland kunnen noemen, waar heel veel aandacht is voor integratie. Wat dat betreft doet Duitsland het beter dan Nederland. Duitsland onderwijst daarentegen eigen taal en cultuur onder schooltijd. Dat gaat dus nog veel verder dan die taalscholen.

Ik zit echt met de verhouding tussen deze Kamer, wetsvoorstellen die wij nog niet behandeld hebben en begrotingen die op zijn minst al worden uitgevoerd en soms ook al door deze Kamer zijn behandeld. Het is nu eenmaal zo dat wij geen amendementen kunnen indienen, maar het wordt moeizaam werken voor ons als wij bij de behandelingen van wetsvoorstellen geen toezeggingen van de minister kunnen krijgen omdat de begroting al is behandeld. Ik zou er dan bijna voorstander van zijn om alle wetsvoorstellen die in financiële zin zijn verwerkt in een begroting, te behandelen voordat wij de begroting behandelen. Daar moeten wij het nog maar eens over hebben.

*N

De heer **Van Raak** (SP): Voorzitter. Het geld is weg, zei de minister. De poet is op. Daar kan mijn fractie niet helemaal tevreden mee zijn. De minister heeft in ieder geval de toezegging gedaan dat zij kansrijke OALT-docenten voor het onderwijs wil behouden. Zij is bereid om hen een extra stimulans te geven voor het afronden van hun opleiding, als dat nog niet is gebeurd. Als zij een Pabo-opleiding volgen, zo heb ik de minister begrepen, is zij bereid om hen te ontslaan van de sollicitatieplicht.

Slecht geld, in de zin van geld dat is geïnvesteerd in iets dat geen goede investering bleek te zijn, had kunnen

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

worden omgezet in goed geld voor het wegwerken van onderwijsachterstanden. Bijna Kamerbreed heb ik geproefd dat woordvoerders hier niet erg gelukkig mee waren, het jammer en een gemiste kans vonden. Het onderwijsachterstandenbeleid is beleid in de geest van OALT. Het is bedoeld om jongeren een plek te geven in onze samenleving. Daarom dient mijn fractie een motie in.

*M

De **voorzitter**: Door de leden Van Raak, Linthorst, De Rijk, Slagter-Roukema en Pormes wordt de volgende motie voorgesteld:

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat OALT wordt beëindigd;

van mening dat de OALT-middelen ingezet hadden moeten worden ter bestrijding van onderwijsachterstanden;

verzoekt de regering in de begroting van 2005 een bedrag ter grootte van de voormalige OALT-middelen in te zetten voor onderwijsachterstanden,

en gaat over tot de orde van de dag.

Zij krijgt nr. ? (?).

**

*N

Minister **Van der Hoeven**: Voorzitter. Als ik mevrouw Linthorst goed citeer, zegt zij het inhoudelijk eens te zijn met de voorgestelde maatregel. Het is belangrijk dat zij dit zegt, want daarmee geeft zij aan het op dit punt met het beleid eens te zijn. De onderwijsachterstanden bestaan nog. In de brief die ik deze Kamer nog zal doen toekomen, hoop ik aan te tonen dat investeren aan de voorkant mijn aandacht heeft.

Mevrouw **Linthorst** (PvdA): Ik wil voorkomen dat er misverstanden ontstaan. Wij zijn het eens met het afschaffen van het OALT, maar het geld had onzes inziens op een andere manier besteed moeten worden aan dezelfde doelstelling.

Minister **Van der Hoeven**: Dat zou mijn volgende opmerking zijn geweest, die ik nu niet meer hoeft te maken.

Ik ben het met de heer Koekkoek eens dat de ruimte voor OALT in het onderwijs heel beperkt is. Ik wil echter OALT niet via de achterdeur weer binnenhalen. OALT, dat wil zeggen taalondersteuning, is geen kerndoel. Het is een middel om een taal te leren. Ik ben best bereid met u de discussie aan te gaan als wij over de kerndoelen spreken, maar daarop wil ik niet vooruitlopen.

De heer Koekkoek heeft het over Pools voor iedereen. OALT is juist niet voor iedereen. Het is

ondersteuning in de eigen taal om het Nederlands te leren en dat is een wezenlijk verschil. De kwintessens van de richtlijn was juist dat het werknemers betrof die zouden terugkeren naar hun eigen land. Om ervoor te zorgen dat er aansluiting op het onderwijs zou blijven voor de kinderen was het nodig er met OALT op in te springen. Het terugkeren is echter niet meer aan de orde. Je kunt dat dus niet als argument hanteren.

De heer **Koekkoek** (CDA): Voor het Pools zou de reden van migrerend werknemer wel kunnen gelden: Polen werken een tijd in Nederland, de gezinnen verblijven hier ook en op grond daarvan zou er behoefte aan onderwijs in het Pools kunnen zijn. Als scholen de mogelijkheid hebben om dat te organiseren, waarom dan niet als het volgens de afspraken in Barcelona wel kan in het Duits of het Frans? Het gaat er niet om dat het in algemene zin op grote schaal plaatsvindt, maar er kan behoefte aan zijn. Op voorhand wil ik dat niet uitsluiten. In het kader van de kerndoelen zullen wij die discussie nog voeren.

Minister **Van der Hoeven**: Laten wij het daar maar op houden.

Voorzitter. Tegen mevrouw De Rijk zeg ik: voor het kabinet heeft het leren van Nederlands prioriteit. Daarop zetten wij in. Het leren van Nederlands leidt tot integratie. Mevrouw De Rijk sprak ook over de verhouding tussen de Eerste en de Tweede Kamer, de begrotingsbehandeling en de behandeling van de wetsvoorstellen. Dat laat ik graag voor rekening van uw Kamer want daar ga ik niet over.

Mevrouw **De Rijk** (GroenLinks): U sprak over prioriteit voor integratie en het leren van de taal van het land waar men woont. Zojuist gaf ik de heer Schuyer iets te snel gelijk. In Frankrijk wordt namelijk wel degelijk onderwijs in de eigen taal en cultuur gegeven.

Minister **Van der Hoeven**: Dat doet niets af aan mijn antwoord dat het kabinet prioriteit geeft en blijft geven aan het leren van Nederlands.

Voorzitter. De heer Van Raak sprak over de kansrijke OALT-docenten. Voor de toezegging op dat punt heb ik flankerend beleid ontwikkeld. Ik geef geen vrijstellingen, maar ik pleeg overleg met mijn collega van Sociale Zaken en Werkgelegenheid om te bezien of wij op dat punt een oplossing kunnen vinden voor OALT-leraren die kansrijk zijn in het behalen van het PABO-getuigschrift en die hun werkloosheidssituatie graag zouden benutten om die studie af te ronden. Ik ga echter niet over het gevraagde. Ik kan op dit punt niets doen, omdat ik de bevoegdheid daarvoor niet heb. Wij zijn wel met elkaar in gesprek. Doordat het UWV vanaf 1 augustus 2004 in dezen ruimere bevoegdheden krijgt, is het gemakkelijker op maat beslissingen te nemen. Ik ben evenwel niet degene die de beslissingen daarover kan nemen.

Voorzitter. Ik begrijp dat de geachte afgevaardigden over OALT een motie hebben ingediend. Dat past bij de betogen die zij vanmiddag hebben gehouden. In de motie staat: van mening dat OALT-

middelen ingezet hadden moeten worden ter bestrijding van onderwijsachterstanden. Dat is een politieke uitspraak. Ik heb hier een andere uitspraak tegenovergesteld. Het kabinet heeft dat ook gedaan, namelijk door een regeerakkoord te sluiten waarin staat dat wij niet op deze manier willen handelen. Verder staat in de motie: verzoekt de regering in de begroting voor 2005 een bedrag ter grootte van de voormalige OALT-middelen in te zetten voor onderwijsachterstanden. Voorzitter. Gelet op het betoog dat ik heb gehouden kunt u zich voorstellen dat ik aanneming van deze motie met kracht ontraad.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De voorzitter: De aanwezige leden van de fracties van de PvdA en GroenLinks wordt conform artikel 112 van het Reglement van orde aantekening verleend, dat zij geacht willen worden zich niet met het wetsvoorstel te hebben kunnen verenigen.

Volgende week zal over de ingediende motie worden gestemd.

**

De vergadering wordt 19.20 uur tot 20.20 uur geschorst.

*B

!Beleidsdebat LNV!

Aan de orde is de voortzetting van het **beleidsdebat over de begroting van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (29200-XIV)**.

De beraadslaging wordt hervat.

*N

De heer **Rabbinge** (PvdA): Voorzitter. Ik dank de minister hartelijk voor de uitstekende beantwoording van de vragen. Het was erg plezierig om te zien dat hier iemand aan het woord was die kennis van zaken heeft, bereid is om duidelijke politieke opvattingen naar voren te brengen en zich niet schaamt voor het feit dat hij hier en daar dingen moet zeggen die wellicht niet helemaal politiek correct zijn. Het was heel plezierig om dat te horen.

De minister heeft heel duidelijk gezegd dat hij een visie heeft op de ontwikkeling van de landbouw en de omzetting van landbouwbeleid naar plattelandsbeleid. De visie op het drielagenmodel is in de stukken goed tot uitdrukking gekomen, maar de passie, de betrokkenheid en vooral het stimuleren van ontwikkelingen kwamen in het betoog van de minister goed tot uiting. Hij heeft gezegd dat het, als het drielagenmodel wordt gehanteerd, van belang is dat om te beginnen aandacht wordt besteed aan de eerste categorie, in feite vitale clusters. Dat zijn niet alleen agro-industrieterreinen, maar natuurlijk ook die goede gronden waarop de landbouw op een enorm niveau kan produceren, met minimale effecten voor de omgeving.

De minister heeft over de tweede laag gezegd dat het vooral de landschappelijke elementen zijn die tellen. Van belang is om te weten, op welk niveau je daarnaar

moet kijken. Betreft dat tienduizenden hectaren of honderdduizenden hectaren? Als het laatste het geval is, wordt het dan geen zaak om daarmee met een zekere terughoudendheid om te gaan? Dat wordt immers een substantieel bedrag, dat structureel moet worden toegekend aan degenen die daar actief zijn. Dit geldt vooral voor de veenweidegebieden, waarvan we er veel hebben. Het is van belang om te zien wat dat kwantitatief gezien betekent op het moment dat je daarop inzet.

De derde laag is een laag waarmee mogelijkheden buiten de landbouw worden gecreëerd. Ik heb er in mijn eerste termijn op aangedrongen om juist daarop een visie te geven. In veel ontwikkelingen is landbouw niet meer de primaire trekker, maar andere activiteiten die nevenschikt zijn en niet direct gerelateerd aan de landbouw. Zij kunnen dan wel weer van belang zijn om de vitaliteit in zo'n gebied te garanderen.

De Partij van de Arbeid vindt het van belang dat wordt geredeneerd vanuit de maatschappelijke doelstellingen, die centraal moeten staan. Als wij praten over duurzame ontwikkeling, betekent dit dat wij een goed evenwicht willen zien tussen die sociale, ecologische en economische doeleinden. Dat is een kwestie van uitwerken in verschillende lagen, maar er moet wel zichtbaar zijn hoe dat gebeurt. Dan is het van belang dat in de eerste laag, dus de laag van de vitale clusters, geen rol is weggelegd voor de overheid; integendeel, markt- en prijsbeleid moet zo snel mogelijk verdwijnen. Wel is er een rol voor de overheid weggelegd in het stimuleren van een en ander. De minister zegt dat hij en zijn departement ruimte bieden en richting geven. Het is dan goed om bij de transitie naar die duurzame landbouw duidelijk te maken, welke richting wij op willen. We willen met minder hulpmiddelen meer bereiken, we willen ruimte creëren voor natuurontwikkeling, we willen samenhang bewerkstelligen tussen eerste en tweede laag en we willen traditionele instrumenten zien ingezet: kennis en innovatie, waar nodig herinrichting en ten slotte bevordering van zodanige marktstructuren dat er optimaal kan worden gefunctioneerd. Dat zijn de drie kerninstrumenten die al in lengte van jaren zijn gehanteerd en die ook zeer succesvol zijn gebleken.

De coöperatieve bedrijfslevenstructuren hebben ons heel veel verder geholpen. Ik denk dat de minister als geen ander weet op welke wijze die ook nu nog weer functioneel kunnen zijn. Het is daarom ook zo beroerd dat juist in de eerste laag op een aantal plekken de coöperatieve structuur wat hapert en niet meer goed functioneert. Ik noem de implosie van Cebeco, een van de grootste landbouwcoöperaties. Het is zaak ervoor te zorgen dat dergelijke structuren die belangrijk zijn om de macht op de markt voor de primaire producenten te realiseren, worden voortgezet.

De derde opmerking die ik graag wil maken, is dat de minister terecht heeft gezegd niet voor middelvoorschriften te zijn maar wel voor doelvoorschriften. Ik vind het ook een doodlopende weg indien Europa door blijft gaan met de middelvoorschriften die in alle mate van detail allerlei zaken voorschrijven die, afgezet tegen de te realiseren doelstellingen, contraproductief blijken te zijn. Het is dan ook zaak om te voorkomen dat Europa op dat heilloze pad door blijft gaan.

Dat is bij de milieuwetgeving het geval en je ziet het ook op een aantal andere terreinen. Het zou mij veel waard zijn als de minister kon aangeven op welke wijze -- dan bedoel ik niet de wijze waarop het vaak in het kader van het landbouwdocument is gebeurd door met een bepaalde arrogantie te demonstreren dat Nederland het beter weet -- gezamenlijk gekomen kan worden tot de ontwikkeling van doelvoorschriften. Als dat niet gebeurt, kan het met name voor de sectoren die hoogproductief zijn heel slecht uitwerken, om niet te zeggen desastreus.

Mijn vierde opmerking betreft het natuurbeleid en het natuurbeheer. Ik geef de minister het voordeel van de twijfel waar hij zegt dat hij ook wil inzetten op het agrarisch natuurbeheer. Maar let wel, dat is niet de grote moneymaker die soms door een aantal mensen wordt gepropageerd. Het zal altijd marginaal zijn, want de waarden die wij bij het agrarisch natuurbeheer trachten te realiseren, zijn weliswaar ogenschijnlijk groot maar ze worden nauwelijks betaald. Dat zal dus ook niet de moneymaker voor vele bedrijven zijn die daarop inzetten. Bovendien hebben ze er de bedrijfsgrootte en de bedrijfsstructuur niet voor. Op een bedrijf van een paar honderd hectare kun je je nog wel permitteren om een stukje onland te beheren, maar als je slechts 40 of 50 hectare hebt, is dat vrijwel onmogelijk, omdat je de zaak dan niet rond kunt draaien. Het is dus van belang om er wat genuanceerd naar te kijken.

Ik heb tot nu toe steeds de minister aangesproken, maar mijn collega's hebben ook het een en ander gezegd. Collega Walsma heeft gezegd toch wel wat te zien in renationalisering van het landbouwbeleid. Mijns inziens zou dat laatste desastreus zijn voor onze land- en tuinbouw. Ons land is absoluut niet gebaat met renationalisering maar wel met een goed functionerende Europese markt.

Ik constateer verder dat het model dat de politicoloog Daalder hanteert waarbij de tegenstellingen tussen links en rechts niet op een lineaire schaal worden uitgezet maar meer in de vorm van een hoefijzer, ook in dit debat aan de orde is. Dat maakt dat ik constateer dat de SP en GroenLinks enerzijds en de SGP en ChristenUnie anderzijds veel dichterbij elkaar zitten dan de partijen die misschien wat meer het midden vertegenwoordigen en zich meer vinden in een zekere nostalgie en romantiek en in een zekere liefde voor iets wat in de jaren vijftig van toepassing was maar nu achterhaald is. Ik denk dat het onverstandig is om armoede te koesteren en om bedrijfsstructuren te bevorderen die zeker niet in staat zullen zijn om in een moderne samenleving te functioneren. Ik roep die collega's dan ook op: denk er nog eens goed over na vooraleer u door blijft gaan met dit te propageren; het is namelijk niet ten dienste van de betrokkenen en zeker niet ten dienste van de sector.

*N

De heer **Walsma** (CDA): Voorzitter. Ik dank de minister voor zijn boeiende inleiding en voor de inhoudelijk sterke beantwoording. Wij stellen dat zeer op prijs. Het vraagt veel tijd en energie om het beleid op de vandaag aan de orde zijnde thema's vorm en inhoud te geven. De minister

is daar goed mee bezig. Hij komt zeer overtuigend op ons over.

Wij zijn het eens met het streven naar verminderingen van de bureaucratie. De vraag is wat wij op nationaal niveau kunnen doen als Brussel daar niet of onvoldoende in meegaat. Ik doel hiermee op de vele regels, ook in het kader van de cross compliance met het oog op de inkomensondersteuning. Ik vraag mij af in welke mate hier iets van terecht kan komen. De EU en de nationale overheden zullen hierbij zoveel mogelijk gelijk moeten optrekken. Graag een reactie van de minister op dit punt.

Wij moeten niet negatief oordelen over de noodzakelijke schaalvergroting in de gebieden met weinig landschapsbeperkingen. Wanneer dit niet gebeurt, redt Nederland het niet op de wereldmarkt. De minister heeft bevestigd dat voor deze bedrijven nauwelijks een beroep kan worden gedaan op inkomensondersteuning. Bovendien moet aan veel voorwaarden voldaan worden, dus de kwaliteit van de producten moet goed zijn.

Ik ben het ermee eens dat het niet enkel negatieve kanten heeft dat boeren naar het buitenland vertrekken. Zij kunnen een voorbeeldfunctie vervullen in de andere EU-landen. Het is echter de vraag of dat wel opgaat. Wij moeten ons niet vergissen in de grote, vaak moeilijk te overbruggen cultuurverschillen. Ik hoor in toenemende mate dat boeren en tuinders zich niet altijd zo kunnen ontplooien als zij hadden gedacht. Ik noem het voorbeeld van de tuinders in Spanje. Zij hebben problemen met de niet al te beste arbeidsmentaliteit aldaar. Melkveehouders in Denemarken geven aan dat het, vanwege de stijging van de grondprijs en vanwege de toenemende regelgeving, niet gemakkelijk is om daar een bedrijf te runnen. Meerdere betrokkenen hebben laten weten een terugkeer naar Nederland te overwegen.

Ik krijg nog graag antwoord op de volgende vragen. Het rapport van Alterra handelt over het fonds voor de bekostiging van groene diensten. De minister heeft daar geen inhoud aan gegeven. Ik verneem graag op grond van welke argumenten hij deze suggestie afwijst.

Onlangs is uitvoerig gesproken over de problematiek van werknemers uit andere EU-landen, zoals Polen. Daarbij gaat het onder andere om de uitzondering op de arbeidsmarkttoets. Valt de land- en tuinbouw nu wel of niet onder de uitzonderingscategorie?

Over de renationalisatie heeft collega Rabbinge al het nodige gezegd. Ik ben overigens ook benieuwd naar de mening van de minister op dit punt.

Er wordt verschillend geoordeeld over de vraag of tarragrond een afvalproduct is.

Het Hof van Justitie in Luxemburg vindt dat het wel een afvalstof is, maar de Raad van State in Nederland heeft hier anders over geoordeeld. Het is een belangwekkende aangelegenheid. Ik zou graag van de minister willen horen hoe daarmee wordt omgegaan en of hij de mening van de Raad van State deelt. Zo ja, zal hiernaar gehandeld gaan worden in Nederland?

Voorzitter. De slotvraag betreft de problematiek van de objectieve informatie. Ik heb dit aan de orde gesteld naar aanleiding van onderzoek dat gedaan is naar de verontreinigde zalm. Wetenschappers spreken elkaar tegen wat de gevaren daarvan betreft, maar er worden toch

besluiten genomen. We willen graag dat er besluiten op degelijke gronden worden genomen. Dit is een moeilijke zaak. Ik hoor graag van de minister hoe hiermee wordt omgegaan.

*N

De heer **Pormes** (GroenLinks): Voorzitter. Ook ik dank de minister voor de gegeven antwoorden. De vertegenwoordiger van de fractie van de PvdA begon de minister te bejegenen. Hij zei dat de minister niet met de gebruikelijke Hollandse arrogantie de problemen tegemoet moest zien. De PvdA heeft ook last van die arrogantie. Zij meent kennelijk dat zij het monopolie heeft op hoe de werkelijkheid eruit ziet. Ik zou de PvdA willen oproepen tot enige zelfkritiek, omdat zij zeer veel heeft bijgedragen aan de huidige staat van dienst van de landbouw.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mijnheer de voorzitter. Dit is een uitnodiging om te vragen wat de heer Pormes daaronder verstaat. Heeft de PvdA dat op zijn geweten? Wij hebben inderdaad volop bijgedragen aan de opzet van het Europese landbouwbeleid en wij zijn daar trots op. Dat heeft ontzettend veel goede dingen gebracht. Wij weten ook dat er een herstructurering van de landbouw had moeten plaatsvinden. Wij hebben dat tijdig gesignaleerd. Wij hebben daar keer op keer in het Europese en het nationale parlement op gewezen. Daar is niet veel van gerealiseerd, niet omdat de PvdA het niet wilde, maar omdat er ook veel inertie was in het Nederlandse parlement, onder andere bij de partij van de heer Pormes.

De heer **Pormes** (GL): Ik heb dat verhaal regelmatig beluisterd. De Partij van de Arbeid wijst bij alles wat er is misgegaan regelmatig vooral op anderen, ook al heeft zij regeringsverantwoordelijkheid gedragen. Het lijkt mij echter niet goed om het paarse beleid en alle kabinetten waarvan de PvdA heeft deel uitgemaakt en waarin zij voluit verantwoordelijk is geweest voor het landbouwbeleid, hier te gaan verdedigen. Spreken over 10% biologisch landbouwbeleid is geen nostalgie. Spreken over dierenwelzijn is ook geen nostalgie. En dat wij niet willen dat er met 17 miljoen dieren door Europa wordt gesleept, is ook geen vorm van nostalgie.

Ik zal zeggen wat wij willen. De PvdA en GroenLinks zijn het met elkaar eens. Ook wij delen het standpunt van de minister om geen inkomenssteun te verlenen aan bedrijven die niet levensvatbaar zijn. Er gaan dagelijks zes of zeven landbouwbedrijven over de kop. Het gaat om duizenden bedrijven per jaar. Er zijn ook veel boerengezinnen die ver beneden het gewenste inkomensniveau blijven, maar er zijn veel nieuwe initiatieven. Ik heb de minister er bij interruptie al op gewezen dat 40% van die boerenbedrijven erin geslaagd is "klein" te blijven maar tegelijkertijd met allerlei andere inkomsten het hoofd boven water te houden en de identiteit van het bedrijf te behouden en het karakter van het platteland waar zij werken en wonen in stand te houden. Dat kan omdat zij niet alleen verdiepen maar ook verbreden. Wij pleiten daarvoor. Ik vind het niet erg als dat nostalgie is, want daar sta ik voor.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mijnheer de voorzitter. Dit is een veel genuanceerder beeld dan de heer Pormes in eerste termijn naar voren bracht. Ik ben het daar ook niet mee oneens. Het is goed om je te realiseren dat de uitstoot doorgaat, dat je dat mitigeert en probeert te begeleiden. Tegelijkertijd moet er ook naar alternatieven worden gezocht. De heer Pormes hoeft mij niet te vertellen dat die veerkracht in de boerensamenleving bestaat. Ik ben daar dagelijks getuige van.

De heer Pormes vraagt de overheid om steun te geven aan een bedrijvigheid waarvan hij nu afstand neemt, maar die hij in zijn eerste termijn duidelijk propageerde.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik blijf bij mijn standpunt. Ook dit heb ik in de eerste termijn genoemd, zeker in het interruptiedebat met de minister. Wij vinden het geen nostalgie als wij oog hebben en houden voor de slachtoffers van het beleid, voor hen die niet in staat zijn die veerkracht duidelijk te maken en om te schakelen, maar juist in de armoedeval terecht komen. Ik vind het vanuit de politiek-ideologische kant van het verhaal goed dat wij voor die groep blijven opkomen. Wij vragen ook aandacht voor die groep. Als dat nostalgie is, vind ik dat niet erg. Dat vind ik een goede zaak. Al die initiatieven verdienen onze steun. Ik heb alleen maar geprobeerd om de minister op te roepen om ook te kijken naar de verborgen armoede op het platteland. Daar praten wij over.

Ik ben blij dat de minister onze zorgen deelt over het onnodig gesleep met dieren. Het is jammer dat daarvoor geen draagvlak is in Europa. Het getuigt van lef dat hij van zijn voorzitterschap gebruik wil maken om te proberen daar toch nog wat beweging in te krijgen. Dat siert deze minister. Hij is daar niet optimistisch over, maar het is goed dat wij telkens laten zien dat wij daarvoor opkomen.

Wij delen de visie dat handelsliberalisering wel goed is voor de ontwikkelingslanden, maar lang niet voldoende. Er is natuurlijk ook een keerzijde: wij stellen hoge eisen aan voedselkwaliteit. Die eisen moeten wij niet loslaten, ook niet als het gaat om producten van ontwikkelingslanden. Tegelijkertijd hebben wij de plicht om juist die landen te ondersteunen op het gebied van capaciteitsopbouw en het controlesysteem: zorgen dat zij kwaliteit kunnen leveren. Juist in die zin moeten wij proberen om die landen op dat niveau te tillen. Dat is een ambitie. Volgens mij deelt de minister dit standpunt, dat hij al eerder zo heeft uitgedragen.

De minister deelt mijn pessimisme dat wij van de Verenigde Staten, in ieder geval tot de verkiezingen, niet veel goeds hoeven te verwachten. Uitsluitend lippendienst. Bush zit in de problemen. Dat weten we. Hij kan het zich niet veroorloven om allerlei impopulaire maatregelen te nemen. Toch moeten wij verder. De minister heeft al vaker getoond dat hij erg creatief is. Ik wil hem daarom vragen met welke creatieve vondsten hij tracht daar toch nog wat beweging in te krijgen, ook al weten wij dat we met Bush niet veel verder komen omdat hij uitsluitend oog heeft voor zijn herverkiezing.

Ik had verwacht wat meer maatregelen te horen voor het geval wij de 10% biologische landbouw in 2010 niet gaan halen. Dat is een kleine teleurstelling. De minister blijft bij de evaluatie. Misschien is het goed om af

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

te spreken dat wij bij de evaluatie geïnformeerd worden over de maatregelen die genomen zullen worden om de doelstellingen overeind te houden.

*N

De heer **Van Heukelum** (VVD): Voorzitter. Ik zeg de minister dank voor zijn antwoord op onze inbreng. Ik heb er met genoegen naar geluisterd. In mijn eerste termijn heb ik over het maatschappelijk debat over de intensieve veehouderij gezegd dat er niet zoveel nieuws was. Dat heb ik van de minister niet gehoord, maar hij heeft de zaken wel op een gedreven manier nog eens op een rijtje gezet. Zijn beleid en voorgenomen beleid heeft hij heel duidelijk weergegeven. Daar ben ik hem erkentelijk voor.

Ik heb vooral met instemming geluisterd naar zijn reactie op de inbreng van de SGP en de SP over de huidige situatie en de toekomst van de landbouw in Nederland. Ik denk dat de minister daarbij heel reëel is geweest. We moeten niet te veel ideeën hebben over kleinschaligheid. In tegenstelling tot anderen heb ik niet het gevoel noch de ervaring dat dit een verarming van het platteland met zich brengt, ook niet van de sociale structuur. Ik woon al sinds jaar en dag in een plattelandsdorp. Vroeger was de brink omringd met boerderijen. Die zijn allemaal weg. Ze zijn naar het buitengebied gegaan of opgeheven, maar het dorp heeft zeker nog een agrarisch karakter.

Wij hebben vandaag weinig gesproken over de Nota ruimte. Daarin staat dat er nieuwe gebruikers van het platteland komen die de samenleving en de sociale structuur in stand houden. Alles heeft een tijd en een plaats onder de zon, zou ik zeggen. De tijd zal leren of wij gelijk hebben of niet.

Ik herinner mij nog de discussie in de jaren vijftig, toen Mansholt zijn grootschaligheidsbeleid propageerde. Ik heb eens gelezen dat hij in Duitsland werd uitgemaakt voor Bauernmörder en ik weet niet wat nog meer. Wij hadden daar allemaal grote problemen mee, maar toch moet je achteraf constateren, met alle kanttekeningen die je erbij kunt plaatsen, dat het beleid voor Nederland, en zeker voor de Nederlandse agrariërs, zegenrijk heeft gewerkt, al heeft het de kop gekost aan talloze kleine keuterboertjes. Ik denk dat een beetje nuanceren hierbij wel goed is.

Voorzitter: Schuyer

De heer **Van Heukelum** (VVD): Ik heb nog een paar opmerkingen over de eerste termijn, waarin ik vrij veel tijd en aandacht heb besteed aan de intensieve veehouderij. De minister zegt dat de overheid niet van plan is om deze zaak af te bouwen, maar ook niet om deze uit te breiden. Ik proef hieruit dat hij zegt dat de markt haar werk maar moet doen. Ik ben het daar uiteraard mee eens, maar ik ben wel iets minder pessimistisch. Uiteraard zie ik ook donkere wolken boven die sector hangen. Als ik de veranderingen in het mestbeleid en de kaderrichtlijn water aan zie komen, ben ik ook niet optimistisch, maar toch denk ik dat er met goed ondernemerschap nog wel wat te halen valt.

Een voorwaarde is wel dat er geen overdadige regelgeving is voor de sector in vergelijking met de rest van Europa. De minister streeft naar een level playing field. Ik begrijp en accepteer dat de minister zegt dat het beleid in Brussel wordt gemaakt en dat hij zich daar hard zal maken voor gelijke regelgeving. De vraag is: wat als dat level playing field niet tot stand komt? Ik heb al gewezen op de mislukking van het overleg over het diertransport. Ik ben daar niet zo optimistisch over en ik vraag of de minister in zijn beleid ook rekening houdt met die mogelijkheid.

Ik had ook gevraagd of de minister bereid is om een deel van het geld van de ecologische hoofdstructuur te besteden aan landinrichting en structuurversterking van het platteland in andere provincies dan die van de reconstructiegebieden.

*N

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Voorzitter. Het is een mooie dag, want dit is al de derde voorzitter die wij hebben. De turnover van voorzitters is geweldig vandaag.

Allereerst bedank ik de minister voor zijn serieuze manier van debatteren. Ik constateer dat hij zijn schoolmeesterschap en zijn afkomst niet verloochent. Ik heb vandaag ook weer veel geleerd, want ik ben nog maar een jonkie in uw midden.

Ik heb een aantal positieve dingen gehoord die ik even opnoem. Wij moeten streven naar het afbouwen van subsidies, waarbij de toegang vrij wordt voor de afzet van ontwikkelingslanden. De minister heeft op mijn interruptievraag beaamd dat dit heel duidelijk is gekoppeld aan steun aan de armsten van de armen, vooral door competentie building aan te bieden. Een ander punt is een eerlijke prijs betalen voor producten uit ontwikkelingslanden. Boeren die in bepaalde gebieden opereren, die de vitale clusters worden genoemd, worden uit de algemene middelen ondersteund. De minister zei heel duidelijk dat het hierbij niet alleen gaat om voedsel, maar ook om andere maatschappelijke producten. Het is wel van belang dat deze gedefinieerd worden.

Ziet de minister het als zijn taak, dit te faciliteren?

Er is gesproken over het imago van de sector. Ik ben huisarts en ik ben de laatste jaren nogal bezig geweest met de veranderingen van het beroep van huisarts en de manier waarop dat in de markt moet worden gezet. Ik zie veel raakvlakken tussen het beroep van boer en huisarts op het gebied van samenwerking, schaalvergroting en dergelijke. Het imago van de sector zou veel beter kunnen. De sector is zelf ook debet aan het negatieve imago door de dierziekten en het afmaken van heel veel beesten. Bij heel veel mensen heeft dat een negatief beeld geschapen van de sector. Anderzijds waarderen mensen het ook heel erg dat er koeien in de wei lopen. Misschien is dat nostalgisch, maar het geeft de rust en de ruimte weer.

Hoewel ik het risico loop, geïnterrumpeerd te worden, kan ik het niet nalaten te zeggen dat de PvdA op de een of andere manier de indruk heeft dat de SP de armoede wil koesteren en leeft vanuit nostalgie. Dat is absoluut niet waar. Voor ons is het van belang dat duurzame ontwikkelingen gestimuleerd worden en staat

duurzaamheid in het verlengde van rentmeesterschap. Je kunt dat conservatisme noemen, maar in mijn ogen is dat juist modern en visionair. Het zegt misschien meer over de PvdA dan over de SP.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mevrouw Slagter zegt terecht voorstander te zijn van duurzame ontwikkeling. De dynamiek zit in het woord duurzame ontwikkeling. Zij wil de maatschappelijke doeleinden als ijkpunt nemen voor alle ontwikkelingen die zich in de agrarische sector en op het platteland voordoen. Als zij het op die manier uitlegt, ben ik daar uiterst gelukkig mee. Het ligt precies in het verlengde van mijn betoog in eerste termijn.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Okay, dan hebben wij elkaar toch weer gevonden.

De minister zegt te geloven in biologische landbouw. Eigenlijk moet dat duurzame landbouw zijn. De discussie gaat dan al gauw weer over de vraag wat daarmee wordt bedoeld. Ik versta daaronder een weliswaar trage, maar toch groei. Etikettering zou op de helling moeten. Ik ben benieuwd hoe de minister dat denkt te gaan doen. Wij kijken uit naar de evaluatie aan het eind van het jaar. Wij worden graag op de hoogte gehouden.

Positief is dat de minister voorzichtig en behoudend wil zijn op het gebied van genetisch gemodificeerde gewassen. Er is nog steeds te weinig over bekend. In onze ogen geldt dan het voorzorgsprincipe. Het lijkt mij desondanks goed naar wettelijke kaders te streven. Ik ben benieuwd naar de ontwikkelingen op dat gebied.

De toelichting op de Voedsel- en Warenautoriteit was heel goed, met name de onafhankelijke beoordeling van de risico's is erg belangrijk.

Wij kunnen alleen maar toejuichen dat vaccineren is toegestaan. Laten wij dat element met de rest van dierenwelzijn hoog op de agenda zetten tijdens het Europees voorzitterschap.

Het feit dat ik geen antwoord heb gekregen op mijn vraag over de varkens in Brabant beoordeel ik negatief. Dat hoort bij de intensieve veehouderij die ik ook als negatief beschouw. Het antwoord van de minister dat het niet de taak van de overheid is de intensieve veehouderij af te bouwen dan wel te stimuleren, vind ik wat te gemakkelijk. Indirect heeft de overheid daar wel een taak in. De overheid moet kaders stellen op het gebied van gezondheid, milieu en dierenwelzijn. De overheid moet de implementatie van de Kaderrichtlijn bewaken. Mijns inziens komt dat erop neer dat er in ieder geval geen 19 mln varkens in Brabant kunnen rondlopen. Ik ben dan ook van mening dat de overheid daarin wel degelijk een taak heeft. Ik hoor graag de toelichting van de minister.

Een algemeen gevoeld minpunt lijkt mij de overproductie, terwijl er nog steeds honger wordt geleden.

Dat blijft natuurlijk een heel pijnlijk punt. Ik vraag mij af of onze rol in de rivier van ontwikkelingen die kennelijk niet te stuiten is, maar waarin wij wel stenen kunnen leggen, niet die van veerman zou kunnen zijn. Een veerman is een soort bruggenbouwer. Laten wij die rol dan maar waarmaken.

Voorzitter: Jurgens

*N

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Mijn opmerkingen in tweede termijn vallen in twee delen uiteen, maar allereerst dank ik de minister van LNV voor zijn reactie, soms expliciet en soms impliciet, op onze inbreng in eerste termijn. Ik kon mij heel goed vinden in de algemene beschouwing waarmee hij begon. Op belangrijke onderdelen was er ook sprake van herkenning en van instemming met zijn visie, ook op de toekomst. Hij heeft benadrukt dat de Nederlandse landbouw zich niet op een eiland bevindt. Dat gegeven moeten wij bij allerlei beslissingen natuurlijk stevast voor ogen houden. Hij heeft met enige nadruk gezegd dat nog niet alle perspectieven voor de landbouw zijn verdwenen; misschien kan ik dat woordje "nog" weglaten. Hij heeft daar echter aan toegevoegd dat sommige regio's niet meer zullen kunnen meedoen aan de agrarische productie. Dan komt onvermijdelijk de vraag naar voren waaraan hij daarbij denkt. Zou hij in tweede instantie misschien op de vraag willen ingaan of hij daarbij bijvoorbeeld denkt aan de zand- en lössgronden? Moeten wij die eigenlijk afschrijven als het gaat om de toekomst van de landbouw?

De minister heeft benadrukt dat het de taak van de overheid is om ruimte te scheppen en richting te geven. Dat brengt mij bij een tweede vraag: is er in een land zoals het onze nog wel ruimte, met name gelet op het enorme kostenniveau en het kostenverschil met andere Europese landen? Het komt mij voor dat dit kostenverschil in de toekomst misschien kleiner wordt, maar voorshands is dat verschil in ieder geval nog aanmerkelijk. De vraag is of Nederland op dat punt vruchtbaar, rationeel en rendabel kan opereren.

Ook de sociale gevolgen van de inkrimping van de agrarische sector zijn aan de orde geweest. De minister zei met enige nadruk dat de overheid geen specifieke zorg heeft voor het inkomen van boer en tuinder. Daar ben ik het op zich mee eens, maar ik en anderen hebben bijvoorbeeld ook de gevolgen van braakliggende weiden en akkers aan de orde gesteld. Hoe vangen wij die gevolgen op? Of is dat een prijs waarvan wij de betaling zonder meer moeten aanvaarden? Ik zou het op prijs stellen als de minister daar nog even op terugkomt.

Ik zei al dat de minister ook impliciet op diverse vragen van ons is ingegaan, maar enkele concrete vragen zijn blijven liggen. Ik noem nu alleen even kort de onderwerpen van die vragen: de subsidiëring van bos buiten de EHS, de EPD-gelden voor Oost-Nederland en de aansluiting tussen Europese en Haagse regels.

Het tweede deel van mijn opmerkingen betreft het beeld van de landbouw dat ik voor ogen heb. Daarbij richt ik mij vooral tot de heer Rabbinge en indirect misschien ook tot de heer Van Heukelum.

Impliciet in een interruptie in eerste termijn en expliciet in tweede termijn wekte de heer Rabbinge de indruk dat ik een soort romantische, nostalgische en zelfs een sentimentele visie op de landbouw zou hebben. Ik denk dat dit op enig misverstand berust. Zolang ik mee mag praten, heb ik mij namelijk uitgelaten voor marktwerking en tegen subsidiestelsels, de stelsels die wij nu noodgedwongen moeten afbouwen. Lang voordat de meest recente liberaliseringsbeweging op gang was gekomen, was het al

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

mijn standpunt dat de markt zijn werk moet kunnen doen en dat wij niet moeten denken dat wij op de langere termijn zaken met behulp van subsidiestelsels in de benen kunnen houden.

De heer **Rabbinge** haalde het gezegde aan: verandering is verslechtering, zelfs als het een verbetering is. Dat is mooi gezegd, maar ik herken mij geenszins in dit gezegde. Ik heb zelf ook het idee dat mijn inbreng in eerste termijn ook geen aanleiding tot een dergelijke opmerking heeft gegeven. Ik heb op veranderingen gewezen, zoals de problematiek van de wijkers versus de blijvers, zeg maar: de winnaars en de verliezers. Ik heb daarbij het volgende gezegde aangehaald: de een zijn dood is de ander zijn brood. Ik zou de heer **Rabbinge** willen vragen of in zijn ogen verliest hier ook winst is.

De heer **Rabbinge** (PvdA): De heer **Holdijk** zegt dat hij altijd het vertrouwen heeft gehad dat via de markt nieuwe structuren kunnen ontstaan en dat hij een tegenstander is en was van subsidies. Dat is echter niet mijn opvatting. Ik vind namelijk dat de markt heel goed gebruikt kan worden als een instrument om nieuwe structuren tot stand te brengen, maar dat de overheid als marktmeester wel gehouden is om een visie te hebben op wat de gewenste toekomstige ontwikkelingen zijn. Ik keer mij dus tegen opmerkingen als zou ik inertie willen bevorderen en veranderingen willen tegengaan. Ik beluisterde dat in het betoog van de heer **Holdijk**, maar hij heeft mij nu helemaal gerustgesteld met zijn opmerking dat hij daarvan geen voorstander is en dat hij slechts wil voorkomen dat diegenen die door het ijs zakken, in een sociaal onacceptabele situatie terechtkomen. Hij zal het met mij eens zijn dat dit niet de primaire verantwoordelijkheid van de minister van Landbouw is. Dat is de verantwoordelijkheid van ons allen en die moet tot uiting komen in ons sociale beleid.

De heer **Holdijk** (SGP): Deze opmerking van de heer **Rabbinge** neemt iets van mijn ongerustheid weg. Ik heb namelijk zeker niet de indruk willen wekken dat ik een voorstander ben van beleid dat enkel is gericht op behoud. Dat kan mij redelijkerwijs ook niet worden verweten.

In eerste termijn heb ik niet louter en alleen gewezen op de sociale gevolgen. Ik heb de minister namelijk ook gevraagd wat volgens hem de gevolgen voor landschap en cultuur zijn. De heer **Rabbinge** sprak in tweede termijn echter zeer gereserveerd over agrarisch natuurbeheer en dat roept bij mij de vraag op wat hij wil doen met die braakliggende akkers en weiden. Welk perspectief ziet hij hiervoor?

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik beweer dat het verstandig is om de ecologische hoofdstructuur te ontwikkelen en daarbij zo mogelijk boeren in te schakelen. Dat zijn overigens vaak boeren die afscheid hebben genomen of aan het nemen zijn van de primaire productie als hoofdkomen. Ik ben daarvan een voorstander, maar dat neemt niet weg dat ik wel diegenen wil waarschuwen die zeggen dat dit een belangrijke bron van inkomsten kan worden. Als iemand grutto's en Kievieten houdt, zou hij daar volgens deze mensen een dikke boterham mee moeten kunnen verdienen.

Dat is een illusie en daar ben ik tegen. Ik vind het ook een fopspeen op het moment dat dit aan boeren wordt voorgehouden als een alternatief voor het produceren van melk, tarwe of maïs.

De heer **Holdijk** (SGP): Ik kan het daar in hoge mate mee eens zijn. Feit blijft evenwel dat ik graag de kans benut zou zien om boeren die over een restcapaciteit beschikken en bovendien kunnen en willen, in te schakelen bij het landschappelijk beheer of natuurbeheer. Eerder is de term "slachtoffers van beleid" gevallen. Ik denk dat wij daarover in alle realiteit kunnen en moeten spreken. Als wij degenen die zich slachtoffer van beleid voelen, langs deze weg een hand toe kunnen steken, dan vind ik dat wij dat niet na mogen laten. Hiermee is tenslotte ook het maatschappelijk belang gemoeid.

De minister citeerde in zijn eerste termijn **Slicher** van Bath met de bekende zegswijze: onderschat de veerkracht van de landbouwers niet. Ik heb zelf het woord "taaiheid" gebruikt en ik denk dat dit equivalenten genoemd mogen worden. Ik heb daar nog altijd vertrouwen in.

*N

Minister **Veerman**: Voorzitter. Ik zal mijn best doen om mijn beantwoording binnen de voor dit onderwerp gestelde tijd af te ronden en toch recht te doen aan de vragen die in tweede termijn zijn gesteld. Gemakshalve loop ik de sprekers langs. Ik zal daarbij ook nog ingaan op een aantal vragen die in eerste termijn zijn gesteld, maar die ik vooralsnog heb overgeslagen om mijn betoog in eerste termijn wat compact en in algemene termen te houden.

De heer **Rabbinge** heeft gewezen op het onderscheid in de zogenaamde drie lagen benadering. Wij zijn het er geheel over eens dat de eerste laag uiteindelijk geen ondersteuning behoeft, maar slechts in de transitieperiode geholpen zou moeten worden. Dit is ook aan de orde en ik heb in mijn antwoord in eerste termijn gezegd dat ik voorzie dat er een discussie komt omtrent de publieke middelen die ingezet moeten worden voor de landbouw. Het zal dan vooral gaan om de vraag op welke categorieën bedrijven, welke sectoren en welke regio's dit betrekking zou moeten hebben. Ik wijs renationalisatie van het landbouwbeleid natuurlijk af. Nederland heeft als exporterend land bij uitstek belang bij een gemeenschappelijke markt en een gemeenschappelijk landbouwbeleid zodat de productievoorzwaarden hetzelfde kunnen zijn en de productieomstandigheden zoveel mogelijk op elkaar lijken.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik denk dat het misverstand uit de wereld moet worden geholpen omtrent directe steun aan de eerste categorie. De overheid moet zich echter wel gehouden weten aan indirecte steun in de vorm van kennis- en innovatiebeleid, herinrichtingsbeleid waar nodig en tenslotte ook een beleid dat is gericht op het versterken van coöperatieve en andere structuren in onder meer fiscale zin.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

Minister **Veerman**: Ik ben het daar geheel mee eens. In feite komt het erop neer dat de overheid het klassieke overheidsinstrumentarium in moderne zin moet inzetten voor deze structuurveranderingen. Het gaat dan bijvoorbeeld om kennisoverdracht en het bevorderen van kavelruil zodat de efficiency van het grondgebruik kan toenemen. Het bundelen van de beschikbare budgetten, zal daar zeker een bijdrage aan leveren omdat dit de overzichtelijkheid ten goede komt en wij het geld gericht kunnen inzetten, zodanig dat de bedrijven van de eerste categorie de wereldmarktsituatie op den duur aankunnen.

Voorzitter. Wat de middelen- en doelvoorschriften betreft, zijn wij het volmaakt eens. Wat gaan wij hieraan doen? Ik hoop dat ik de gelegenheid zal hebben om daar nog verder over te spreken in de Europese raad, maar wij weten allemaal dat het veranderen van richtlijnen niet eenvoudig is en een zaak van lange termijn. Bij de kaderrichtlijn water hebben wij natuurlijk nog de gelegenheid om het principe van doelvoorschriften in plaats van middelenvoorschriften gestalte te geven.

De heer **Walsma** (CDA): Ten aanzien van de renationalisatie wil ik nog zeggen dat ik het eens ben met de minister. Dat moet echter wel betekenen dat alle landen zich gelijk gedragen, anders raak je in het nadeel.

Minister **Veerman**: Dat was in mijn antwoord duidelijk en ik bevestig dat graag nog eens.

Voorzitter. De vraag van de heer Rabbinge op welke wijze ik bijdraag aan de transitie naar de duurzame landbouw acht ik beantwoord door mijn verwijzing naar het feit dat wij de transitieactiviteiten ondersteunen. Dat doen wij met kennis en met projecten voor de zogenaamde nieuwe landbouw. Wij hebben een brede transitie-arena ingericht. Dat zijn allemaal mooie woorden. Het komt erop aan dat de dingen gebeuren die gebeuren moeten en dat wij niet papier produceren, maar zorgen dat wij nieuwe initiatieven ondersteunen en dat wij kijken hoe wij deze verder gestalte kunnen geven met onze kennis en ervaring en misschien ook met de inzet van mensen.

Een verdere vraag van de heer Rabbinge betrof de grootte van de tweede laag. Hij wilde weten hoeveel hectaren dat betreft. Dat is een terechte vraag. Er komt meer gebied in aanmerking voor de kwalificatie dan dat wij middelen hebben, dat is wel duidelijk. Als wij in één keer 300.000 ha zouden aanwijzen, hebben wij daar het geld niet voor. Wij staan voor een groeimodel, waarbij wij beginnen met een veenweidegebied dat er in ieder geval onder valt. Wij proberen het voort te zetten en ons te concentreren op bijvoorbeeld gebieden met een hoge stedelijke druk en hoge landschappelijke kwaliteit, evenals op gebieden die binnen nationale landschappen vallen. Het Rijk zal de middelen voor nationale landschappen concentreren op dergelijke landschappen en wij zullen zien hoe wij daaraan met inzet van andere overheden en koopfinanciering verder vormgeven.

De heer Rabbinge zegt ook dat agrarisch natuurbeheer makkelijker inpasbaar is in grote bedrijven dan in kleine. Wij moeten daar genuanceerd naar kijken. Ik denk niet dat de omvang van een bedrijf bepalend is voor de mogelijkheden van agrarisch beheer, maar meer het

type bedrijf en de plaats waar het bedrijf gelegen is. Het moet immers gaan om natuurbeheer. Kleine bedrijven die in de nabijheid van de EHS liggen, kunnen wellicht zelfs beter bijdragen aan de ontwikkeling van het natuurbeheer dan geïsoleerd liggende bedrijven die groter zijn. Ik denk dus dat de heer Rabbinge terecht de nuance bepleit.

Voorzitter. Dan kom ik tot de beantwoording van de vragen van de heer Walsma. Bijna iedereen in Nederland is het ermee eens dat wij minder bureaucratie moeten hebben en dat er geen nieuwe bureaucratie moet voortvloeien uit de regels rondom de "cross-compliance". Daar hebben wij best zorgen over. Brussel en de Europese Commissie zijn altijd goed in het maken van regels, maar het zijn de lidstaten die deze regels moeten uitvoeren en controle daarop moeten uitoefenen. Die controle moet in alle landen in gelijke intensiteit en onder gelijke voorwaarden gebeuren. Ik ben het ook met hem eens dat de gevolgen en nadelen van emigratie divers moeten worden gezien. Ik ken ook voorbeelden van boeren die na emigratie van een koude kermis thuis zijn gekomen. Wij kennen die verhalen allemaal. Toch heb ik bij mijn bezoeken aan de hoofdsteden van de nieuwe lidstaten heel duidelijk van de verantwoordelijke landbouwministers, ook namens hun regeringen, de indruk gekregen dat men openstaat voor het ontvangen van boeren uit Nederland, vanwege het hoge kennisniveau en de geweldige reputatie die wij hebben. Natuurlijk ontmoeten boeren daar van alles, maar er is inmiddels ook een heel netwerk ontstaan van boeren die er al een poosje zijn en die hun nieuwe collega's opvangen en wijzen op de voetangels en klemmen die er eveneens te vinden zijn.

De heer Walsma vraagt wat wij kunnen doen aan die kwestie van de koeien in de wei. Het betreft hier een lastig punt. Vanuit landschappelijk oogpunt is natuurlijk te verkiezen wat hij zegt. Terecht wijst de heer Walsma erop dat er voortschrijdende schaalvergroting is, vooral in de gebieden met weinig landschapsbeperkingen. Dat is een gevolg van de economische wetmatigheden. Daaraan kunnen wij ons niet of maar zeer ten dele onttrekken en als wij ons eraan onttrekken, maken wij de keus voor een ander bedrijfstype. Dat betekent weer het inslaan van een andere richting. Je kunt bijvoorbeeld kiezen voor biologische productie of voor de combinatie van voedselproductie en het voortbrengen van meer landschappelijkheid, dus voor publieke dienstverlening. De vraag of koeien in de wei blijven lopen is niet alleen afhankelijk van de economische ontwikkeling, maar ook van de keuzen die boeren maken. Ik hoop dat het kabinet morgen instemt met mijn beleidsvoornemen rondom de mestwetgeving. Dan zal blijken dat de toepassing van de Nitraatrichtlijn en de noodzaak om de fosfaathoeveelheden te verminderen de boer zullen dwingen tot het maken van nog duidelijkere keuzen dan die in het verleden zijn gemaakt. De wetgeving dwingt ze daartoe. Ik vind dat niet per se verarming, maar het vergt wel ondernemerschap en duidelijkheid. Daarom zei ik in mijn eerste termijn: ik deel geen strohalmen uit. Ik zeg zoals het is onder het motto: het zijn je vrienden die je de waarheid voorhouden. Ondernemers kunnen, hoe moeilijk dat vaak ook is, kiezen. Vervolgens kan de overheid nagaan wat gedaan kan worden om het proces te begeleiden. Niet om de

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

gevolgen daarvan op te vangen, maar om naast de boer en de tuinders te staan bij het doorlopen van het proces dat nu eenmaal een gevolg is van de omstandigheden.

Voorzitter. De heer Walsma stelde een vraag over de voedselveiligheid. Hoe waarborgen wij objectieve informatie? De heer Walsma gaf het voorbeeld van de zalm. Elk land moet het product dat het op de markt brengt controleren. Die producten kunnen met bepaalde stoffen de normen overschrijden. Zalm kan bijvoorbeeld te veel pcb's bevatten, maar er kunnen in producten ook te veel dioxines zitten. Als dat het geval is, moeten de producten worden afgekeurd. Als toch producten waarmee de normen worden overschreden in het handelscircuit terechtkomen, is de desbetreffende lidstaat verplicht om dat te melden via het rapid alert system van de Europese Unie, zodat de andere lidstaten geïnformeerd kunnen worden en passende maatregelen kunnen treffen. Op die manier kunnen wij snel reageren. Dat doen wij op basis van de best mogelijke informatie. In ons land speelt de Voedsel- en warenautoriteit in dezen een belangrijke rol. Eerder heb ik gesproken over de onafhankelijkheid van die autoriteit.

De heer Walsma stelde ook een vraag over het Groenfonds. In het Terrarapport wordt voorgesteld om groene diensten uit het Groenfonds te betalen. Dat heb ik overwogen. Waarom heb ik daarvan afgezien? Het is hierbij van belang om twee aspecten goed voor ogen te houden. De constructie van inschakeling van het Groenfonds behelst het sluiten van zeer lange, zelfs eeuwigdurende beheersovereenkomsten voor het natuur- en landschapsbeheer. De huidige Brusselse kaders, de kaders voor de plattelandsontwikkeling en de regels ter zake van staatssteun, staan een dergelijke lange contractduur nog niet toe. Eerder heb ik gezegd: wij streven naar een termijn van tien jaar. Dat is voor Brussel al een hele stap. Deze constructie voorziet erin dat de financiële middelen voor de beheerscontracten in een keer en gekapitaliseerd door het Rijk in dat fonds worden gestort. Dat betekent per hectare een zeer grote investering. Ik onderzoek thans de mogelijkheden om met inachtneming van de Brusselse kaders daarvoor een oplossing te vinden. Ik heb geschetst wat de knelpunten zijn. Ik ben het echter met de insteek van de geachte afgevaardigde eens. De inzet is dus om het gevraagde te realiseren.

De heer Walsma heeft vervolgens een vraag gesteld over de werknemers in de land- en tuinbouw. Het kabinet heeft afgelopen vrijdag naar aanleiding van de motie-Bruls/Varela die in de Tweede Kamer is ingediend, meegedeeld dat de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Centrum voor werk en inkomen is gevraagd om nadere afspraken te maken met LTO over de mate waarin de sector zelf actief is om tot oplossingen van de knelpunten bij de arbeidsvoorziening te komen. Als het Centrum voor werk en inkomen voor 1 juni met LTO afspraken maakt -- het is dus kort dag -- zal op basis van de beoordeling hiervan door het kabinet het CWI een besluit nemen over de tijdelijke vrijstelling van de individuele arbeidsmarkttoets in de periode 1 juni tot 1 september voor de vacatures in de tuinbouw/open grond met een arbeidsduur van 8 weken. De verplichte vacaturemelding blijft. Er dus enige versoepeling bij het

verkrijgen van tewerkstellingsvergunningen voor een deel van de vacatures in de agrarische sector.

Voor zover mij bekend wordt tarragrond ook in Denemarken en Wallonië als afvalstof gezien, wat niet wegneemt dat ik de problematiek die door de heer Walsma wordt aangedragen, onderschrijf. Ik ben daarom al enige tijd over die problematiek in overleg met het ministerie van VROM en met de agro-industrie. Tarragrond valt onder de afvalstoffenregelgeving en het bouwbesluit. VROM en LNV zien als oplossingsmogelijkheid voor de korte termijn een vrijstellingsregeling, grondverzet, en voor de lange termijn na 2006 het uit het Bouwstoffenbesluit halen van tarragrond. Maar VROM moet dat regelen; ik dring daarop aan.

De heer Van Heukelum is wat minder somber over de intensieve veehouderij dan de minister. Dat is een kwestie van inschatting. Morgen zal blijken dat de mestvoorstellen die ik presenteer aanzienlijke vereenvoudigingen te zien geven. Op grond van de betrokken EG-richtlijn zijn verstrakkingen van de mogelijkheden om dierlijke mest toe te passen noodzakelijk, zodat ondernemers keuzes moeten maken. Het gaat mij er niet om hoeveel dieren wij precies hebben, maar op dit moment is het aantal dieren in Nederland begrensd door het dierenrechtenstelsel. Ik heb eerder gezegd dat ik dat stelsel voorshands in de benen wil houden, mede vanwege de mogelijkheid dat dit stelsel een interne lauwe, laten we hopen warme sanering mede kan bevorderen. Dit zeker in het licht van de positie waarin wij ons bevinden bij de implementatie van de richtlijn. Als op termijn blijkt dat de veehouderij in staat is binnen de maatschappelijk en milieuhygiënisch verantwoorde grenzen te opereren, hoeft er voor mij geen maximumaantal dieren te zijn. Belangrijk is dat ervoor wordt gezorgd dat het aantal dieren niet zover afneemt dat de hele infrastructuur daar zodanig onder gaat lijden dat de kritische massa verloren gaat. Ik ben het dus niet eens met diegenen die uit de nieuwe mestwetgeving de conclusie trekken dat het aantal dieren moet verminderen. Dat staat voor mij niet vast, en het is absoluut geen doel. Maar we zijn wel gehouden aan uitvoering op een ordentelijke wijze, waarvoor de boeren maatschappelijk gezien kunnen staan, binnen de milieugrenzen die ons door internationale wet- en regelgeving zijn opgelegd, en die wij als trouwe lidstaat van de Unie wensen te handhaven.

De heer Van Heukelum heeft gevraagd of ik bereid ben een deel van 700 mln euro in te zetten voor landinrichting. Een deel daarvan is inderdaad bestemd voor reconstructie, landinrichting en structuurversterking. Het lijkt mij verstandig om gelet op de beperkte middelen, deze te concentreren in de urgente gebieden, namelijk de reconstructiegebieden, waar heel veel moet gebeuren. Voor die overige gebieden zijn reguliere middelen beschikbaar; het overige deel is voor de EHS. De realisatie van de natuurdoelen vindt het kabinet urgent; het wil de hele EHS in 2018 klaar hebben. Het kabinet heeft de keuzes uit het hoofdlijnenakkoord herbevestigd in de nota Ruimte en de agenda Vitaal platteland.

LNV heeft zijn bijdrage geleverd aan de bezuinigingsronde die voor 2004 noodzakelijk was. Deze wordt ingevuld door technische maatregelen en ramingsbijstellingen. De technische maatregelen betreffen

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

vooral een besparing door grondverwerving ten behoeve van de EHS niet rechtstreeks uit de begroting te financieren, maar gebruik te maken van leningen met een lange looptijd. Die leningen worden aangegaan met en afgelost door buiten de overheid staande terreinbeherende organisaties, zoals Natuurmonumenten en de provinciale landschappen. Dat heeft geen effect op de te realiseren doelstelling ten aanzien van de EHS in 2018.

Over diertransporten zijn de heer Van Heukelum en ik het eens: het is spijtig dat het zo is afgelopen. Het verdient ernstig aanbeveling om de slacht daar te laten plaatsvinden waar de productie plaatsvindt, omdat beter vlees dan dieren kunnen worden getransporteerd. Dat geldt natuurlijk ook voor de nieuwe lidstaten.

Voor fokdieren waarvoor over het algemeen betere omstandigheden zouden moeten gelden tijdens het transport omdat ze simpelweg nog een poosje mee moeten, is een nauwkeurige volging van de wijze waarop het transport plaatsvindt aan de orde. Ik heb ook zeker het voornemen om wat betreft de Nederlandse toepassing van de regelgeving op dit punt, de handhaving streng te laten geschieden.

De heer Pormes heeft gevraagd hoe het overleg met de dierenwelzijnsorganisaties verloopt. Er is sprake van een goed contact met die organisaties. Ze zijn bijvoorbeeld betrokken bij de wijziging van het Varkensbesluit en bij de invulling van de transportverordening. Wij hebben er met hen zeer geregeld overleg over gehad. Dat zijn voorbeelden die betrekking hebben op productiedieren. Ten aanzien van de gezelschapsdieren wil ik dit najaar nog een conferentie organiseren. In dat kader wil ik ook de mogelijkheden van zelfregulering onderzoeken. In de allereerste plaats is de houder van het dier verantwoordelijk. Ik heb mijn zonen altijd opgevoed met het adagium: de dieren zijn van jullie afhankelijk, jullie hebben de plicht om er adequaat voor te zorgen en als dat niet goed gebeurt worden er geen dieren gehouden. Wettelijke kaders voor zelfregulering zijn gemakkelijk gemaakt maar zijn niet eenvoudig toe te passen. Mijn aarzeling ligt er dan ook in om mooie wetten te maken die suggereren dat de handhaving kan geschieden, terwijl de praktische handhaving buitengewoon lastig is en vaak ook inbreuk pleegt op de persoonlijke levenssfeer. Te denken valt aan een AID'er die bij iemand zou moeten binnenvallen om te kijken of het desbetreffende huisdier adequaat wordt verzorgd. Dat neemt niet weg dat de AID natuurlijk alert blijft op wantoestanden. Het kan natuurlijk ook aan burgers zijn om wantoestanden te melden. Naar mijn mening heeft iedereen de plicht om te bezien in hoeverre een ander met zijn dier omgaat.

De heer Pormes en mevrouw Slagter hebben een vraag gesteld over de afoming en herverdeling van de subsidies. Van de 10%-afomingsregeling heb ik geen gebruikgemaakt, terwijl bepaalde organisaties vonden dat ik dat wel zou moeten doen. Ik wil wel de indruk wegnemen dat ik alleen maar zou luisteren naar de landbouwsector. In feite is hier het tegendeel het geval. In het voorbereidingstraject is uitgebreid gesproken met vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties. Ik heb vervolgens mijn politieke keuze gemaakt op grond van een aantal afwegingscriteria die ik uitgebreid in mijn brief

terzake heb weergegeven. Een belangrijke overweging was het zeer beperkte toepassingsbereik van de afgeroemde gelden en de aanzienlijke uitvoeringslasten met het risico dat een groot deel van het geld zou weglekken naar zaken waarvoor het geld niet bestemd was.

Mevrouw Slagter heeft gevraagd op welke wijze ik de steun aan bepaalde gebieden wil faciliteren. In mijn eerste termijn heb ik aangegeven dat waar het gaat om bedrijven van type 2 de overheid stapsgewijs de facilitering gestalte wil geven, onder andere via cofinanciering en financiering door andere overheden en via het inzetten van het kennisinstrument en andere instrumenten die wij tot onze beschikking hebben.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Ik heb nog een korte vraag over de modulatie, waarop ik graag nog een antwoord krijg dat wat mij betreft ook schriftelijk mag worden afgedaan. Ik zou graag inzicht krijgen in de manier waarop andere Europese landen in dezen tewerk zijn gegaan. Het zou in principe mogelijk zijn dat ze gekozen hebben voor een aanwending die nadelig uitwerkt voor de bedrijven in Nederland.

Minister **Veerman**: Ik zeg graag toe de heer Pormes hierover nader schriftelijk te informeren.

Mevrouw **Slagter-Roukema** (SP): Mijn vraag was meer gericht op een herdefiniëring van de betekenis van het platteland. U heeft gezegd dat het niet alleen om de voedselproductie gaat, maar dat er ook voor andere markten wordt geproduceerd. Denkt het ministerie mee bij het in de markt zetten van nieuwe producten en dergelijke?

Minister **Veerman**: Via de regionale directies steunt mijn departement plaatselijke initiatieven met kennis en expertise. Wij beschikken via onze landbouwwattaches en landbouwraden over zeer veel kennis. Wij krijgen veel vragen om hulp. In de helft van de gevallen gaat het om geld en dan is het natuurlijk lastig. Wij kunnen echter wel de plannen beoordelen op levensvatbaarheid en adviseren over de te volgen procedures. Daar zijn ook voorbeelden van te geven. Zo wilden enkele boeren een systeem van mestverwerking van hun grootvader overnemen dat tot opmerkelijke resultaten zou leiden. Formeel mocht dit niet, maar ik heb ruimte geboden voor een experiment met steun van de universiteit van Wageningen. Kortom, wij doen ons best om binnen onze beperkte mogelijkheden zoveel mogelijk ruimte te bieden aan nieuwe ontwikkelingen.

Ik zeg graag toe dat ook de Eerste Kamer de beschikking krijgt over de evaluatie van de biologische landbouw.

Ik ben niet zo bang dat in Noord-Brabant op een gegeven moment het maximum toegestane aantal varkens gehouden zal worden. Die cijfers hebben een directe relatie met de reconstructieplannen en in die zin gaat het om theorie. Door het bestaande systeem van dierrechten is het plafond veel lager. Ik verwacht ook dat de marktomstandigheden niet zodanig zullen zijn dat er veel varkens bij zullen komen. Voorop staat dat dieren in maatschappelijk acceptabele omstandigheden en

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

milieutechnisch verantwoord gehouden moeten worden. Binnen die randvoorwaarden zullen de bedrijven moeten werken.

Ik ben zeer ontvankelijk voor de term "bruggenbouwer". Dat is een comfortabeler beroep dan veerman, hoewel er meer stabiliteit voor vereist is. Ik zal mij daar voortvarend voor inzetten, mevrouw Slager.

Ik zeg tegen de heer Holdijk dat wij de regio's met zand en löss zeker niet afschrijven. Uit de voornemens die morgen worden gepresenteerd zal dit ook blijken. Wij doen ons uiterste best om in die regio's een levensvatbare landbouw in stand te houden, met name akkerbouw, veehouderij en grove tuinbouw.

De heer Holdijk heeft over het kostenniveau in Nederland gesproken. Bij bezoeken aan de nieuwe lidstaten van de EU valt mij op dat de boeren altijd zeggen dat de kostprijs daar niet lager is dan in Nederland. Er zijn beperkingen aan de productiviteit van de grond en van de mensen. Een fruitteiler zei: mijn mensen verdienen eenderde van het loon in Nederland, maar zij plukken de helft minder. Het verschil is niet zo groot als het lijkt. Een varkenshouder vertelde mij dat zijn kostprijs 80 eurocent per kilo was, terwijl zijn opbrengst 90 eurocent per kilo is. In Nederland is de opbrengst 1 euro. Het verschil is niet zo groot en de marge is vrijwel gelijk. Vaak moeten kennis en hulpstoffen van ver worden geïmporteerd.

De afzet is in veel gevallen een reusachtig probleem. De afzetstructuren zijn minder ontwikkeld. De productie kan dan misschien geen problemen opleveren, maar vergist u zich niet in de kostprijsvoordelen. De afzet kan vaak heel lastig zijn. Dat is een van de grootste problemen die wij kennen in de landbouw. Wij produceren wel, maar op welke manier krijgen wij de productie rendabel afgezet?

De heer Holdijk heeft gesproken over de sociale gevolgen van braaklegging. Ik denk dat dit meevalt in Nederland en dat in Nederland heel weinig grond echt braak zal komen te liggen. Voor zover dit het geval zal zijn, zal deze grond via regelingen van natuurbraak en/of andere regelingen in het kader van de natuurontwikkeling zijn bestemming krijgen. De grond in Nederland zal daar veel te duur voor zijn.

De heer Holdijk vraagt verder naar het afschaffen van de subsidie voor bosaanleg. Ik begrijp de zorgen die de heer Holdijk uit, maar de financiële realiteit noodzaakt mij om een zeer scherpe keuze te maken bij het inzetten van de beschikbare financiële middelen. Ik heb daarom moeten besluiten om de rijksmiddelen geconcentreerd in te zetten in de rijksprioritaire gebieden. Ik geef daarbij prioriteit aan de EHS. Ik beschouw het meefinancieren van bosaanleg buiten de EHS niet langer als een primaire rijkszaak. Het betreft hier uitsluitend nieuwe verplichtingen. Aangegane verplichtingen worden uitgefincierd. Het hoort bij een betrouwbare en een realistische overheid om de concentratie daar te leggen waar de prioriteiten liggen. Dat wil niet zeggen dat ik bosaanleg buiten de EHS niet belangrijk vind, maar ik heb daar simpelweg de middelen niet voor. Ik heb heel veel waardering voor de inspanning die anderen daarvoor plegen. Ik hoop dat andere financiers daar een rol in kunnen spelen. Ik ben daarover al gesprekken begonnen. Ik wil dat graag bevorderen, maar mijn departement heeft daar het geld niet voor.

Voorzitter. Ten slotte het knelpunt groenprojecten door particulieren. Er is op het gebied van groenprojecten op verschillende niveaus regelgeving. Deze sluit niet overal naadloos aan. Er wordt in het kader van de vereenvoudigingsoperatie binnen mijn ministerie gewerkt aan een betere onderlinge afstemming van de wet- en regelgeving. In dat verband wordt ook de samenhang tussen voorwaarden uit de Natuurschoonwet -- bijvoorbeeld vrijstelling van overdrachtbelasting -- en de subsidieregeling nader bezien.

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter. Ik heb in tweede termijn de vraag gesteld over de overschietende EPD-gelden voor Oost-Nederland.

Minister **Veerman**: Voorzitter. Dat is mij ontgaan. Staat u mij toe dat ik de heer Holdijk daar schriftelijk op antwoord.

De **voorzitter**: Ik sta het u toe, als de heer Holdijk het goedvindt.
**

De heer **Holdijk** (SGP): Ik neem daar genoeg mee, voorzitter.
De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Ik dank de minister voor zijn aanwezigheid in dit huis en de leden voor hun zelfbeheersing, waarbij wij evenals de minister trouwens redelijk binnen de tijd zijn gebleven.
**

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.

*B
!Mediawet!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Mediawet met het oog op verbetering van de openheid en continuïteit van de landelijke publieke omroep (29030).

(Zie vergadering van 11 mei 2004.)

De beraadslaging wordt hervat.

De **voorzitter**: Ik verwelkom in ons midden de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De minister hadden wij reeds vanmiddag in ons midden.

De staatssecretaris is teruggekomen van een reis naar het buitenland omdat zij deze Kamer op 13 mei een brief heeft gestuurd waarin zij heeft gevraagd om een uitstel van stemming over het wetsvoorstel op stuk nr. 29030.

Twee fracties hebben over dit wetsvoorstel een derde termijn aangevraagd. De Kamer heeft het vanmiddag goedgevonden om deze derde termijn te houden. Ik vraag

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

de twee voorstellers, de heren Van Raak en Van Middelkoop, dat na elkaar toe te lichten. Na hen kunnen de andere leden die dat wensen, het woord voeren.

**

*N

De heer **Van Raak** (SP): Voorzitter. Ik heet de staatssecretaris van harte welkom.

Deze Kamer stond de afgelopen week niet alleen in de aandacht van Katja en Birgit, maar ook van Fokke & Sukke, het stripje van NRC Handelsblad. Dat is een hele eer. Net gekleed, waren Fokke en Sukke leden van de Eerste Kamer, achter een massief bureau, omgeven door boeken. "Ach, een lobbygong van BNN", zegt Fokke. Sukke leest voor: "We zitten in de poep, dus steun onze omróep". Ik hoop voor BNN dat zij de afgelopen week beter werk hebben geleverd voor, wat we gemakshalve maar het "BNN-wetje" zullen noemen.

Meer nog dan aan gelegenhedswetgeving heeft mijn fractie een hekel aan gelegenhedspolitiek. De afgelopen dagen kreeg mijn fractie even het idee dat er na afsluiting van het debat over de Mediawet in deze Kamer elders zaken werden gedaan, zonder dat deze volksvertegenwoordiging daar goed zicht op had. Dat hoort niet. Zelfs de schijn dient vermeden te worden. Daarom is mijn fractie erg blij dat de staatssecretaris hier vanavond aanwezig is om in de openheid van deze Kamer haar brief van 13 mei toe te lichten. Hierin vraagt zij om uitstel van de stemming over haar voorstel om het minimumledental voor omroepen te verlagen van 300.000 naar 150.000. Het CDA en de PvdA, net als de ChristenUnie en de SGP, de politieke dwarsliggers op dit punt, zien, zo stelt de staatssecretaris, een relatie tussen dit wetsvoorstel en het verwachte kabinetsstandpunt over het rapport van de visitatiecommissie voor de landelijke publieke omroep. Zij verwacht de Kamer binnen een paar weken het kabinetsstandpunt naar aanleiding van de visitatie te kunnen geven en hoopt, zo stel ik dan maar, dat dit voldoende is om beide fracties alsnog te overreden voor de verlaging te stemmen.

Na vorige week dinsdag is de discussie over dit wetsvoorstel buiten deze Kamer een eigen leven gaan leiden. Duidelijk werd dat het door iedereen, buiten de staatssecretaris, toch vooral werd gezien als een wetje om BNN voor het publieke bestel te behouden. Mijn fractie is daarvoor. Mijn fractie stemt namelijk in met de opvatting van de staatssecretaris dat de betekenis van deze wet verder reikt dan BNN. Ook nieuw toe te treden omroepen zoals de omroepen Nútopia en Max wordt op deze manier een reëlere mogelijkheid geboden om binnen vijf jaar voldoende leden te halen. Andere fracties zien dat anders en die zijn zo groot dat het wetsvoorstel strandt als de staatssecretaris geen list verzint.

Ook anderszins is de discussie over dit wetsvoorstel een eigen leven gaan leiden. Tussen het debat van vorige week en de beoogde stemming nu heeft het politieke besluitvormingsproces zich voortgezet, getuige de brief van de staatssecretaris. Dat is mooi, maar het

debat hoort toch echt hier thuis, in de openbaarheid van deze Kamer.

Daarom wil ik de staatssecretaris de volgende drie vragen stellen. Kan zij haar voorstel tot uitstel van stemming hier nog eens in alle openheid toelichten? Kan zij aangeven waarom zij dit voorstel pas deed na het debat? Kan zij ons duidelijk maken hoezeer zij en het kabinet hechten aan aanneming van deze wet?

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Is de heer Van Raak eigenlijk voor uitstel?

De heer **Van Raak** (SP): Ja.

De **voorzitter**: Een kort en duidelijk antwoord.

**

*N

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voorzitter. Anders dan collega Van Raak had ik er de voorkeur aan gegeven om het wetsvoorstel vandaag gewoon in stemming te brengen, zoals was geagendeerd. Daar was alle aanleiding toe. Alle argumenten waren gewisseld. Wij hebben een uitvoerig debat gehad in de Kamer, misschien nog wel uitvoeriger dan in de Tweede Kamer. Er was misschien wat weinig belangstelling voor, maar dat komt wel vaker voor.

Ik zal mij nog wel enige tijd herinneren de licht verbouwereerde blik van de staatssecretaris, toen zij aan het eind van de dag de schade moest opmaken, en toen zij terecht constateerde dat er maar heel weinig journalistieke belangstelling was, en dat vermoedelijk de hele directie van BNN al op bed lag of anderszins niet geïnformeerd was over wat hier allemaal gebeurde.

Daarna hebben wij het onderwerp nog wat in de media zien paraderen, maar in veel mindere mate dan ik had verwacht. Gisteravond stond er zelfs een hoofdredactioneel commentaar in de NRC, waarin in feite werd gezegd: Eerste Kamer, doe je werk. Daar ben ik het natuurlijk volledig mee eens. Ik zal er niet uit citeren, want ik heb geen behoefte aan een herhaling van de inhoudelijke argumentatie. Alle argumenten zijn gewisseld. De posities waren duidelijk. Zij zijn ook later door mevrouw Witteman en de heer Woldring nog duidelijk herhaald in de eerdergenoemde media.

Wie daarna nog iets meer van de Eerste Kamer verlangt, loopt het risico er een prestigezaak van te maken. Daarmee ben ik bij de staatssecretaris die uitstel wil. Misschien zijn wij iets vergeten of zijn er nieuwe feiten, maar ik heb niet de indruk. Zij zegt in haar briefje dat naar het oordeel van sommige Eerste-Kamerleden er een relatie zou zijn tussen dit wetsvoorstel en het verwachte kabinetsstandpunt over het rapport van de visitatiecommissie. Die formulering is interessant. Dat er ergens een relatie is, is altijd wel te formuleren, maar zij neemt dat niet eens voor eigen rekening, maar zij verwijst naar anderen.

Er ligt intussen wel een verzoek van de staatssecretaris om de stemming nog een tijdje op te schorten. Ik denk toch dat ik in dit debatje wel mag vragen

om ook een inhoudelijke rechtvaardiging van de staatssecretaris te krijgen voor dat uitstel. Doet zij dat niet, dan loopt zij het risico dat iemand haar op enig moment verwijt dat zij bezig is met politiek cliëntelisme, en daar moeten wij toch maar niet aan beginnen in dit land.

Ik heb mij een voorstelling proberen te maken van wat die relatie kan zijn, voorzover relevant. Het punt is dat ik niet geloof dat die relatie relevant is. Dit wetsvoorstel moeten wij beoordelen binnen het bestaande stelsel, zoals mevrouw Witteman vorige week terecht zei. Maar goed, laat ik een kleine poging doen. Er komt een kabinetsstandpunt. Daarna komt er een uitvoerige discussie in het land, in Hilversum en omgeving, wij kennen het onderwerp. De Tweede Kamer wordt erbij betrokken. Mogelijkerwijs leidt dat ook nog eens tot wetgeving, maar dan zijn wij al gauw een of twee jaar verder. Ik zie niet goed hoe je dat moet betrekken bij de afweging over dit wetsvoorstelletje, want dat heeft wel haast. Wij kunnen het ook helemaal niet in stemming brengen, maar dat is de facto hetzelfde als het wetsvoorstel verwerpen.

Er is nog een ander punt. Stel dat het kabinetsstandpunt over het rapport van de visitatiecommissie iedereen of sommigen op andere gedachten zou brengen. Zou de staatssecretaris dan ook niet terug moeten naar de Tweede Kamer? De Tweede Kamer heeft het wetsvoorstel beoordeeld binnen het bestaande systeem, zoals wij vorige week ook hebben gedaan.

Kortom, ik voel er helemaal niets voor om op deze gronden, die de staatssecretaris mij als het ware aanreikt op gezag van anderen, om uitstel te vragen. Ik wil nog wel iets scherper zijn. Ik wil zelfs niet dat de staatssecretaris in de verleiding wordt gebracht om het kabinetsstandpunt over het rapport van de visitatiecommissie zo te formuleren dat sommige harten hier wellicht week worden gemaakt, om het maar een beetje romantisch te formuleren.

Ik vertegenwoordig hier twee fracties die niet instemmen met het uitstel dat de staatssecretaris heeft gevraagd voor de stemming. Er is geen rechtvaardiging voor. Ik verzoek haar om de Eerste Kamer serieus te nemen. Ik stel voor om aan het eind van dit debatje hetzelfde besluit te nemen als vorige week, te weten dat wij volgende week gewoon stemmen.

*N

De heer **Woldring** (CDA): Mijnheer de voorzitter. De CDA-fractie wil graag deelnemen aan deze derde termijn teneinde van de staatssecretaris een toelichting te horen op haar brief van vorige week.

De CDA-fractie is bereid, het verzoek van de staatssecretaris tot uitstel van de stemming te honoreren. De fractie hoopt wel dat als er een tijdje van uitstel is, de staatssecretaris de kritische vragen en opmerkingen van de CDA-fractie alsnog serieus zal bekijken. De CDA-fractie ziet geen enkele reden, iets terug te nemen van haar kritiek en het vorige week door mij verwoorde standpunt.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): De heer Woldring roept de staatssecretaris op serieus in te gaan op de kritiek van de CDA-fractie. Deze verstandige oproep ondersteun

ik. Kan hij mij uitleggen wat de zin daarvan is als hij vervolgens bijna zegt dat het niet veel zal uitmaken voor de finale afweging? Is er ruimte voor de CDA-fractie om tot een andere finale afweging te komen dan zij vorige week heeft aangekondigd? Als die ruimte er is, op welke punten toetst hij dan een eventueel standpunt van de staatssecretaris in haar komende brief?

De heer **Woldring** (CDA): Ik kan daar een heel duidelijk antwoord op geven. De wonderen zijn de wereld niet uit. Het zou onhoffelijk en politiek bot zijn om bij voorbaat elke mogelijkheid tot een ander licht op het onderwerp uit te sluiten. De CDA-fractie wil dat afwachten en dan maar zien wat er komt. Ik voeg daaraan toe wat ik vorige week heb gezegd. Na een week van reflectie en beraad hou je je eigen argumenten tegen het licht. De fractie zegt dan: wij zullen zien wat er komt. Tot nu toe is dit ons standpunt. Laat de staatssecretaris daar alsnog en opnieuw kennis van nemen. Voor ons is, wanneer de Kamer daar te zijner tijd over beslist, opnieuw een discussie hierover aan de orde.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Kan de heer Woldring daar wat concreter over zijn, al was het maar om de besluitvorming transparant te laten zijn zodat iedereen het kan volgen? Kan hij zeggen wat hij eigenlijk van de staatssecretaris verwacht te horen? Wat zou voor zijn fractie eventueel een overweging kunnen zijn om tot een andere afweging te komen dan tot nu toe, zonder de uitkomst te voorspellen?

De heer **Woldring** (CDA): Dat doe ik niet, om de simpele reden dat ik dat vorige week, afgezien van de schriftelijke voorbereiding in maart, in eerste en tweede termijn uittentreuen heb gedaan. Ik heb dat ook gedaan na uw interruptie. Ik wil dat antwoord niet herhalen. Ik vraag u en de staatssecretaris rustig het stenogram door te lezen, waarin de zaken keurig zijn uiteengezet. U vraagt alleen om herhalingen. Dat doen wij vanavond niet.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): De ruggengraat van de heer Woldring lijkt nog altijd intact te zijn. Dat is buitengewoon plezierig.

Begrijp ik goed dat de CDA-fractie instemt met uitstel van de stemming uit welwillendheid en hoffelijkheid? Ik meen dat de heer Woldring die term ook gebruikte. Het regeringsstandpunt op het rapport van de visitatiecommissie is voor de CDA-fractie dus niet alsnog noodzakelijk om een standpunt te bepalen ten opzichte van het wetsvoorstelletje?

De heer **Woldring** (CDA): Ik begrijp heel goed wat u van mij zou willen horen, maar dat krijgt u niet van mij te horen, omdat ik mij dan vastleg. Het kader van het standpunt van de CDA-fractie is vorige week dinsdagavond uitgebreid door mij verwoord.

Daar loop ik verder qua consequenties niet op vooruit. Ik ben daar duidelijk genoeg over geweest. Ik heb gezegd dat ons in de stijl van dit huis een zekere politieke hoffelijkheid en geen politieke bothed past. Als er nieuw licht op deze zaak zou kunnen worden geworpen, bijvoorbeeld mede door het in acht nemen van de kritiek

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

van de CDA-fractie door de staatssecretaris, zijn wij een heel stuk verder. Wie weet?

De heer **Van Raak** (SP): U stemt in met het uitstel. Doet u dat uit hoffelijkheid jegens de staatssecretaris en uit respect voor de omgangsvormen in deze Kamer of doet u dat ook omdat u bereid bent om zich te laten overreden door de staatssecretaris? Ik vraag dus naar uw houding. Misschien kunt u de staatssecretaris nog behulpzaam zijn. Zonder dat wij het debat overdoen, vraag ik u daarom aan welke punten u in de brief van de staatssecretaris het meeste belang zou hechten.

De heer **Woldring** (CDA): Ik vind dat dit echt de grenzen van het debat in deze Kamer overschrijdt, alsof ik hier alleen standpunten moet komen herhalen, terwijl dit vorige week dinsdagavond uitgebreid aan de orde is geweest. Dat is duidelijk; het staat in het stenogram, binnenkort in gedrukte vorm. Daar heb ik verder niets aan toe te voegen. U hoeft mij niet te forceren om dat nu nog eens samen te vatten; dat doe ik gewoon niet.

*N

Mevrouw **Witteman** (PvdA): Mijnheer de voorzitter. Mijn fractie, de brief van de staatssecretaris gelezen hebbend, raadde mij aan om de hoffelijkheid te hebben om uitstel toe te staan, omdat dat in deze Kamer goed gebruik is. Ik weet dat nog niet zo precies, want ik zit nog niet lang in deze Kamer. Wij stemmen dus in met uitstel en wij zijn natuurlijk ook heel benieuwd naar wat de regering gaat zeggen over het rapport van Rinnooy Kan.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voor u geldt natuurlijk dezelfde vraag: is het mogelijk en is het voor de mensen op de tribune en in het land en voor de kijkers denkbaar dat de staatssecretaris iets op papier zet wat voor de PvdA-fractie aanleiding zou kunnen zijn om tot een andere finale afweging te komen dan de afweging die u vorige week hebt aangekondigd?

Mevrouw **Witteveen** (PvdA): Niets is onmogelijk.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Dat geeft de staatssecretaris hoop. Die conclusie mag ik daar toch aan verbinden? Dat betekent dat de definitieve afweging nog niet door de PvdA-fractie is gemaakt en dat die afhankelijk is van de dingen die gaan komen. Daar houd ik u aan.

Mevrouw **Witteveen** (PvdA): Als de staatssecretaris nog met dingen bij ons terugkomt, is het vanzelfsprekend dat wij daar even naar kijken.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): U zei dat het voor u een kwestie van hoffelijkheid is. Ik sta ook wel eens op voor iemand in de trein of de tram. Dat is ook een kwestie van hoffelijkheid, maar daarmee ben ik het nog niet met de opvattingen van die persoon eens. Het moet dus meer zijn dan hoffelijkheid, want het is in dit huis ook een logische traditie dat de fracties naar elkaar luisteren, argumenten uitwisselen en, als er goede argumenten komen, uit zodanig hout zijn gesneden dat zij misschien tot een

andere afweging komen. Inmiddels heb ik uit uw optreden tot nu toe de conclusie kunnen trekken dat u dat inderdaad gaat doen. Dat behoort ook tot de mores van dit huis.

Mevrouw **Witteveen** (PvdA): Mag ik even mijn verbazing uitspreken over deze hele discussie en over de hieraan voorafgaande discussie? Ik herinner mij dat wij, met name de CDA-fractie, de staatssecretaris vorige week -- zie het stenogram; dat is nog niet gecorrigeerd, maar er staat al heel wat waars in -- uitgebreid hebben gevraagd om de gegevens van Rinnooy Kan en ook het WRR-rapport af te wachten om dan nog eens naar dit wetsvoorstel te kijken. Het feit dat de staatssecretaris hierop nu eindelijk gedeeltelijk ingaat, verheugt ons, maar daarmee komt zij maar voor de helft tegemoet aan de vragen van onder meer de heer Woldring.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Wat wilt u nu precies van de staatssecretaris horen? Vorige week hebben wij gediscussieerd over de legitimering door en de relativering van de ledenaantallen. Bent u bereid om te bewegen als u daarover duidelijke uitspraken hoort? Zo eenvoudig is het toch zeker?

Mevrouw **Witteman** (PvdA): Ik wil wel iets meer horen dan dat.

De heer **Van Raak** (SP): Deze derde termijn sluit niet direct aan op de tweede termijn. Er is immers intussen een week voorbijgegaan, waarin van alles is gebeurd. Het ligt in mijn democratische hart besloten om daarover in de openbaarheid duidelijkheid te willen krijgen. Het debat is voortgezet en u heeft nog eens nagedacht. Daarom kon u waarschijnlijk zojuist zeggen dat u nog wat andere punten in de brief van de staatssecretaris wilt terugzien. Kunt u de staatssecretaris helpen door die punten nu duidelijk te noemen?

Mevrouw **Witteman** (PvdA): U heeft mij niet goed begrepen. De heer Van der Lans sprak specifiek over ledenaantallen. Er zijn echter nog andere punten. Ik ben overigens al vorige week op deze punten ingegaan. Als bijvoorbeeld tegemoet kan worden gekomen aan mijn opmerkingen over het bestel, komen wij wellicht een stuk verder. De staatssecretaris weet echter precies wat ik bedoel en ik vermoed dat de regering hierover op een verlicht moment prachtige dingen kan zeggen. De PvdA-fractie wil de staatssecretaris daartoe in de gelegenheid stellen. Verder zijn wij heel erg benieuwd naar wat zij ons zal melden.

*N

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): Voorzitter. Het debat van vorige week ging over een mug, BNN, een olifant, het huidige omroep bestel, en een fee, het nieuwe omroepbestel. Het is bijzonder dat wij het hierover vorige week voor 99% met elkaar eens waren. De olifant moet volgens vrijwel iedereen een fee worden. Over de vraag hoe dat precies moet, moeten wij nog eens goed nadenken. Er zijn daarvoor veel voorstellen en suggesties gedaan,

waarbij er door iedereen vanuit werd gegaan dat het gaat gebeuren.

Er was vorige week eigenlijk maar één, tamelijk minuscuul meningsverschil: moeten wij de mug doodslaan of niet? De fractie van GroenLinks is van mening dat het nu liquideren van de mug de fee geen stap dichterbij zal brengen. Sterker nog: wij vinden zelfs dat de olifant zonder mug nog ouder, nog logger en nog introverter zal worden. Om precies deze reden hebben wij reeds bij de behandeling van de concessiewet gezegd dat de lat van de ledenaantallen te hoog lag en dat die lat lager moet komen te liggen, zeker als wij de programmagegevens en de omroepgidsen hierbij zouden durven betrekken.

Vorige week zijn naar de mening van mijn fractie nagenoeg alle argumenten gewisseld. Wat er deze week in het opzwellende debat bij is gekomen, is voor mijn fractie geen reden om tot een ander inzicht te komen. Integendeel: voor het attaqueren van de olifant, zullen wij de mug nog hard nodig hebben. Vandaag of volgende week hadden wij volgens mij dan ook moeten stemmen.

Er ligt echter plotsklaps een brief van de staatssecretaris, die vorige week na afloop van de tweede termijn beter haar zegeningen had kunnen tellen en om uitstel van de beraadslagingen had moeten vragen. Maar goed, dat was wellicht een gebrek aan politieke ervaring. De staatssecretaris vraagt ons nu om de stemming op te schorten tot het moment dat de regering met zijn standpunt naar buiten is gekomen over het rapport van de visitatiecommissie-Rinnooy Kan. Dit verzoek heeft mij enigszins bevreemd. De aanbevelingen van de visitatiecommissie betreffen immers vooral de bestuurlijke samenwerking en niet zozeer de verschillende vormen van legitimering van de publieke omroepverenigingen. Dat laatste was echter nu juist het punt, waarover wij vorige week in deze Kamer hebben gesproken. Gaat de staatssecretaris dit rapport erbij slepen als zij komt met de reactie op het rapport van een commissie die hierover helemaal niet gaar of zoekt zij een aanleiding om deze Kamer nog wat beter te bedienen in haar wens om te komen tot een wezenlijke vernieuwing van het publieke bestel?

Anders gezegd: is dit een aardig gebaar in de richting van de fracties die te kennen hebben gegeven ernstige bezwaren te hebben tegen dit wetsvoorstel, om ze nog wat meer bedenktijd te geven? Of schrijft de staatssecretaris ons deze brief omdat zij, gegeven de politieke situatie waarin zij verzeild is geraakt, behoefte heeft om haar plannen en visie op de toekomst van het publieke bestel nog wat scherper te positioneren, en wel systematischer en uitvoeriger dan zij vorige week heeft gedaan? Is dat laatste het geval, dan moeten wij de staatssecretaris daarover nu klaarheid geven en haar die tijd gunnen. Als zij daartoe niet bereid is, dan doen zich geen nieuwe feiten voor en kunnen wij de discussie wat mij betreft volgende week beslechten met een stemming. Kortom: komt de staatssecretaris nu nog met meer op de propfen dan wij vorige week van haar hebben gehoord? Daar zou ik graag antwoord op krijgen.

De mug, de olifant en de fee. Soms lijkt het of er twee instrumenten zijn die in deze voorstelling tegenover elkaar staan. Een vliegenmepper aan de ene kant en een toverstokje dat wellicht wonderen kan verrichten aan de

andere kant. Misschien moeten wij ons wijzer tonen. Om de olifant in beweging te krijgen, hebben wij iedereen nodig die tot verandering wil bijdragen. Laten wij niet verzwakt aan die strijd beginnen, nog voordat deze goed en wel begonnen is. Ik eindig met dezelfde intrigerende woorden van Bert Schierbeek waarmee ik mijn eerste termijn ben begonnen. Kijk, schreef hij, het is veel erger dan je denkt en als je denkt, is het nog erger.

*N

De heer **Luijten** (VVD): Voorzitter. Wij hebben vorige week al gezegd dat wij dit geen gelegenheidswet, maar een reparatiewetje vinden. Eerlijk gezegd begrijpen wij ook alle ophef niet die hier plots ontstond. De VVD-fractie had vandaag geen behoefte aan uitstel en wat ons betreft hadden wij vanmiddag kunnen stemmen. Voor ons is het ook geen BNN-wet want als straks het lidmaatschap en het abonnement op het programmablad wordt losgekoppeld zou dit getalscriterium van 150.000 wel eens voor meer omroepen relevant kunnen worden. Bij de totstandkoming van de concessiewet hebben wij ook al vraagtekens geplaatst bij het getal van 300.000. Wat dat betreft is het allemaal consistent.

Deze wet is in onze ogen nodig tot 2008, voordat de echte stelselwijziging een feit is. Wij zien ook niet de directe relatie met het rapport van de visitatiecommissie. Wij wilden niet, net als de PvdA-fractie vorige week, aan de hand van de behandeling van een reparatiewet een stelseldiscussie voeren. Wij wilden zeker niet, zoals de CDA-fractie vorige week zei, het wetsvoorstel verwerpen om vervolgens met een juridische vondst te komen om een bepaalde omroep te redden. Wat ons betreft stemmen wij gewoon en wij zullen voor het reparatiewetje stemmen. Wij zullen het voorstel van de heer Van Middelkoop -- als hij dat tenminste nog indient -- steunen: niet BNN laten bungelen, maar gewoon daadkrachtig een besluit nemen. Ik vrees, de sprekers voor mij gehoord hebbende, dat de meerderheid uitstel nodig heeft om de bocht, al dan niet met een rechte rug, te kunnen maken om alsnog voor het wetsvoorstel te kunnen stemmen. Het zij zo.

*N

Staatssecretaris **Van der Laan**: Voorzitter. Wij staan hier inderdaad in een derde termijn voor de behandeling van dit wetsvoorstel. Ik zal als eerste ingaan op de vragen van de aanvragers van deze termijn en daarna op de vragen van de overige fracties. Ik begin met de vragen van de heer Van Raak. Ik begrijp de aanleiding voor deze derde termijn goed. Ik kan mij inderdaad voorstellen dat zo'n brief en de verbinding die wordt gemaakt met het kabinetsstandpunt, tot een nadere verklaring leidt en die wil ik graag geven.

De formulering is inderdaad een heel bewuste keuze die niet per ongeluk tot stand is gekomen. Hiermee wilde ik aangeven dat ik de Kamer graag tegemoet wil komen, met name de twee fracties die er moeite mee hadden zich te laten overtuigen door kabinetszijde. Ook mij is hoffelijkheid niet vreemd. Het kabinetsstandpunt wordt door deze fracties wel relevant geacht. Overigens

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

heeft de PvdA-fractie daaraan zelf nadrukkelijk het kabinetsstandpunt verbonden.

De CDA-fractie heeft met name de meer inhoudelijk principiële vragen aan de orde gesteld over de maatschappelijke legitimatie en de aanleiding die dit wetsvoorstel geeft om over die legitimatie te spreken. Er wordt gevraagd naar een toelichting waarom ik hiervoor kies. Dat is omdat ik respecteer dat er twee fracties in deze Kamer zijn die graag die verbinding willen leggen. Ik wil hen de ruimte geven om die verbinding te leggen. Dat neemt niet weg -- dat moet wel heel helder zijn -- dat ik vierkant achter de relevantie van dit wetsvoorstel blijf staan. Voorts blijf ik van mening dat de beslissing om voor dit wetsvoorstel te stemmen ook zonder het kabinetsstandpunt had kunnen worden genomen, maar dat terzijde. Belangrijk is de vraag hoe ik denk dat het kabinetsstandpunt van invloed zal zijn op de mogelijkheden die de betreffende fracties zien. Daar werd net bij interruptie al even over gesproken. U zult begrijpen dat ik niet kan ingaan op de inhoud van het kabinetsstandpunt. Laten wij in alle nuchterheid vaststellen dat er, ongeacht de inhoud van het kabinetsstandpunt, een discussie zal komen. Die discussie is op dit moment moeilijk voorspelbaar, omdat er een enorme diversiteit aan gedachten leeft over de toekomst van het publieke bestel, variërend van wij moeten het houden zoals het is tot de wens naar een waanzinnig grote wijziging. Deze opvattingen leven in de maatschappij op dit moment, zij leven in de beide Kamers en daarom is het voor mij moeilijk te voorspellen waar die discussie naartoe gaat. Het kabinet zal een standpunt innemen en dat ook verdedigen, maar er zal een discussie losbarsten, dat kunnen wij voorspellen. Deze discussie gaat over de toekomst, ongeacht de uitkomst ervan. Het lijkt mij belangrijk om dat met elkaar vast te stellen. Daarom heb ik de twee fracties die de toekomst in hun eerste en tweede termijn centraal hebben gesteld, de gelegenheid willen geven om dit mee te wegen in hun afweging. Natuurlijk doe ik dat ook in de hoop dat ik hen alsnog elementen kan aandragen die leiden tot andere inzichten.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): U zegt net dat u niet kunt ingaan op de inhoud van het standpunt. Dat hoeft ook niet, maar het is wel belangrijk dat u iets concreter wordt. De heer **Woldring** zegt: lees de Handelingen na, want daar staat mijn standpunt in en ik wil daar iets van laten resoneren in die notitie. Als u nu zegt dat u slechts iets in de pen hebt, dan kunnen wij naar mijn mening net zo goed stemmen volgende week. Als u echter zegt dat u dingen meeneemt die in dit debat aan de orde zijn geweest, dan achten wij een uitstel zinvol. U moet niet te vaag blijven. Wilt u in het regeringsstandpunt elementen meenemen die in dit debat heel nadrukkelijk aan de orde zijn geweest? Anders kunnen wij net zo goed volgende week stemmen.

Staatssecretaris **Van der Laan**: Ik was nog niet toe aan de vraag die de heer **Woldring** heeft gesteld. Het spreekt vanzelf dat ik de opmerkingen meeneem die hier gemaakt zijn. Dat geldt voor de opmerkingen van alle fracties, maar ik neem met name de meer fundamentele vragen zeer serieus die door de CDA-fractie zijn gesteld. Ik heb

overigens vorige week niet de indruk willen wekken dat ik deze niet serieus nam. Dat misverstand wil ik bij dezen wegnemen. Aangezien wij nog in de voorbereidingsfase van het kabinetsstandpunt verkeren, zal ik de discussie in deze Kamer natuurlijk meewegen in de formulering van het standpunt. Ook ik ben in staat om nieuwe inzichten tot mij te nemen en er wat mee te doen als zij mij overtuigen. Ik kan eventueel een beweging maken die tegemoet komt aan de PvdA-fractie of de CDA-fractie. Er kan ook een andere discussie plaatsvinden die misschien de CDA-fractie weer kan overtuigen of de PvdA-fractie. Die openheid is er zeker.

Het spreekt vanzelf -- dat kan ik niet vaak genoeg zeggen -- dat ik de gedachtewisseling die vorige week plaatsvond, zeer serieus neem.

Met name vanwege de opmerkingen die vorige week door de CDA-fractie zijn gemaakt, heb ik toegezegd dat wij ingaan op het punt van de maatschappelijke legitimatie. Dat spreekt vanzelf. Zowel in de eerste als in de tweede termijn heb ik ook aangegeven dat dit voor mij niet betekent dat het wetsvoorstel een ander perspectief krijgt. De discussie was echter belangrijk en ik hoop dat die, gelet op het kabinetsstandpunt, de betreffende fracties tot een andere afweging brengt.

De SP vroeg waarom ik niet meteen na het debat duidelijkheid heb verschaft. Laat ik het op politieke onervarenheid houden. Ik was enigszins verrast door de heftigheid van het debat. Ik had er niet op gerekend dat hier zo heftig zou worden gedebatteerd al wist ik dat er bezwaren waren. Ik had gehoopt dat ik de na afloop van de eerste termijn de Kamer volledig zou kunnen overtuigen. Dat bleek niet het geval te zijn. Inderdaad heb ik 's avonds niet alert gereageerd en het nodige niet geregeld. In de reflectiemomenten van het etmaal daarna heb ik een optie overwogen en deze Kamer uiteindelijk de suggestie gedaan om de stemming uit te stellen. Dit is het enige antwoord dat ik kan geven, want zo is het feitelijk gegaan.

Er is de vraag gesteld hoezeer ik en het kabinet hechten aan aanneming van deze wet. Ik hoop met alles wat ik in de eerste en tweede termijn heb gezegd en met het feit dat ik de Kamer nu een suggestie heb gedaan de betreffende drie fracties -- ik heb het gevoel dat er iets minder ruimte zat in de opmerking van de heer **Van Middelkoop** dan in die van de woordvoerders van de fracties van de PvdA en het CDA -- kan overtuigen van de wenselijkheid van de invoering van dit wetsvoorstel. Ja, wij, het kabinet en ik, vinden dat heel belangrijk. Een ander antwoord heb ik niet. Ik heb gehoopt iedereen van mijn standpunt te kunnen overtuigen, juist op basis van de legitimatie die hierbij een rol speelt. U heeft van mij een brief gekregen: het aantal van 224.000 leden is voor mij een element dat ik zeker laat meewegen bij de verdediging van het wetsvoorstel. Ik meen dat de consequentie van het niet-aannemen van dit wetsvoorstel een jammerlijke is.

De heer **Van Middelkoop** verwees naar een artikel in NRC Handelsblad. Hij vond daarin steun. Ik ben blij dat de pers een rol vervult bij het debat in de Kamer. Dat spreekt vanzelf. Ik ken wel opmerkingen in de krant die een andere kant op wijzen. Het is altijd prettig in de krant de verschillende opvattingen te lezen. Voor iemand met de mediaportefeuille is het heel belangrijk dat er diversiteit van opvatting is. Dat is nu gebleken.

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

De heer Van Middelkoop stelde de vraag of er een relatie is tussen het kabinetsstandpunt en het wetsvoorstel. Ik meen op die vraag voldoende antwoord te hebben gegeven. Ik heb gezegd dat die relatie door beide fracties is aangegeven. Dat is een heel goede en juiste analyse. Dat betekent dat ik niet uitsluit dat die relatie door anderen wordt gelegd. Voor mij betekent dit evenwel dat ik ook zonder het kabinetsstandpunt van mening ben dat dit wetsvoorstel aanneming behoeft.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): Voorzitter. Het lijkt bijna er bijna op dat de staatssecretaris haar uiterste best doet om te vermijden dat zij zelf moet pomen dat er een directe relatie is. Ook in haar brief verwijst zij naar de opvatting van anderen. Ik heb dat in mijn betoog gememoreerd. Het zou toch aardig zijn daarop een reactie krijgen, omdat niet de staatssecretaris zelf tegen ons zegt: in het etmaal dat volgde ben ik op de gedachte gekomen dat het verstandig zou zijn om het kabinetsstandpunt over het visitatierapport nog eens in aanmerking te nemen. Wilt u om die reden de stemming uitstellen? Nee, zij verwees uitsluitend naar anderen. De heer Van der Lans zei niet ten onrechte dat het karakter van het visitatierapport wel zodanig is dat je moeite moet doen om een relatie te kunnen leggen met dit wetsvoorstel. Op dat punt waren wij het met elkaar eens.

Staatssecretaris **Van der Laan**: Als het gaat om de relatie met het kabinetsstandpunt moeten wij twee zaken in aanmerking nemen. Ik ontken niet dat er een relatie is. Ik meen dat in de discussie die relatie mogelijk wordt gelegd, zeker indien deze Kamer meent dat over het fenomeen legitimatie moet worden gediscussieerd. Rinnooy Kan zegt daar in zijn rapport overigens zeer weinig over. Dat neemt niet weg dat ik in mijn eerste reactie tegenover de pers -- niet formeel in de Tweede of Eerste Kamer -- heb aangegeven dat ik, ook op grond van de analyse van Rinnooy Kan, mij vrij voel om andere elementen erbij te betrekken. Die ruimte heb ik genomen, en dat zal ook gebeuren door het kabinet. We kijken dus niet alleen of de aanbevelingen worden overgenomen, nee, de analyse van "Rinnooy Kan" is een zelfstandige basis voor het kabinet. Dat er een verband wordt gelegd, sluit ik niet uit.

Kan ik ervan overtuigd worden dat het wetsvoorstel niet in stemming moet worden gebracht? Voor mij blijft het, los van het kabinetsstandpunt, relevant dat dit wetsvoorstel wordt aangenomen. Het gaat namelijk om een aanpassing, zo men wil codificatie, van de korte termijn. Voor de korte termijn is de betekenis van het voorstel dat de huidige combinatie van omroepverenigingen in stand wordt gehouden. Dat betekent dat het wetsvoorstel een langere werking heeft, namelijk voor mogelijke nieuwe toetreders. Inhoudelijk is er uiteraard een relatie. Immers, zodra je over de publieke omroep praat, is die relatie er. Maar voor mij is deze niet afhankelijk van de keuze voor waarde en belang van dit wetsvoorstel.

In reactie op de inbreng van de heer Woldring kan ik zeggen dat het vanzelf spreekt dat ik zeer serieus zal kijken naar de argumenten die zijn gewogen: verbreding van inzichten kan altijd aan de orde zijn.

De heer **Van Raak** (SP): De heer Woldring opperde vorige keer de mogelijkheid dat de wet wordt afgestemd, maar dat er toch nog een technisch-bestuurlijke oplossing wordt bedacht voor BNN. De staatssecretaris zei dat dat niet mogelijk was, en geldt dat voor haar nog steeds, ook na een week van reflectie?

Staatssecretaris **Van der Laan**: Na die week reflectie is de juridische situatie nog steeds niet veranderd dat ik geen oplossing heb voor BNN. Dat is de consequentie van het mogelijkste niet aanvaarden van het wetsvoorstel. Ik heb gezocht, maar die mogelijkheid is er niet. Wat dat betreft is de procedure in de Mediawet in beton gegoten: de flexibiliteit op dat punt is zeer klein, sterker nog, die is er gewoon niet. Daarom is het zo belangrijk dat dit wetsvoorstel ook vanuit zijn consequenties wordt meegewogen.

De heer **Woldring** (CDA): Is er enkele weken tijd nodig voor bepaling van het kabinetsstandpunt? Dat wordt naar de Tweede Kamer gezonden, en naar ik aanneem ook naar de Eerste Kamer, gezien dit debat. Wil de staatssecretaris participeren in een vierde termijn alvorens tot stemming te komen?

De **voorzitter**: Het komt mij voor dat de Kamer uitmaakt hoe wij hiermee verder omgaan.

**

De heer **Schuyer** (D66): Dat is een kwestie van het Reglement van Orde, daar gaat de staatssecretaris helemaal niet over! Als wij besluiten om een vierde termijn toe te staan, dan is er een vierde termijn. Ik ken de staatssecretaris goed genoeg om te weten dat zij aanwezig zal zijn om die vierde termijn aan te horen.

Staatssecretaris **Van der Laan**: De PvdA-fractie stemt in met uitstel, waarvoor dank. Zij is nieuwsgierig naar de inhoud van het kabinetsstandpunt. Ik kan mij dat goed voorstellen, maar het is niet mogelijk om daarop vooruit te lopen, aangezien de discussie in het kabinet nog moet plaatsvinden. Het wordt geen hamerstuk!

De heer Van der Lans heeft een aantal vragen gesteld over de bestuurlijke organisatie en de wijze waarop die past in dit debat over de legitimatie. De commissie-Rinnooy Kan heeft de bestuurlijke organisatie centraal gesteld in haar aanbevelingen. Mede naar aanleiding van het debat in de Tweede Kamer waarin ik onder meer heb toegezegd in te gaan op de legitimatievraagstukken naar aanleiding van het rapport van de commissie-Rinnooy Kan, zal in het kabinetsstandpunt ook ingegaan worden op de legitimatievraag.

Verder heeft de heer Van der Lans gevraagd in hoeverre de plannen voor de toekomst relevant zijn voor bovengenoemde discussie. Ik heb reeds in de pers aangegeven dat ik op dit moment zeer serieus aan het kijken ben naar de aanbevelingen en de analyses van de commissie-Rinnooy Kan. Naar verwachting zal het kabinetsstandpunt niet concluderen dat er niets hoeft te veranderen. De plannen voor de toekomst zijn op dit

VOLLEDIG ONGECORRIGEERD STENOGRAM EERSTE KAMER, niet voor citaten en niet voor correcties. Aan deze tekst kan geen enkel recht ontleend worden.

---

moment in voorbereiding. Waar ze precies op uitkomen, zal in het kabinet besproken moeten worden.

De heer **Van der Lans** (GroenLinks): U bent nu volop in de weer met dat standpunt. Kunt u ook zeggen wanneer dat openbaar wordt?

Staatssecretaris **Van der Laan**: Ik schat in dat wij waarschijnlijk in de eerste week van juni, eind mei erover kunnen spreken in het kabinet. Afhankelijk van de vraag of het er in één keer doorheen komt, zal er al dan niet meteen mee naar buiten worden gekomen. De wens is in ieder geval dat er vrij snel daarna met de Tweede Kamer over kan worden gediscussieerd.

Voorzitter. Gelet op de discussie hedenavond verzoek ik u om schorsing van de beraadslaging.

De **voorzitter**: Het is de Kamer die beslist over dit verzoek. De normale regel is overigens dat wanneer de regering een dergelijk verzoek doet, dit wordt ingewilligd. Dit betekent dat de Kamer dit onderwerp op haar agenda zal plaatsen op het moment waarop zij dat wil. Dat kan een moment zijn nadat wij stukken van de regering hebben gekregen maar het kan ook een ander moment zijn. Het blijft op elk moment een zaak van deze Kamer. Wij zullen in ieder geval niet de volgende week tot stemming overgaan. Wij kunnen ook tot andere besluiten komen, maar niet vanavond, want wij zullen op dit moment geen vierde termijn houden.

De heer **Van Middelkoop** (ChristenUnie): U bent iets te snel voorzitter. Ik heb in mijn termijn voorgesteld om volgende week te stemmen. Laat dit nu even mijn moment van hoffelijkheid zijn. Ik heb naar de collega's geluisterd en ik zal mijn voorstel niet formaliseren, al was het alleen maar om te voorkomen dat u daardoor vermoedelijk in grote verwarring wordt gebracht.

Bij acceptatie van het voorstel van de staatssecretaris om de beraadslaging te schorsen, hecht ik aan de ruimte om te bepalen of dit later eventueel tot een vierde termijn moet leiden. Daar zijn wij overigens zelf bij. Wij gaan een rare weg op als wij de bespreking van dit wetsvoorstel heropenen op grond van toegevoegd materiaal waar de Tweede Kamer nog geen uitspraak over heeft gedaan. Grof gezegd, heeft dit materiaal slechts een halve status. Ik zeg dit nu omdat wij de behandeling van dit wetsvoorsteltje niet kunnen blijven rekken.

De **voorzitter**: Over eindeloosheid spreken wij niet, want wij hebben het zelf in de hand. Wij volgen een vast schema als de regering of een fractie om schorsing van de beraadslaging vraagt. In eerste instantie wordt dit verzoek toegekend. Mocht de Kamer op een later moment -- dit kan over een week of over drie weken zijn -- tot de conclusie komen dat er geen reden meer is om de beraadslaging te sluiten, kan zij zelf beslissen om het onderwerp opnieuw op de agenda te zetten. Dat kan overigens ook op verzoek van de regering gebeuren.

**

De heer **Luijten** (VVD): Voorzitter. Dat klopt. In mijn termijn heb ik evenals de heer Van Middelkoop

aangegeven dat wat ons betreft volgende week gestemd had kunnen worden. Ik kan echter ook tellen. Ik zie dat twee grote fracties tijd nodig hebben om de bocht te maken. Wij zullen de Kamer volgende week niet ophouden met een formeel verzoek om stemming.

De **voorzitter**: Dat zou ook ongebruikelijk zijn, omdat schorsing van de beraadslaging is gevraagd.

Ik dank de staatssecretaris dat zij vanavond in ons midden heeft willen zijn en op de opmerkingen heeft willen reageren.

**

De beraadslaging wordt geschorst.

Sluiting 22.37 uur.